

ДУЖАЯ

№ 2 2024

ДУКЛЯ

Рік видання 72 № 2 2024

літературно-мистецький та публіцистичний журнал. Видає Спілка українських письменників Словаччини, Пряшів.

DUKLA –
literárno-umelecký
a publicistický časopis.
Vydáva Spolok ukrajinských spisovateľov
na Slovensku, Prešov.
IČO: 37874047

Dátum vydania: apríl 2024

Realizované s finančnou podporou Fondu na podporu kultúry národnostných menšín.

ІВАН ЯЦКАНИН,
головний редактор.

РЕДКОЛЕГІЯ:

ГРИГОРІЙ ГУСЕЙНОВ,
АНАТОЛІЙ КАЧАН,
ВАСИЛЬ ДАЦЕЙ,
СТЕПАН ГОСТИНЯК,
ЯРОСЛАВ ДЖОГАНІК,
ОЛЕКСАНДРА ІГНАТОВИЧ,
МИРОСЛАВ ІЛЮК.

Виходить раз на два місяці.
Передплатна ціна на рік –
3,98 €.

Адреса редакції:
080 01 Prešov,
Ul. Janka Borodáča č. 5

Комп'ютерний набір
NITECH s.r.o., Prešov,

Objednávky na predplatné prijíma každá pošta a doručovateľ Slovenskej pošty. Objednávky do zahraničia vybavuje Slovenská pošta, a.s., Stredisko predplatného tlače, Ul. Uzbecká 4, P.O. Box 164,82014 Bratislava 214,

e-mail: zahranična.tlac@slposta.sk

ISSN 0419-8131

ЗМІСТ

Тетяна Винник Смарагдова сукня	2
Анатолій Кичинський «Богом даною межею...»	13
Єва Олеар Порцеляна зі синім орнаментом	19
Надія Вархол Одного разу в п'ятницю	21
Лідія Повх Пиріжки для хлопчиків	24
У краю саламандр	26
Василь Горват Краще б я був пияком	47
Наталія Ребрик До ювілею Августина Волошина	53
Йосиф Шелепець Шевченкові сади і раї	59
Михайло Роман Хто перекладав роман О. Гончара «Собор» на словацьку мову?	64
Олександр Гаврош Як закарпатські москвофіли відстоювали єдність українців	67
Як відомі українські письменники хотіли поселитися на Закарпатті	69
Василь Ільницький «Дніпро тут втричі ширший за Дунай...»	72
Павло Лопата Завжди була з Україною	82
Вадим Пепа Громовержець Кий	89
Михайло Роман Петер Ярош українською мовою	95

ПОЕЗІЯ

Тетяна ВИННИК

Смарагдова сукня

Жінка, яку ти любив, а може, просто хотів,
Випливла із твоїх долонь, із твоїх світів
Паралельних. Життя – то банальна рима.
Жінка, яка любила, буде тобі незрима
Більше за всіх, які приходили просто
з нудьги,
Більше за тих, хто хитав тихі твої береги.
Жінка, якій так мало дав ти й так мало
взяв,

Ніби украв у неї, ніби похапцем відламав
Те, що цілісно так дарувала вона по всьому.
І не стало її у тебе – не стало всередині дому.
Дому – того, до якого снують по втратах,
Бо лиш вона могла всіх на землі заміняти.
Світлий її силует світиться, але не тішить,
Світиться – десь у пам'яті –
Й виживе лиш у віршах.

Пейзаж

Пропливають розмиті в димах кораблі,
І дерева – у листі, сліди – уві імлі.
На піску – жовта тінь і волоський горіх,
Біла шкіра контрастів – як смертний гріх.
І ця відстань вбиває усе живе,
І пливе корабель, ніби місяць, пливе,
Ти ковтаєш повітря, як риба в відрі,
Й дві руки у піску – ніби два якорі.
І прибилась піна морська до ніг,
Розливається сміх, ніби дивний збіг.
Липне сукня до тіла – розлите «Мохіто»,
І немає чого вже тепер хотіти...
Пропливають розмиті і димах кораблі,

І стоїть чорна сукня у синій імлі,
Біла шкіра контрастів себе видає –
І не видно моря, хоча воно ж є.
І ця відстань – непевна, немов пунктир,
Сірі вікна холодні порожніх квартир,
Де тримає фіранку білий карниз –
То всього лише бриз. Не дивися униз.

Рівняння нерівностей

Твоя смерть усе поділила:
Те літо – на світло і ніч,
Ту ніч поділила ще порівну.
Смерть поділила друзів:
На живих і мертвих,
На вірних і зрадливих,
На лукавих і щирих.
До мертвих ходжу частіше,
Ніж до живих.
До вірних – іду в молитвах,
Від зрадливих – в сльозах,
Від лукавих, мов рак, сную,
До щирих – ходжу навпростець.
Твоя смерть поділила «до» і «після».
Смерть закрила моє одне око і
Відкрила друге: те, що бачила «до»
Стало іншим, ніж те – що «після».
Твоя смерть поділила й мене –
Колись неподільну:
На живу і мертву,
На мертву і живу.

Тупість

птахи крильми перекреслюють
цей морський пейзаж.
так би мали робити люди,
які бачать довкола тупість.
але тупість – як ленін
(сказала одна розумна людина),
бронзовий ленін
у центрі головного мозку.
Валяй-не-валяй,

стоятиме на своєму
цей експонат музейний,
без якого
важко себе упізнати
в історії втрат і збагачень
у перцепції істин й мистецтва
в історії
польоту пташки
яка може
просто
помахом крила
перекреслити цей пейзаж.

Серце моє зіткане з найтонших матерій,
Страшно подумать: а що як воно зірветься
І буде котитись у прірву життєвих містерій,
А я буду жити без серця, любити – без серця?!

І світ почорніє, і світло в кінці тунелю
Не знайде ні рук, ні очей, ні свого адресата.
І пустка холодна прошиє потріскану стелю,
І я вже не зможу своїм його називати...

Коли воно любить – хай що там позаочі кажуть –
Воно виживає любов'ю – не кличе підмогу.
І світло у ньому всю ніч на землі переважить –
Допоки воно, як ліхтар, – освіти ним дорогу.

Колисанка для сина

Вони риють ями –
З усіх кінців світу.
Яма – на ямі, пустка – на пустці,
Коло – у колі.
Це ті лабіринти порожнеч,
Із яких не вилетиш, мов метелик.
Спи, мій хлопчику,
Я лягаю поруч з тобою
І розводжу руки –
На всі сторони світу,
Стискаючи кола порожнечі своїми пальцями.

Спи, мій хлопчику,
І нехай вони риють ями –
Поляжуть у них самі.
Я – мертва чи жива –
Завжди буду оберігати твій світ.
Спи, мій хлопчику,
Нехай тебе не хвилюють
Ями замість людських сердець.

Смарагдова сукня

Я була у смарагдовій сукні –
З декольте, мов відкриті стосунки.
З усіма паралельними складками
І зі швами її, загадками.
Паском, на якому – вдавнитися!
Любо-мило було б дивитися!
О смарагдова сукня, знімися,
Хоч красиво в тобі пройтися –
Зачепившись за цвях того столу,
Де холоне вечерея Христова,
За свої ненаписані вірші
І за те, що небачено – вище!
До життя чи до смерті близько –
Поміж цього дешевого блиску,
Поміж музики, поміж слів
Бог пошив її – як зумів.
О смарагдова сукня тиску –
То зависоко, то занизько.

Хлібні зв'язки

– Подайте на пропитание! –
жалібно клянчить перехожий.
– Бог подаст! –
відповіда хтось із натовпу.
– Мне бы самой кто-то подал! –
мовить жінка, яка звикла «брати».
– Да не усохнет рука дающего! –
говорить злодій,
забравши усе виклянчене.

А я щаслива крихтою хліба
з підлоги, –
говорить пташка.

А я ділюся з усіма – хто просить,
Бо скільки треба для щастя – смертній?! –
Говорить Мати Тереза.

Радість хлібові – це дорога до стравоходу!
Тому коханому давай – руку із пульсом,
А жебрачці – хліб!
Богові – Боже,
Кесарю – кесареве, –
каже монах.

– Мені так добре з тобою! –
говорить коханий,
Не принижуючи мене дорогими подарунками,
Не допитуючись про моє «тьомное прошлое».
Бо розуміє, що мене не купиш,
Від мене не відкупишся, як від напасти, –
Бо увійшла у його молекули,
мов *ін'єкція* кисню,
тому він ходить сп'янілий.

О, ці хлібні зв'язки – нетривкі,
ніби сон божевільного!

Давати – не брати,
давати – легше, ніж брати милостиню,
милостиню любові
брати особливо огидно й соромно,
так смертно – до смерті!
Давати – легше – ніж бути... –
Писала Марина Цветаєва.

Бути світом твоїм,
У котрому завтра
Для мене не буде вже місця.

Не вдивляйся, жінко, у дзеркало, бо хтозна – де ти.
Як відбиток життя, гаряча його оболонка,
Захлинайся безпам'ятством роду свого, рости
Із невидимих рис, проявляючись духом в іконах.
Не ввижайся у дзеркалі – викривленням війни,
Хоч на фронті життя не буває убитих замало.
Видуй ніжність, мов кров, що із вени життям цибенить, –
На усе, що тебе вбивало й тебе ламало.
Вийди з дзеркала, жінко, і хай тріпотить коловерть
Твого духу земного й цвіте благодать піднебесна.
Все злилося в тобі: все, що є, і минуле, і смерть –
Ти жива і водночас безжально стрімка й безтілесна.
Ти вертаєш до себе, зриваючи з себе ту плоть,
Що наповнена димом, здіймаючись легко до неба.
Проростає в косі позачася тонкий осот,
І воздасться безсмертям життя, але вже після тебе.

Цю білу, потріскану стіну –
За вимір четвертий маєш.
В життєвих окопах, як міни –
Кульбабки – в очі – здуваєш.

Та тягнеться вітами хлопчик
З горіховим серцебиттям.
Забився цей хлопчик – мов стовпчик –
В смертельну дозу життя.

У світі, в якому кохаються і воюють,
Під дахами, – надгробними плитами, що димлять, –
Вести перемовини – як молитися всує
Над переломами, несумісними із життям.
Ці дитячі будиночки півень уже не розбудить –
У казки їх народні лисички руді рознесуть.
По коліна в житті, як у крові, бредуть іуди,
І зі швидкістю черев міські кладовища ростуть.
Ці підземні ходи з нелюдськими важкими обличчями,
Обертаючи вісі розриту земну площину,

Проростають з хребтів – тих, кого у рядках не озвучено,
Кого влучено – в спину, кого обійнять – в ширину
Й висоту неможливо – там квіти всмокталися в небо,
Розірвавши пелюсток блакитний нектар-динаміт.
У підземних ходах – ті, кому уже квітів не треба
І не треба любові, в якій розривається світ.
Хай палають паркани – що душам дубові кордони
Чи вина – під якою стоїш, як під вічним вогнем.
О, ці копії-люди, ці гріхами розпечені домни, –
О, це древо життя, що вкопали, як хрест, у мене.

Шукай, шукай, шукай – хай сніг іде на очі,
Мов крапки – до завершення – поміж гілками сліз.
Як драхму – віднайди, як Духа – проти ночі,
Як серця половину – його кривавий зріз.

Шукай – усі мости розходяться, і колії
Покажуть рухи відблискам безвіддя й темноти.
Хай буду – сам-на-сам – як воїн в цьому полі я,
Ти білими відтінками мені – світи, світи.

Сніг переходить вулицю, і вже іде – над деревом,
Де й сліду не залишить – як Той, котрий іде.
У димарі засніжені венозність ллється темряви –
У склепи трав – заметені, у листя, що – ніде.

Узбіччями, кварталами – мов виклик телеграми
Із нотами блаженними невидимих хорів.
Шукай, шукай, шукай – і буде хай між нами
Оце безлюддя простору і безпросвітний спів.

Хай мете, і мете, і мете –
Замете хай усе – золоте,
Хай по обрисах власних паде,
Хай ти будеш – ніде і ніде...

Хай навиворіт – в грудях – душа,
Ти її не втішай, не втішай,
Бо сама обирала все – від –
Цим падінням розірваний світ.

Не обвести цю ніч у коло крейдяне,
Цей дощ не обвести пунктирами – у зламі,
І розчиняється потойбіч все земне,
Усе, як ти, у відблисках – мене,
Усе, як ти, забув тепер мене,
Усе потоне в безвісті й бедлами.

І ніч не вийде з кола неземна,
Уся – з вібрацій, вся – з речей безбутніх,
Із лун, зі скалок битого вікна,
Тонка, як зріз, бездонна глибина
В тобі зірветься, як твоя вина,
Ця музика – зі зламаної лютні.

Всі дороги – лягають – навскіс,
Проростають у відблисках сліз,
А до тебе лиш тінь проведе,
Що продовжується – й ніде

Не пробуджується, не розквіта
З довгих пальців кров золота.
Бо між нами – не вимір, а вир
З недовір – мов блискучих сокир.

Речі прозорі, розведені – як мости,
З головою під кулями – речі голі, без каски.
Відмежування шкіри від сует-суєти,
Речі, що прагнуть ласки, як біла постеля – праски.

Речі прозорі, невидимі, як потойбічні світи,
Що заблукали в меблях білих дерев зими.
Боже, невидимі речі в серці п'їтьми засвіти.
На цім прозорім ескізі посвітлішаєм й ми.

Хай буде ранок.
Я розв'язую петлі доріг,
Які ведуть до тебе. Ранкові циркуляри дощу,
Гумові слайди слідів переглядаю крізь призму вікна.
Хай буде так, як ти захотів. Бо ж кохаю тебе,
істерично й панічно,
по-жебрацьки й по-царськи
Кохаю тебе.
Маю лиш очі, що вишуковують у кімнаті твої сліди,
маю лиш руки,
Що прагнуть на клавішах
Наближення і віддалення
відтворити музику
твого існування.
Маю лиш місточок в минуле,
Просинаючись кожного разу «завтра»,
Із заплющеними очима,
Злоякісними пухлинами у серці, бо в ньому немає тебе.
Тобто, ти є, але за відсутності твоєї любові у моєму серці
Панує буденна механіка і календарна відірваність.
Я, закута у твій паралельний світ,
І вже закохана в нього.
Я хочу, аби настав ранок,
розв'язую петлі доріг,
перечитую твої вірші,
одягаю твої сорочки,
у яких мені тепло, здається,
притуляюся до подушки, на якій ти спав.
У мене є все, що нагадує про тебе,
І цього достатньо, аби жити далі.

Небеса, золоті володіння, які зберегти
не змогла, не зуміла, й нічого собі не лишила,
окрім голосу, що проривається із висоти отієї,
що вища польоту і глибша могили.

За стіною дощу, що ридеє лише по живих,
із матерій найтонших, із духу, із атому, миті –
проривається голос, який у мені не затих
і відлунням росте. У цьому голосі сиві, як сіті,

це мовчання твоє, і міста і бетонні мости,
всі галактики й сніги, що душа мимохіть облетіла,
доки весни суцвіттями будуть по небу плисти –
крізь тумани, сніги і моє недовершене тіло.

Небеса, золоті володіння, залишиш мені,
як колиску, в якій виростать ненародженим дітям.
О, цей голос із попелу, голос в червонім вогні,
Із глибин мене сліпить, з небес золотих мені світить.

Сховаю тебе у тишу, коли все довкола засне,
і небо себе перевищить – і стане уже неземне.
Ти заповідь нам напишеш, що виконає життя,
і ми себе перевищим, вступаючи у буття.
Проявляться в просторі руки, прозоріші від роси,
злетяться з далеких луків божественні голоси,
розчиняться в домі речі, розійдуться, як мости,
ми житимем у предтечі, ми будем із себе рости –
в коріння лункої тиші, немов уселенський магніт,
ми станем від себе вищі, і вищі за свій політ,
у дії і протидії, в воді не пощезнем, в огні.
Сховаю тебе у надії, бо так спокійніше мені.

Літаки пролітають над Темзою, ніби хрести
з кладовищ українських, яким в небесі не літати.
Ніби згусток страху, оцей місяць, якому вросли б
в інший вимір кімнати, щоб світлом її заливати.
Ти удома. І, мабуть, в час пік ти заходиш в метро
чи ідеш понад берегом – в груди вдаряється вітер.
Я далеко, а значить примариться звіддаль Дніпро,
Севастополь в цвіту, безнадійна надія і відчай.
Забери мене, Боже, зі смогу, з глухої пори,
з Трафальгарської площі, яку возвеличує Нельсон,
забери мене з суші, з повітря, із вод забери,
з траєкторії тиші, яку відчувають колеса.
Я тобі розкажу, все що хочеш у мене проси, –
і як люблять аж так, що нічого у Бога не просять,
як відлунням живуть найрідніші в мені голоси,
наповнюючи душу безлюдним багатоголоссям.

І ти не помітиш, як весна виростає у літо,
Як прилетіли гуси слідами своїми небесними.
На ринках торговці пролісків та інших найперших квітів
Впустили у місто прогріту на сонці весну.
І ти підіймаєшся сходами, тримаючи пакет із продуктами,
Порцеляновими філіжанками, італійською кавою,
І не знаєш, звідки вітер надвечір у лоджію дутиме,
Підіймаючи вгору багряне листя із річкового гравію.
І довго стоятимеш у вікні, розмовляючи із деревами
Ручними, немов коти з приміських асфальтів,
Що ходять корінням над землею порепаною
І в дуплах своїх вигрівають грудне котральто.
І ти не помітиш, як літо перейде в осінь,
Як гуси летітимуть клином, напруживши крила,
Як все, що могло відбутися, відбулося,
Як ти могла любити, так його і любила.

Анатолій КИЧИНСЬКИЙ

«Богом даною межею...»

* * *

З рани Вона витікає
зі швидкістю Лети.
Кольору Червоної книги,
Вона, вогневіючи,

застерігає від небезпеки.
Найчастіше поети
Її заримовують словом «любов».
Найсвятіші слова
про любов до Вітчизни
на війні
пишуться Нею.
До останньої краплі пролита
за рідну землю,
Вона робить цю землю
іще святішою.

* * *

Крок за кроком, день за днем
Богом даною межею
йду між димом та вогнем,
між залізом та іржею.

Мов крізь кригу напролом,
йду між нею та росою,
між травою та косою,
між потворним та красою,
між добром іду і злом.

Йду між мороком та світлом,
між зів'ялим та розквітлим,
між богемним та багном,
між багаттям та золою,
між нектаром та бджолою,
між лозою та вином.

Між мечем іду і плугом,
йду між ворогом і другом,
між реальністю і сном.
Йду між миром і війною,
і між тими, хто зі мною
йде межею, ще земною,
між вершиною і дном
цього світу, у якому
я не раз іще скажу,
що люблю цю незникому,
прижиттєву цю межу.

Не міся, не пророк,
сам собі даю урок,
як іти за кроком крок,
всупереч пересторогам,
через терни до зірок.
Між дияволом та Богом
мої кроки... роки... строк...

* * *

*А лиманський Гайявата...
Цей Микола
Вінграновський
(Микола Вінграновський)*

За кущами ніч крадеться,
підкрадається до серця.
Око злякане шукає,
наче голку в сіні, стежку.

Суне темрява снодійна.
Впали в сон дороговкази.
Загубилася дорога
між лихими манівцями.

Стала чорною палітра.
Білий чорним став квадратом.
Почорніли, мов черешні,
яйця білої ворони.

тала чорною, мов кава,
золота «Перлина степу»,
а таврійський Гайявата
все одно її смакує.

Цей Кичинський Анатолій
одяга сорочку білу,
аби нею присвітити
тим, хто в потемках блукає.

Ось чому так видно стало,
видно все, як на долоні:
де – верблюди, де – шакали,
а де бісер – там і свині.

* * *

Там, аж отам –
на краю цього дивного світу –
камінь не тоне...
вода не зникає в піску...
Скільки завгодно
в одну і ту саму ріку
входити можна,
вклоняючись вічному літу...

Там, саме там
не існує ні сліз, ні розлук...
Навіть пустеля
піщинкою кожною квітне...
Идеш, а назустріч –
кожнісінька мить мимолітна...
в руки дається...
і не виривається з рук...

* * *

Вже Лета літа в засвіти спливла.
І знов душа осінній шлях торує
туди, де небо завжди
їй дарує
пір'їнку з перелітного
крила...

* * *

Іду в поля осінні
шукати голку в сіні,
аби, її знайшовши,
у неї засилити
летючу павутинку
із бабиного літа,
затим позашивати
всі рани, що на серці.

* * *

З осіннього неба усміхнений Бог
говорить мені: «Не печалься, мій сину».
Послухаюсь Бога – і купу тривоги
закину подалі хоча б на часину.

Зрадію вороні, що не відліта.
Вклонюся камінню, що впало під ноги.
З дощем привітаюсь, дарма що сльота
розмила до тебе стежки і дороги.

В цей наскрізь промоклий, в цей пахмурний час,
дарма що в розлуці душа самотіє,
ти теж не печалься – ця осінь для нас
ніколи й нізащо не відзолотіє.

І не відкурличе. І не відлетить.
Ні з листям за вітром. Ні в ірій за птаством.
Ця ж осінь для нас – не що інше, як мить,
зупинена Богом і названа щастям.

Зупинена там, де від купи тривоги
ні сліду, ні згадки про неї нема вже,
де, з неба зійшовши, признавсь мені Бог,
що в тебе він, рідна, закоханий майже.

* * *

От і все. От і все. От і все.
Вже не листя, а попіл несе
вітер наших ілюзій.
Посіріли степи та ліси.
Посуворішали голоси
розчарованих друзів.

Розчарованих тим, що вино
в їхніх чарах прогіркло давно
і що істина в ньому
теж гірка і вже не золота
і що звіяні вітром літа
не вернути нікому.

А згори – все «курли!» та «курли!».
І пронизує присмак золи
розтривожений простір,
у який, наче в душу, проник
чи то стогін, чи зойкіт, чи крик,
чи то вереск, чи постріл...

Говори! Не мовчи! Говори!
Мій журавлику, що там згори
ти у серці моєму
запримітив? Кажі! Не мовчи!
Щось прощальне мені прокричи!
Щось печальне... До щему...

* * *

За вереснем – жовтень,
за жовтнем – листопад,
а за листопадом – таки снігопад.
І буде слизькою дорога на допит.
І стане суддею спокусливий гад.

А далі що буде, лиш Богу відомо,
й таке відчуття, що дияволу теж,
чи прірвою стане дорога додому,
чи радість від неї не знатиме меж.

І якось аж дивно, що все вже позаду.
І хто мені скаже, коли ж це і де
надкушене яблуко райського саду
прокотиться мимо і в небо впаде?

* * *

Найдовша ніч, коли ти в ній сама.
А я не сам. Я з думкою про тебе.
Де приземлилось наше сьоме небо,
тебе моєї в мене вже нема.

* * *

Самота – саме та сумота,
від якої вже ні з ким тікати.
Отака ти, самото. Така ти.
Найсумотніша. Так, саме та,
до якої мені не звикати.

* * *

Я тебе хочу.
Я тебе дуже хочу.
Я зголоднів за тобою.
Я задихаюсь без тебе.
Мури та прірви між нами –
схочеш? – і я перескочу.
Схочеш? – і я перестану бути
птахом без неба.

Як же без тебе
мені осточОртіло
все це!
Досить ховатись від мене!
Досить мені лише снитись!
Вийди мені назустріч!
Спіткнися об моє серце!
Тільки отак, саме так ти
не даси йому зупинитись.

(www.litgazeta.com.ua)

ПРОЗА

Єва ОЛЕАР

Порцеляна зі синім орнаментом

Знову бере в руки ці предмети – більші і дрібніші, скляні, порцелянові і кришталеві, давно вже не модні. Скло на вітрині місцями тріснуте. Надія недолюблювала цю роботу, але завжди з нею справилась. Вибирала всі тарілки, чашки, невеличкі сувенірні предмети. Та після певного часу, бравши їх у руки, з приємністю їх докладно вимивала, глянула склянки, мисочки, різні сервізи, щоб ще довше виблискували оті, свого часу модні й цінні, подарунки. Тоді пригадуються роки молодості, дозрівання, кохання, спогади про друзів чи подібні приємні та всякі інші внутрішні переживання.

Взявши чашку від кавового сервізу з орнаментом ніжних синіх квітів, Надія якось довше тримала її в руках, ніж решту. Хоч він весь час у неї на очах, лежить роками у вітрині на тому ж самому місці, тепер його перевертала в руках, оглядала з усіх боків. Милувалась білою порцеляною, формою, відблиском... Щось їй нагадує. Спогади?..

Кавовий сервіз зі синім візерунком був дарунок від Христини, приятельки з молодості. Одна і та сама думка не сходить з голови. Чогось вгніздилася в ній, не хоче зникнути, виринають давно забуті ситуації, слова... Наступав, примножувався якийсь внутрішній поштовх. Нашіптував потребу відвідати пансіон для психічно хворих людей.

Чому саме там? Чому так несподівано Христина опинилася в незавидній ситуації!? Що могло спричинити таку неприємність?

Була ж це гарна жінка, енергійна, самосвідома, з незникаючою усмішкою на устах. Не одного чоловіка зачаровувала, приваблювала своїм привітним виглядом.

Вони приятелювали довгі роки. Коли Надія сумувала за втратою рідної мами, Христина приходила до неї, втихомирювала її жаль. Кілька ночей спала у неї дома. Довго розмовляли, ділились зі смутком і почуттями. Так сильно, щиро, зі співчуттям, переживала Христина з товаришкою цю небажану і вічну втрату.

Час минав, гаряча кров протікала жилами, кипіла, молодість манила своїми таємницями. У фітнес-центрах чи на танцях молоді парубки були їхніми партнерами.

Розглядаючи чашку, чомусь зійшов на думку один підвечір, коли у веселому настрої обидві вибрались на танці.

Посеред парку, яким проходили, приємно порскав фонтан. Слабкий вітерець задував і охолоджував їхні обличчя. Це їх ще більш розвеселяло, насолоджувало, обидві хіхікали, радувались із чогось неочікуваного...

Не припиняючи кроку і веселості, Христина відразу запитала Надію:

– Тебе з танців деколи проводить Олексій?

– Так, проводить, і що?

– Знаєш, тепер я часто з ним зустрічаюсь, – Христина заявила несподівано і радісно. Не дивилась на Надію, не чекала відповіді.

Та й Надія зразу не реагувала. Притихла, перед очима оживляла картину одного вечора.

Обоє з Олексієм вийшли на вечірню міську вулицю. Світла вікон навколишніх стародавніх будинків поступово згасали. Чари передріздвяної атмосфери впливали своєю силою і на їх поведінку. Ідучи, зустрічали, віталися зі знайомими. Усміхались, вдихуючи п'янки аромати гарячого вина. Догасали розжарені вуглинки під смаженими шматками м'яса, червоними домашніми ковбасками, усміхались до них шойно спечені солодкі пиріжки. Насолодою наповнювались груди. Оглядали фасади історичних будов міського центру, колишніх апартаментів міщан, слухали дзвін, що оголошував котрусь вечірню годину з високої церковної дзвіниці.

Чимось той вечір був винятковий.

Ніколи не звикли триматись з переплетеними пальцями рук.

Був пізній час, час прощання. Він ніжно поцілував її на щоку.

Чому все починається з легких дотиків рук, обличчя, аж потім приходиться поцілунок?..

– Це добра вістка, Христино. – Після короткої паузи Надія отямилась. – Але не пам'ятаю, щоб він таке згадував, хоч щиро розмовляємо про всяке, – не давала знати своє миттєве розчарування від шойно почутого.

– Та він такий несміливий! Нічого на це не відповів. А я йому просто сказала, що хочу з ним ближче подружити. Мабуть, вийду за нього заміж. – Додала Христина, підтвердивши рішучістю в голосі, певна вибором партнера і своїм майбутнім.

Надія не збиралась пояснювати свої почуття, з якими тепер боролася. А відказатись від спільного вечора не дуже підходило. Таж тільки вона одна знала, як їй було приємно зустрічатись з Олексієм. Він її давно приваблював, але не було такого задуму, щоб виходити заміж. Гадала, що той час ще не настав.

Хіба не вміла розпізнати поведінку Олексія? В цю мить до неї ще не доходило сильне, як видно, певне переконання Христини в тому, що вона стане його обраницею, стане його дружиною.

А сама хіба не була готова від такої несподіванки виявити своє розчарування, збентеження, смуток, жаль?.. Зрештою, в її натурі було робити другим радість, заспокоювати їхні вимоги, не ставати в дорозі за щастям інших. Таж приятелька! Як від неї вкрасти щось таке, чому раділа, в чому бачила свою долю!

Але, все-таки. Проводжання додому, вечірнє місто, тримання рук з переплетеними пальцями з Олексієм, навіть поцілунок...

В міській кав'ярні сиділи за столом, з одного боку вона, з другого – він. У неї легко, ніжно, похилена голова, на платті причеплена скромна брошка. Срібна брошка бабки зі синіми крилами, блискуча у світлі сонячних променів, що проникали віконними шибками. Руки Надії на столі, ледь простягнуті до Олексія... Її охоплювали почуття, які людина відчуває в концертному залі. Навколо пливуть тони музики – повільної, легкої, ніжної, хвилюючої... Ніщо інше їй тоді не бракувало. Сидіти біля нього, слухати музику і чекати...

Дочекалась. Зламалось крило бабки...

Часом прийшлося проходити повз їхню хату, де Христина жила зі своїм чоловіком і родиною. Ідучи коло плота, постійно, інтуїтивно заглядала туди. Літом: чи

за плотом в квітниковому городку порядок, квіти не сохнуть, не в'януть. Зимою: чи заметена доріжка від снігу, чи не примерзає. І песик був. Лежав під плотом, завше піднявши голову, коли повз проходила...

Тепер опинився Олексій сам. Було б добре когось мати близького, з ким знав би поговорити, послабити свій біль. Інколи бракують обійми, щоб у них можна було спочити, заспокоїти розбурханий стукіт серця...

Діти живуть на різних кінцях планети. Нелегко і не без проблем приходиться оглянути батька і матір, як живуть, чи не треба з чимось допомогти, або, чи у психіці не появились павутинки, які порушують стійкість маси мозку.

Для кого він в такому стані потрібен? – напевно, часто так думав.

Як могла б допомогти Христині? Не впевнена, чи віднайде відповідний спосіб зробити це. Знайшла: відвідає її в пансіоні для психічно хворих! Пробачення – це ж рішення, яким самі стаємо вільними, відкинемо давній гнів.

Пробачить їй, чи йому? Найтяжче – пробачити комусь, кого кохаємо.

Рішила пробачити Христині.

Поклала на місце кавову чашку і закрила дверцята старої скляної вітрини.

Надія ВАРХОЛ

Одного разу в п'ятницю

*І не вірю, не вірю – ні!
Що створить добро недобрий.*

Євген Плужник

Одного разу в п'ятницю хлопчик ввечері взяв зі собою *пуслань* і поніс надвір. Оці предмети на застелення польового ліжка ніс у два рази, бо *пуслань* виявилася завелика. М'яку підстилку для лежання, ковдру, подушечку, вишиту із зеленим луговим коником-стрибунчиком, це все розстелив на трав'янистому килимі. Хлопчику заманилося зробити несподіваний вчинок і так проявити свою сміливість – ночувати просто голого неба. Його прототипом були легендарні багатирі-вершники на буйних конях та їх подвиги. Він ще удень знайшов належне місце для ночівлі – потайник в кінці купи поскладаних обтесаних букових кругляків, які там звозив Вінчко.

Для хлопчика Вінчко був живий багатир, бо ходив в ліс із сильними, робочими кіньми-ваговозами, *штаєраками*. Хлоп'я показувало Вінчкові картинку з намальованим Іллею Муромцем на вороному коневі скакунові, й питало, чи і його коні здібні так високо стрибати й мчати. Вінчко йому пояснив, що його коні не здатні високо стрибати із-за своєї масивної породи і не зможуть рухатися швидко, як кінь чорної масті Ілька Муравця. І чи ти їх попри все любиш?, питало хлоп'я, засумніваючись. І Вінчко хлопчику казав, що хоч його коні-*штаєраки* не є арабськими скакунами, вони приросли йому до

серця, бо вони дивовижної сили і на голові в них є білі цятки, а шерсть внизу на ногах є так само біла, бо на ноги наділи чи то білі капчики, чи то білі шкарпетки. А, геле, хоч у твого богатиря Ілька Муровця ворона шерсть коня блищить, як і його броня, і він високо скаче... безстрашний з вітром у чорній гриві...ось-ось-ось... полетить в далину... вже чую його фиркання... та все ж таки в нього лем одна біла шкарпетка на задній нозі над копитом, а в моїх аж дві на передніх ногах..., зауважив Вінчко, доповнюючи, що всі коні священні тварини, статочні, добрі, вірні помічники, їх не можна не любити.

Вінчко знав багацько чого про світ коней. Коли чиїсь коні сполошалися, Вінчко кидав неміряну палінку на дишель і віз спинявся. Бувало й таке, що коні неочікувано зупинилися і не рушалися з місця. Тоді Вінчко підійшов до них, прошепотів він їм в уха зачароване слівце і вони рвонулися. А вуздечка дається коневі для ліпшого контролю над ним, щоб знав де *гойта*, а де *віста*, пояснював хлопчику Вінчко, тож є й така пословиця: *Лем вуздечку, – а кінь буде!*

Хлопчик чув, як люди тихо гомоніли про добродушний Вінчковий характер, що він стриманої вдачі, як і його коні-*штаєраки*, які не кусалися і спокійно тягали за собою вантаж – зрубані дерева з лісу. Оті зрубані, стовбури дерев, букові, ялицеві кругляки лежали в купі на траві неподалік хлопчикової хати. І на ту купу Вінчко присідав в полуденок. Коні хрумкали вівсом з полотняного мішка, що висів на шиї, а Вінчко зі своєї шкіряної торбинки витягнув сало й хліб. Ножиком краяв вузьенькі четвертинки сала і помаленьку, без поспіху пережовував з кусником хліба. Ніяка варена страва, ніякий теплий суп, котлети з картопляним салатом чи щось подібне. Кожної днини той самий обід: свинячий жир з випіканим борошном. Вінчку, що ти сьогодні обідав? – не раз питали люди. Хліб та сало, – спокійно відповідав Вінчко. А що ти їв вчора? Сало та хліб. А що ти полуднуватимеш завтра? Хліб із салом. Мені більше нічого не треба, я з голими руками прийшов на *нон* світ, з голими руками й відійду з *ного* світу, – казав спокійно Вінчко.

Саме в полудень хлопчення приходило до Вінчка, бо він, пополуднавши, коротко розказував цікавинки про всяку всячину та найчастіше про коней, про те, як він під ріг своєї хати закопав кінський череп, щоб охоронив від усякого лиха оселю і що в його прадіда, буцімто, на *повалі*- горищі була кінська голова, перед яку клав овесець в *опалачці*, і що після смерті кожну душу треба *намистити*, дати на богослужіння за упокій душі померлого, бо з такої душі, котру ніхто *не намистив*, зробиться кінська голова, яка мов блудний син блукає світом. Вінчко *гутонив* і про те, що коли зав'язати в кінський хвіст заворожений *попивай*, отой закручений дріт, яким чистили люльку, то кінь полетить наче іскра, бо його поганяє сам *вінklus*-чорт. Бувало, один ґазда продавав коня на ярмарку і попереджав покупця, що в коня лем одна вада – не ходить по дереві. О, таж я його не буду тягати вгору на дерево, засміявся покупець. Та сміх пройшов повз нього, коли прийшли перед дерев'яний міст, а кінь стояв як прикутий і не рушався з місця... А отой дерев'яний міст був ген за синьов горов, за зеленев водов, де пісок грабали, вилами брали а до мотузків в'язали, такими словами кінчив Вінчко свою оповідь, яку зачаровано слухало хлопчення.

Якогось дня Вінчко розглядав дальший малюнок із зображенням улюбленого хлопчикового героя Іллі Муромця, на цей раз він був у супроводі двох могутніх богатирів вершників: ліворуч на білому коні витязь з бойовим духом та мечем в руках, готовий завзято битися з ворогом; праворуч на коні бурої масті сидів дальший богатир з луком та стрілами. Ілля Муромець сидів посередині на чорно-смолявому коні, і дашком притуливши руку до чола, дивився прямо вдалечинь. І Вінчко запитав хлопчика, кого Ілько визирає, чи не відранку. Яку відранку?, не зрозуміло хлоп'я. Та нічого, то лем така пригварка, так приказують з того часу, коли нетолковий, нетямущий Стецько гадав, що в пісні співається про матір, яка ходить по ґанку і визирає відранку, нібито невістку з Видрані, а то мати ходила по ґанку і визирала від ранку... та все ручки привертає, а невістку визирає..., засміявся Вінчко і зненацька запитав хлопчика, де жив його Ілько,

бо він йому незнайомий. У князя Володимира в Києві. А що зумів таке робити отой Ілько? Він захищав свою землю від ворога і переміг злого духа Солов'я-розбійника, гордо мовило хлопчєня. Правду повісти – світом здавна править нечиста сила, яка сіє на землі ненависть, злобу, а потім насолоджується людською бідю, нещастям, як, приміром, злий Пеклун, в якого вселився біс і про якого мені колись оповідав мій дід, підтвердив Вінцко і далі заговорив про те, як незнайома чудодійна сила обвила ланцюгом Пеклунові ноги, шию й прикувала його до скелі.... О, то, певно, здійснив мій богатир Ілля Муромець! Кади мах, тади мах, вдарив Пеклуна мечем по зубах!, натхненно вигукнуло хлопчєня. Може, справді твій Ілько зі своїми богатирями-побратимами далеченько забрели, аж ген у наші Карпати. Достатньо, мабуть, того, бо з того часу живе Пеклун в темнику-блуднику і світу білого не видить. Поки люди живуть дружелюбно, не роблять один одному перешкоди, прикрощів, Пеклун не звільниться від ланцюга. Він чекає на такі часи, коли люди посваряться між собою, зненавидять один одного, стануть бісовими, один на другого будуть котити бочку, бо лем туто зможе звільнити його і потім він вдягне вуздечку на людей, позбавивши їх волі, свободи, запанує над ними й стане абсолютним володарем на землі. І тогди настане кінець світу. Люди вірять, що цього не буде.

Життя хлопчика плавно злилося з життям-буттям давніх богатирів, він почав ходити в пошуках хоробрих дій. Хлопчик марив себе героєм, який переборював справжній страх. Вінцко піднімав героїчний дух хлопчика, приказуючи йому, що спершу всього мусить подолати свою тривогу, свій неспокій, щоб стати хоробрим, бравим богатирем. Ану, спробуй провести ніч наодинці на свіжому повітрі просто голого неба. Геле, може, й тут, між отими кругляками, які я сюди звозив і так поборкаєш свій перший страх. Вєсь фігель спочиває у витриманні, треба вміти витримати. Тобі не під силу це зробити, ти прецінь *горечний*, бистрий хлопчик, підбадьорював хлопчика Вінцко. Та Вінцко не знав, що хлопчик боїться темної нічєньки, як смоли пекельної.

І так одного разу в п'ятницю, коли сховалось сонце і почало сутєніти помалу, хлопчик тремтячими руками застелив своє польове ложе на траві.

Трохи оговтавшись від хвилювання, хлопчєня врівноважилося і повкладалося спати.

Вечір перейшов у глибоку ніч, *на кошлатому грабі випліє місяць гніздо*, а хлопчик все ще вслухався в многоголосє нічне шумовиння, уявляючи *вінклюженята*-чортєнята, як біснєвато летять, правлячи ігрища ночі. Лицє хлопчика кривилося страхом, він не міг заснути правєдним сном.

Вже зовсім споночіло і місячєне гніздо зникло з кошлатого грабу, та сон не йшов хлопчику ні на одне око. Неприємне відчуття неспокою гнітило хлоп'я і зокола, і зсєредини. Заїдали його шелєсти ночі, заїдав його глухий страх. Краєм думки тішив себе, шо витримає, сподіваючись на свою відвагу.

Та в таємній нічній безодні, на краю якої опинилося, нерухомє від сильного переживання хлоп'я, все кругом було якєсь несправжнє, потворнє. З-за кущів неслися тині якихось химер, вже чув їхнє сопіння, якєсь іржання, і причаївшись, опанувало його нічне заціпеніння.

А цє цє за чортівня? Страховища зрушилися з глибокої ночі. Хлопчику марилися нічні мандрівники і він з острахом глєдів на шалєну їзду трьох вершників. Вершник на вогняному коні був передвістям війни; дальший вершник на вороному чорному коні віщував голод. Слїдував вершник на смертєльно-блїдому коні з ім'ям Смерть. *Як не прикро, війна, голод і хвороби ведуть до одного – до смерті.*

Хлоп'я перєлякалося на смерть того монстра Апокаліпсису, не витримало їхні дальші образи, якимось чином йому вдалося уникнути в хату. Так і не спостерегло вершника на білому коні, який в іскристому фіналі намагався усувати всі наслідки руйнівної сили трьох попередніх вершників...

Лідія ПОВХ

Пиріжки для хлопчиків

Настуня вийшла з погребів вдосвіта, ще й на світ не благословилося. Годинник показував четверту двадцять. Саме в цей час на Київ летіли щоранку чорні сметохристи, так нарекли їх Настуня з жінками.

Низько та дерзко, без страху, люто розколювали небесні простори пронизливим гулом. Бровко ховався у будку і звідти боязко спостерігав. Навіть стара яблуня над хатою завмирала з заламаними руками, сторожко проводжаючи непроханих чужаків. Наші б їм відповіли, ще й як відповіли!.. Аби мали чим. У небі ж ми беззбройні.

Настуня складає молитовно руки – так, що торкається губ кінчиками пальців, і шепоче молитву. Далі вмивається біля колодязя. Вода холодна – у ній ночували зірки, а ще спадає з відра у глибокий колодязь: дзюр-дзюр, хлюп-хлюп. Це коли Настуня набирає залізним горням. Після води ледь чутний вітер з полів тужно пахне сирію землею.

Настуня обводить поглядом схід. Сьогодні ледь видима кривава смужка над Боричевим лісом чиста. Як і вчора. Нічого не горить. Здається, уже спеліло до самого горизонту все, що лиш могло. Там, за Боричевим лісом, готове сходити сонце.

– Чи ти вже будеш вставати, Настуню? – голос у Федора глухий, простуджений, бо ж у погребі вічна зима, навіть пічка-труба не нагріла закутки.

– Спи-спи, ще рано.

– А ти?

– Дак не спиться ж мені, однаково вставати.

Настунин шепіт гусне у волохатих сутінках, що пропахли картоплею й пліснявою.

Вона йде у хату. Розпалює в печі прилаштовані Федором ще звечора тріски, що потріскують і весело розгораються. Дістає з шафи дерев'яне коритце, в якому замішує тісто на паски. Святкові це дні – Великдень.

У коморі намащує свічку в банці на полиці – та де ж це вона! – чиркає сірником. Знаходить збоку під горщиком прихований єдиний куль муки, знімає з полиці сито.

Розводить запару. Шкода, молока нема, тільки тепла вода. Додає трохи цукру.

За мить у кімнаті вже пахне свіжим тістом, так, як у дитинстві Настуниним, коли мати місила, а вона, біляве дівчатко, мовчки спостерігала за її гарними вправними руками. Вогонь, тісто – наче й не війна на цьому весняному світі.

У розбитій стіні зі східного боку широка смуга над Боричевим лісом все світлішає. Там уцілілий димар Іванюкового попелища стає із чорного сірим, згорбленим, схожим на самого Іванюка. На городі тріпоче на хресті рушник – свіжа могила Мар'яни та Віктора, Іванюкових невістки й онука. Добре, що старий не дожив до такого. А то... убив би, мабуть, своїм костуром того дикого якута, що тягнув Мар'яну за косу до комори. Так воно, так... Розстріляні прямо вдома тими орками, тою дикою ордою. Настуні на очі набігла скупа сльоза: убити ні за що людину, убити в її ж рідній хаті, обірвати навіки давній рід хліборобів. А ще після крові ті чужаки

забрали все, все перекидали, спалили. Одна ікона залишилась. Настуня підняла її зі згарища, з попелища, ту сумну Божу Матір у срібній оправі. Тепер вона на могилі Мар'яниній, плаче над нею чорною сльозою.

Настуня зітхає і тихенько, аби не будити Федора, йде до бочки, відсуває камінь і набирає кислої капусти. Різкий дух миттю несеться погребом, Федір знов прокидається.

– Настуню, ти, той-во, приперчи добряче, знаєш, всі хлопці люблять, щоб було гостренько... Там у шафці ще був пакетик чорного перцю молотого...Ще до війни купив. Дак не шкодуй, чуеш.

– Да чую, чую...

Тісто біля печі швидко росте, аж напливає на краї коритця.

Капуста проварена, щедро заправлена олією та смаженою цибулею, присипана перцем. У розбитій хаті давно так не пахло. Дух тіста оживляє спогади, знову викликає до життя день, коли за довгим столом на лавах сиділи діти та родичі, сусіди.

В отворі стіни голубіє і тріпоче плахтиною вітер. Нічо', буде все добре, мусить же це безглуздя колись скінчитись!

Настуня ліпить пиріжки. Грається наче – час збуває. Тепер таких не печуть, то давній рецепт – пісні пиріжки з кислою капустою, від свекрухи ще Теклі, коли прийшла в невістки на це подвір'я, коли їй, тоненькій, мов лозиночка, виспівували дівчата: «Вербовая дощечка, дощечка! Там гуляла Настечка, Настечка...»

Настуня вирізає чашкою кружальця, накладає щедро капусти і вкриває її тістом. Її руки аж горять у роботі – що то захват – як колись у мами!

Знайшлось іще яйце, Настуня мастить готові до печі пухкі пиріжки.

Дивно виглядає зі сходу їх хата, думає собі Настуня: розбита стіна, нависла скосячена стріха, а з димаря – дим. У сні б таке не наснилося! Хоч розбита стіна, та все ж краще, як спалена. Стоїть і дивиться, завмерла з полінами в кошику і не може відірватись від того дива. Аж каркнула ворона у гіллі, так каркнула, наче здивувалась Настуниному заціпенінню. І різкий голос птаха наче розбудив, повернув у реальність. Спохопилась, «да ти ще нам тут будеш каркати», пішла до печі.

З усього спеченого відклала убік тільки два пиріжки – собі й Федору. Федір крутився, як бджола біля меду, хотів ще, мабуть, тієї смакоти – ото скільки нічого не їли смачненького, та Настуня не дала.

– Федю, не тронь, це ж хлопчикам!

Настуня і Федір по черзі виглядають з двора на дорогу. Ну де ж вони, де? Збирається на дорозі й сусідський люд. Хат нема, одні руїни, але ж люди лишилися! Он Васько Приймаков вийшов також, став з закрученими поламаними пальцями біля мостика – «ля річки», як кажеться – рук не знає де подіти. Це ж ті клятві з орди йому дегде пальчика поламали, прикладом побили, хотіли потім, сердешного, ще й пристрелити, та Маня не дала: на порозі стала, розпатлана, не пуцу, каже, проклену, каже, кожного, хто його тепера, поламано, троне. А очі у Мані страшні, як у відьми!.. Кинули їй Васька – «на, подавись ним, сука хохлацкая!» – у стіну, у подушки вишиті автоматну чергу випустили...

Вони появились аж надвечір, коли сонце ховалось за Чорну балку. Втомлені, немов сірі крижні, йшли перевальки на схід. Так, наче на завод, отой, що в руїнах лежить за горбом, або з поля, з посівної повертались. Звичайні собі люди йшли.

– Доброго вечора, ми з України! – мовить перший вусатий чоловік у бронезилеті, либонь, командир.

– Рідненькі ви наші! Діточки...

Настуня і Федір стоять біля зваленого паркану, аж малі у витисненій танком колії, з сяючим виглядом простягають свої пиріжки.

У когось уже он яблучка від Положіїв, розтикають їх по кишенях. Настуня впізнає ці сусідські зимові яблука, найкращі яблука на кутку. Бачить і щасливу усміхнену Катрю зі спорожнілим кошиком.

– Не гоже, мамо! Ще ж завдання не виконано... – очі у бійця водночас добрі і втомлені.

– То візьми на потім, любий, візьми! Це з любові... Ми... ми вас так ж-ж-ждали!

Голос Настуні тремтить, очі наповнені слізьми. Чим їх ще потішити, своїх визволителів, соколів наших?

Зовсім юний, як тростинка, білявий хлопчина повертається, оглядаючись на командира за широкими плечами побратимів, і зсипає у каску, як у кошик, усі Настунині пиріжки.

– Спасибі, бабуню! Від усіх нас, – каже, наздоганяючи колону. Кусає на ходу: – Смачно як! – показує жестом, махає рукою.

– Красень...

І нема у цей час щасливіших людей, ніж Настуня та Федір. Мов у вінках з барвінкового листу. Мов на тій вербовій дощечці з пісні в молодості! Ген аж куди вона прокласяся.

– Наші... Козаки... Українці! – очі Федора з-під сивих брів, наче два сизі голуби, летять услід утомленим військовим, гладять їх крізь маскувальні куртки.

– Синочки! – шепоче він самими лиш безкровними губами.

– Хлопчики наші любі! Діточки ... – Настуня притискає спорожнілий вузлик, дивиться услід втомленій колоні, що наче розчиняється в сутінках, а потім раптом опускається на коліна, в саму колію, хоче помолитись і... плаче. Вперше плаче навзрид за цей проклятий час, торкається лобом чорнозему, святого рідного чорнозему. А потім, мов прокинувшись, хрестить українське військо. Своїх хлопчиків! Синочків. Визволителів.

І ще чує, як ледь тріпоче їм услід білими крилами рушник на Мар'яниній могилі. Неживий, а теж радий.

У краю саламандр

Сьогодні дощ, і небо важке, похмуре. До обіду ходили з бабусею в магазин – отой сільський інфоцентр, де всі новини викладаються за якийсь десяток хвилин. А пообіддя – найнудніший у світі час. Бабуся забралась під плед, слухає радіо та доплітає рукав меланжевої кофти. А Поля – що Поля? Ну, нічим їй зайнятись, та й годі! Було б піти в студзагін, збирати з однокурсниками кісточкові на безмежних просторах українського Півдня, однак мати наполягла: побудь у селі, там старим якцо й не допоможеш, то хоч звеселиш їх у самотності. Знає Поля мамині страхи! Мама навіть у снах своїх бачить, як донька легковажить майбутнім усього роду, бо ж одиначка, пов'язує долю з негідним її молодим чоловіком. «Мамо-мамо, часи змінилися, і цнота уже не в моді... А розум завжди має свою ціну, тож голова на плечах – і кінець усяким страхам».

Поля йде на веранду, щоб сісти за столик, де рожево цвіте каланхоє. Її струнка постать відбивається в похмурім дзеркалі на протилежній стіні.

«Давні дзеркала – справедливі, – казала вчора бабуся, протираючи скло, коли

наводила з Поліною лад на веранді. – Глянь, жодної зморшки не приховало, зате в очах душу видно!» Поля теж заглянула – і побачила звичайну дівчину, синьооку, зі жмутом непокірного волосся, з якого коротші вигорілі крайні пасма завжди норвлять кудись утекти. Так, бабуся добре підмітила: в очах душу видно. Тільки яка в Полі та душа? Голуба, якщо по очах судити. Одне незаперечно: вона відкрита світові, і світ, наче сонце крізь різнокольорові скельця, творить у ній життєрадісну картину.

На веранді вже майже не відчувається запаху фарби, і можна сидіти, наслухаючи дощ. Поля ще позавчора пофарбувала зовні дерев'яні стіни – оновила фасад: з сірого й невиразного він став голубим, аж настрої піднімає, особливо у дощ.

Найцікавіше на веранді – стосик газет і журналів. Їх щодня приносить листоноша і кладе в поштову скриньку на хвіртці, тому стос росте та й росте. Бабуся вибирає зі скриньки листи з акуратним почерком своїх сестер, які ще вчили каліграфію, а газети складає і вряди-годи перебирає, бо одразу читає тільки найтоншу та найменшу за розміром – «районку», де їй щось говорять прізвища, населені пункти, описані події.

І відбувається щовечора приблизно так.

– Ну, Митю, ти чуєш, що пише новинка?

Митьо – це відданий майстерні дід, який газету бере в руки тільки коли хоче заснути, і листів не читає також, бо йому їх не пишуть: залишився з усіх сам-один, наймолодший. Його брати тільки на світлинах в альбомі – у формі вояків, із квітками в петлицях, з дівчатами у зачісках хвильками та в платтях з високими плечиками.

А бабуся продовжує, як строга Клію¹ домашнього масштабу:

– Олена з Заброді приставилася. Царство їй небесне. Намучилася, бідна, з тим своїм недобрим Ільком... А Петро Кривський сімдесятку відсвяткував, а ще наче вчора лиш женився – та то йому вже аж кілько... Хто би й подумав, як час утікає... – при цьому виглядаючи у бабусі, мов у серйозного вченого, який щойно препарував жабу і знайшов усередині щось неймовірне. Навіть окуляри сповзли вниз.

Поля відриває голову від газети, де почала щойно читати літературну сторінку і знайшла відоме для себе ім'я. Вона пише вірші, відвідує університетську літстудію, і все, що стосується літератури, для неї так само цікаве, як для бабусі – районне життя.

Дощ веде нудну свою пісню за тонким склом, там обважніла гілка схилилась аж до підвіконня, і чисті краплі раз за разом скапують з незрілих яблук. З сусідської стріхи патьоки прошивають донизу простір – мов нитки на ткацькому верстаті: стріха без ринви.

У просвіті вікна видно обриси молодої жінки – сусідки Еті. Вона щось шиє, і голка в її руці то здійснюється вгору, то падає вниз. Довгий час сусідська хата пустувала, аж поки її не винайняли для молодих спеціалістів. Етя – Етелла Іванівна, невисока миловидна жіночка з-за перевалу, інженер-економіст, що прийшла сюди розвивати гірське лісівництво. А її чоловік – Андрій, закоханий у ліси інженер, що керує експериментальною ділянкою лісгоспу, здатний полагодити будь-який прилад удома, навіть кавомолку.

Бабуся раділа, коли дізналась, хто буде мешкати по сусідству в старій хаті, збудованій багатим селянином і виселеним з усією родиною «під час розкуркулень» кудись на безмежні простори Сибіру. Бабуся двічі чи тричі влаштовувала для су-

¹ Муза у Давній Греції, що опікувалася історією.

сідів недільні обіди – застїлля з печенею та тїстечком. І сусїди, особливо Етелла, вїдповїдали увагою та добром. Кому б не подобалось таке спїлкування? Металева хвїртка мїж двориками нїколи не зачиналась.

Полїна мимохїть усмїхнулась у дощ за вїкном. І раптом побачила... В вїкні сусїдїв без фїранки, як у кїно. До Етї підстрибом скочив звїдкись Андрїй і кулаком угатив жїнцї межї плечї. Та схопилась і вїбїгла, чоловік – за нею. От і все... Тїльки дощ цївками збїгає донизу, наче на пошкоджених плївках нїмого кїно пїсля слова «Кї-нець». А може, нїчого й не було – Полї примарилося?

Раптом дверї на веранду розчахнулися, наче вїтер їх прочинив. Етя, боса, розпатлана, забїгла з переляканим виразом, мовила Полї: «Тсс...» – і сховалась пїд довгу скатерть стола.

– Сядь сюди, заховай мене, дївчинко. І не дивися так! – переляканї очї Етї блищали, мов у пропасницї.

Поля не знайшлася на слово – усе трапилось так раптово і несподївано, що вона лише пересунула стїлець на мїсце, куди вказала сусїдка.

А дощ усе хлюпав та хлюпав у ринвї та в старому тазику пїд ринвою за кущем жасмину.

Раптом пискнула металева хвїртка – і на порозї вималювався розлючений Андрїй. Посоловїлим поглядом обвїв стїни, наче те, що шукав, зробилось портретом чи торбою на цвяшку.

– Де вона?! Де? Кажї...

– Хто? – Поля з переляком дивилась у червонї злї очї.

– Етя! – гаркнув і стиснув чималий кулак.

– Н-не знаю...

Андрїй кинувся в хату далї і швидко оббїг закапелки. Потїм повернувся, замешкався і за мить рвучко здїйняв скатертину – так, що стосик газет із шумом полетїв пїд вїкно.

– Вилазь, стерво! Уб'ю! – в очах чоловіка, як і в голосї, звучало щось первїсно дике, на що Поля не знала як реагувати, не було в неї такого досвїду. Андрїй грубо вїдштовхнув стїлець, вїд чого дївчина ледь не впала, і кинувся дїставати свою дружину. Однак та миттю вислизнула з його рук, блискавкою метнулась до дверей і побїгла кудись у кїмнати. Грюкнули дверї спальнї; там щось падало, лїтало, носилося.

На верандї з'явилась бабуся – в окулярах на носї, пїд мокрою курткою – і намагалась спитати:

– Що... що тут...

Саме тодї в спальнї скрикнула Етя, почувилась глухї удари і п'яний голос Андрїя: «На, дїставай своє, шльондро!...»

Бабуся прожогом кинулась у власну спальню, де все до дрїбничок було пїдїбране нею на свїй смак. Однак далеко пїти не встигла: Андрїй, тяжко дихаючи, з'явився на порозї і люто крикнув, здуваючи пїр'їну з губи:

– І вас приб'ю, якщо будете її ховати, ясно?! – дикї очї на мить зупинились на Полї.

Він зї злїстю копнув килимок на порозї – той вилетїв на мокрї сходи, а далї на нього ступила непевна нога, посковзнулась чи заплуталась – і чоловік замалим не розтягнувся на мокрїй травї, чортихнувся й понуро зник у своєму дворї, зло грюкнувши хвїрткою, яка ображено заскавулїла петлями.

До Полї долинав тихий голос бабусї та схлипування Етелли. Бабуся втїшала бїдну жїнку. Казала, що та може тут залишатись, скїльки їй буде потрїбно.

На вулиці гупнули дверці авто і буркнула машина – п'яний Андрій рвійно рушив зигзагами у дощ, розганяючи калюжі.

Лише після цього Етя вийшла зі спальні, підтримувана бабусею, постала на порозі веранди – з підбитим оком і синцем вище ліктя. На халатику не було кількох гудзиків, і з-під нього виглядала білизна. Бабуся накинула їй і собі на голову стару куртку і повела жінку під дощем у сусідський двір.

– Полю, сонечко, допоможи мені! – поклікала бабуся в спальню, що нагадувала поле бою: розбита ваза на круглому столику з печальною червоною трояндою серед мокрої плями, перекинуті перини на двох широких ліжках, тумба з виваленими альбомами (з одного на фото посміхався хтось з вусами австрійського імператора), скосбочені картини – елегантні зображення голландських вітряків та каналів, вишиті ще прабабусею. Усе це, як і високі білі подушки, зодягнені в блискучий узор дамаску, дбайливо збережений ще з т і х, дорадянських, часів, – усе це було предметом особливої гордості бабусі, її життям, бо воно нагадувало про її родину, занесену сюди вітрами промислової революції та вивітрену війнами і сталінськими указами.

– Ні, ти лиш глянь на це неподобство, глянь! А ще інженери... – бабуся крізь сльози гидливо знімала простирадла та підковдри. – Як так можна... – вона явно не знаходила слів у своєму лексиконі, які б передавали моральне падіння сусідів у її очах, і переходила від стресу на домашню словацьку.

– Дівоче дябли, сакраменске потвори! Улічнік! Фуй...

Увечері другого дня Андрій, тихий і винуватий, прийшов із півлітрою просити вибачення. Бабуся відвернулась від нього, наче й не почула вітання, і, дивлячись кудись у вікно, тільки кивала осудливо головою.

Це був той рідкісний вечір, коли дідусь не працював у своїй домашній майстерні, і він уже був детально введений у курс справи. Однак жодним словом не вступив у розмову з сусідом: «Молоді – то й навіжені, самі розберуться», – казав перед цим бабусі, а при сусідові тільки мовчки палив цигарки, вкладаючи їх одну за одною у короткий мундштук. Запропонував цигарку й Андрієві. Той її взяв, теж мовчки припалив. Так і сиділи удвох, курячи і споглядаючи щось за вікном, задивлені кудись у себе.

Бабуся як лиш могла виявляла зневагу: не присіла біля гостя, не заговорила як завжди з усмішкою про погоду, не накрила на стіл, демонстративно вийшла із хати. А коли пізно ввечері вже зайшла до чоловіків знадвору, то тільки сердито кинула:

– Але й накурили... Як фабрика – трубами! – і гордо попрямувала в свою спальню, мов у інший світ, де крізь прочинені вікна віяло прохолодою. Потім вона ще раз, наче Андрія вже й не було, виглянула з-за дверей і голосно мовила:

– Митю, ти сьогодні спати не думаєш? Пізно вже, ні?

Потім ще раз вигулькнула – уже в нічній сорочці під халатом:

– І, Андрію, затам: більше не потерплю! Щоб ноги твоєї п'яної не було у цім домі! І миндру свою забери, – її рука зневажливо вказала на горілку.

Дід зітхнув і розвів руками – мов, сам розумієш, жінки – забрав цигарки зі столу й піднявся.

Андрій заскавулів побитим псом:

– Вибачте ще раз...

І поплівся додому, де Етя не світила.

– Ні, ну ви подумайте! Що за народ тепер в інженерах ходить! Що за немитий народ... Хіба такі були в часи нашої молодості інженери, Ленке? – скрушно хитала головою бабуся, оповідаючи пригоду.

На столі дві чашечки з недопитою кавою і роман Стендаля: Ленке принесла бабусі нове читання, вона хоч і на пенсії, та ще бібліотекар в сільському будинку культури.

Ленке підтакувала, підносячи до вуст вишукану порцелянову чашечку (бабуся для подруги подавала не ті, щоденні, з наївною квіточкою, а білі, з вигадливою ручкою). Стишеним голосом таємниче казала:

– І повір, моя люба, вони нічого не читають! Нічогосінько... Крім партійної преси... – для Ленке люди, які не читають, наче й не люди зовсім.

– О так, о так... А пам'ятаєш, Ленке, як Штрейбер, отой інженер від Бога, випишував книги з самої Праги? А пані інженерова читала кольорові журнали мод, а потім дарувала їх нам, підліткам... І їздили в Прагу на концерти та виставки... Ото були часи! Ото були інженери!

І бабуся, і Ленке, за походженням трансільванська секейка, у такі хвилини згадували світлу дорадянську молодість, перевтілювались у європейських дам, які застали часи, коли тут, у глухих карпатських закутках, будувались залізниці і запускались водяні електростанції.

Поля сиділа на голубій веранді під яблуневою тінню та мимохіть усміхалась: ніяк не відповідали ці шляхетні манери простеньким убранням сивих жінок. Так само як елегантні фрази чи то з романів Шарлотти Бронте, чи то дійсно з журналів для дам. Зате по-особливому сприймались блискучі обручальні персні на манірно віддавлених зморщених пальцях і звичка відкидати з чола поріділе фарбоване пасмо.

Поля заглибилась у читання. Коли знов підійшла до вікна, бабуся усміхнулась їй:

– Полінко, сонечко, йди-но до нас, тут краще!

На столі красувалось тістечко від Ленке, з якого Полі відрізано апетитний шматок. Поля сіла на стілець між жінками, і вони їй щиро зраділи. Тістечко аж тануло в роті, і Поля щиро похвалила гостю. А Ленке спитала, що саме Поля тепер читає, яку книжку вона б хотіла читати наступною.

– Заходь до мене, знайду. У нас гарна бібліотека.

Ленке усміхнулась.

Тут ця жінка просто Ленке, що сидить у картатому платтячку, а на своєму робочому місці в просторих залах біля клубу вона в строгій сукні з білим комірцем і ніяк по-іншому – Олена Петрівна. Якось ще в дитинстві Поліна назвала її в бібліотеці «Ленке», то там навіть книжки, здається, обурено заворушились, Поліна до цього часу пам'ятає той строгий погляд з-під окулярів, який наче казав: дитино, ти що – порядку не знаєш?

Поліна порядок знала, тому більше не сплутувала Ленке домашню з Ленке офіційною. Тепер під яблуною сиділа Ленке домашня, мила й ніжна, яка пам'ятає тебе ще маленькою, її можна обійняти чи розпитати про будь-що: такі жінки мають цікавий досвід і готові ділитись думками та спогадами, якщо тобі довіряють.

Біля Ленке такою ж ставала й бабуся. Ось і тепер їхня розмова, що почалась із того, чи має вже Поліна хлопця, бо вона ж глянь яка видна вишукана дівчина – вже пора, перейшла в роздуми та спогади про те, якими бувають ті хлопці. Поля відчувала, що все, про що тут говориться, має сьогодні певний стосунок і до подій, пов'язаних з Андрієм та Етею. Жінки начебто протиставляли поведінку молодих людей зі своєї молодості часам і людям сьогоднішнім.

Увечері до Поліни прийшла подруга дитинства Марина. «Літня моя подруга», – казала про неї з усмішкою Поля, адже вони зустрічались тільки влітку, коли Поля приїжджала у гори зі свого міста, де мешкали її батьки.

– Ти ще не готова? Швиденько одягайся, малюй губки бантиком і гайда!

Марина не подобалась бабусі своєю награною щирістю, як казала та, а ще тим, що вульгарно фарбується й одягається без смаку.

– Хіба можна носити такі короткі сукенки при її товстих ногах? – дивувалась бабуся.

– А що б ви їй порадили, бабцю? – питала Поля.

– Щось простіше й широче, з фалдами знизу, але з талією. От у наші роки були платтячка – легкі, ситцеві, всім до лиця. І дівчата показували тільки привабливі речі – стрункі ніжки чи ліктьові ямочки, – бабуся глянула на згин своїх ліктів, де дійсно наче усміхались глибокі ямки, як у мисці з дріжджовим тістом, коли його бабусин палець перевіряв на готовність.

Полі ставало і смішно, й цікаво: мама з нею не була такою відвертою, як бабуся, мама постійно кудись поспішала, у неї на першому місці – баланси, дебіти й кредити, бо ж «економіка вирішує все». А бабуся була налаштована на звичайне людське життя, з акцентом на одязі, їжі, стосунках та побутових дрібничках, без врахування результатів соціалістичного змагання і досвіду передовиків, чим у той час затуманювали людям здорову свідомість.

– У кожній жінці, сонечко, мусить бути своя таємниця, бо це подобається чоловікам. Їхня стать любить відкривати невідоме.

– Бабусю, це ж зовсім не в моді! – сміялася Поля.

– Що не в моді? Краса чи таємниця? – бабуся тільки потискала плечами.

У клубі сьогодні кіно і дискотека. Кіно було гарне, екранізація роману англійського письменника, Полі сподобалось, а ось Марині – ні! Хлопцям на задніх рядах, мабуть, фільм теж видавався нецікавим, бо вони, знай, брали все на кпини і змагались у дотехах. Однак коли йшлося про глибоке почуття, зал одностайно стихав.

– І що там цікавого? – бурчала Марина.

– А якби замість мене біля тебе сидів Вітя, тобі б сподобалось, правда? – з усмішкою заглядала в Маринині зелені очі Поля.

– Та ну тебе! – відсторонилась та.

– А ось і він, усміхнись, буде веселіше! – жартувала Поля, коли обидві дівчини вже помітили чорнявого хлопця у білій сорочці, що йшов їм назустріч крізь натовп, який розростався в очікуванні танців.

– Привіт, дівчата! Знайомтесь, це Рома.

За високим Вітею не одразу було помітно його нижчого широкоплечого товариша, теж у білій сорочці.

– Та знаємо ми... Ти ж у лісгоспі працюєш, на лісопилці, ну не? – Марина, здається, знала всіх потенційних женихів у цьому робітничому селищі.

Рома одразу зрозумів, хто тут хто, і наче приклеївся до Поліни. Вони танцювали. Одного разу навіть зіткнулися з поважною парою в танці, здається, лікарів місцевої лікарні, і Рома, як мушкетер, впав у довгий реверанс та вибачення. До Поліни підходив ще один хлопець, сором'язливий сусід Ленке. Вони навіть один раз танцювали, однак перед напористим Ромою хто зможе устояти?

У напівосвітленому фойє хлопець з довгим волоссям, якому кричали: «Йване, пали!», за пультом спочатку крутив пісні у стилі диско, вимахуючи в такт мелодії кучерявими патлами. Потім, коли солідні відвідувачі, уже натанцювавшись, пішли

тихими вуличками додому, Йван раптом перейшов на рок, що з захватом сприйняла молодша частина присутніх, танцюючи дружним колом.

Поля теж досхочу настрибалася, і її елегантна зачіска давно стала жмутом непокірних віхтів, які довелось с'як-так стримати звичайною косою. Та байдуже – хіба щастя у зачісці?

Незважаючи на відчинені вікна, у приміщенні стояв дух різкого одеколону та перегару.

Після танців Рома провів Поліну. Приємно холодив гірський вітерець. Вони прощалися з Вітею та Мариною на роздоріжжі, під ліхтарем. Ті спустились темним провулком до річки послухати шум перекатів. Туди пішло перед ними вже кілька пар, і над річкою то тут, то там зринали молоді голоси і сміх. Рома кликав до річки і Полю, та дівчина відмовилась: там комарі.

Рома був співрозмовником так собі, він говорив про щось таке, що мало цікавило дівчину. От, наприклад, чи знає вона, як впливає на ріст дерев радіація, такі досліді проводяться у зоні Чорнобильської АЕС, і Рома в них брав участь. Коли хлопець говорив про це, його очі аж світилися до місяця. Однак основну дорогу він мовчки йшов поруч, і за ними мовчки йшли дві їхні тіні, а збоку аж пахтіло нагрітими за день флоксами.

У темному місці, під горіхом, Рома наважився взяти Полю за плечі. Поля сіпнулась і строго подивилась у його бік – хлопець опустив руку. Однак дівчина встигла відчутти його трем і легку образу.

Вони зупинились біля двох хвірток. Першою щойно пройшла Етя, і хвіртка ще вібрувала, видаючи стук заліза, а друга хвіртка була Полина.

Постояли. Етя вийшла з хати на освітлений ганок.

– Андрію, то ти? – мовчки вдивлялась у тіні біля хвірток, навіть ступила туди.

– Це я, – озвалась Поля, коли Етя була вже біля хвіртки.

Раптом Рома визивно притягнув Полю до себе і гаряче обняв – поцілував на очах у Еті! Поля від несподіванки відсахнулась. Відсахнулась і Етя та зі словами: «Ой, вибачте!» – швидко пішла в хату, зачинила двері й вимкнула у дворі світло.

– Ну, я піду!

Поля прочинила свою хвіртку – за кілька метрів від Етиної, якраз перед темним Етиним вікном. Їй навіть здалося, що фіранка там коливається і за нею хтось стоїть.

– Не йди, ще постій, – мовив Рома і взяв її за руку.

Кволість у мові і рішуча напористість у руках хлопця були незвичними. Поля ранише зустрічалась із зовсім іншими хлопцями – балакучими, ерудитами, для яких на побаченні головним було справити на дівчину враження поінформованістю в різних темах. Однак і тоді, і тепер у її голові наче спрацьовував запобіжник: стоп. У Поліні плани зовсім не входило випадкове кохання, особливо в селі з невідомим знавцем дерев, і те, куди воно могло привести. Вона шмигнула за ажурне плетиво залізної хвіртки, щоб не домовлятися про наступне побачення:

– Вибач, бабуся чекає, бачиш – світить... Бувай!

Коли дівчина в п'ятмі одягала піжаму, сорочка хлопця все ще біліла на тому ж місці. Рома кутив, і маленький вогник його цигарки блимав і гас у п'ятмі. А Поля згадувала отой його несподіваний поцілунок, і хвилі чогось світлого, чистого несла її в майбутнє.

Уранці під вікном співала голосиста пташка. Промінь боком освітлював вітряк на вишитій картині, а це означало, що пора вставати.

Поля зіскочила з високого ліжка на килимок. Саме під вікном цвіла троянда, її довгі пагони зазирали в хату. А за нею, за трояндою, лилось стільки яскравого сонця з глибини блакитного неба, було стільки сонячного простору над горами, стільки веселого співу птаства, що в душі озивалася музикою непоборна радість.

– То як ти, любя, погуляла? – голос бабусі був бадьорим.

– Дякую, добре.

У хаті, як завжди вранці, стояв дух свіжозвареної кави.

Поля налила собі з кавника пахучого напою і поклала на тарілку грінку з сиром.

Бабуся сіла поруч і теж налила собі в чашку. На диванчику біля сонного кота дрімав недочитаний томик Стендала, з нього замість закладки виднівся край яскравої листівки.

– Буває, кажуть, що від великого кохання люди голову гублять. Правда, не кажуть, що перед цим її просто хтось відкручує. Як лампу. – Бабуся любила говорити загадково, через призму прожитих років і прочитаних романів.

– Слухай, а ця... наша Етя теж була з вами у клубі?

– Не бачила, бабцю! З нами – точно ні. А чому ти питаєш?

– Та так. Хтось виходив від неї на світанку, коли я дідуса виряджала... Такий коренастий, у білій сорочці. Не Андрій... Андрій високий, і він, здається, у відрядженні.

Поліна з несподіванки аж поперхнулась кавою.

Бабуся уважно глянула на внучку. Вона так дивилась на тризначну цифру, коли рахувала сімейні витрати.

– Що то ся діє!..

– Бабусю, може, тобі привиділось без окулярів?

– Ага, привиділось! І вона в нічній сорочці привиділась – боса за ним вибігала аж до хвіртки, стояли там в обіймах. Такі вони, ці нинішні... спеціалістки.

Замішання від почутого минуло, і Поля мимохіть торкнулась своїх губ, намагаючись стерти з них нарваний вчорашній поцілунок Романа. Так ось чому він так зробив! Все для Еті, для неї, милої...

«Фу, треба чимшвидше забути, забути! Якесь банальна історія з визначеною тобі роллю... Ні, це не для мене!» – Поліна рішучим жестом відкинула вигоріле пасмо з чола – як Ленке, подумала.

Весь день вона тримала в голові отой класичний трикутник. І тепер Андрій їй видавався уже не таким грубим, як раніше. Вона жаліла його усім щирим серцем. Він же такий... показний і добрий, коли тверезий... І за що його так зневажила ота Етя?

Увечері біла сорочка – це у них тут спецівка для залицянь чи що? – знову світила під горіхом. Цікаво, Роман її хоч виправ чи так, несвіжу, вдруге одягнув?

– Полю, то не до тебе? – спитала бабуся.

Поля тільки знизала плечами.

Роман чекав на Етю і курив. А Етя дому не трималась, приходила тільки пізно ввечері – спати. Коли вона і сьогодні звідкись прийшла, така вся рвійна, Роман кинув недопалок і рішуче пішов за нею в хату.

У сусідів світла не вмикали, тільки телевізор миготів кадрами у вікні. «Теж мені мадам Боварі, кіно вона з ним дивиться», – подумала Поля.

Другого дня приїхав Андрій, під час обідньої перерви забігла Етя.

Поліна полола з бабусею грядки. Після дощів гірський ґрунт був пухкий, корінці виривались на радість. Однак крізь відчинені вікна сусідів здала́к доноси́лась бурхлива сварка.

Бабуся багатозначно глянула на внучку, їх очі зустрілись.

– Бачиш, що таке голова не на місці, дівчинко!.. Ой, як мені спина розболілась.

Бабуся потягнулась і пішла на город за хатою по огірки та буряк для борщу, а Поліна помила в старому тазику під ринвою руки та ноги і сіла на лавочці під сонцем обсохнути. Прикрила очі, і перед ними поплили сонячні кола. «Як у дитинстві, – подумалось, – жовте, червоне, зелене...»

Саме тоді у дворі з'явився Андрій. Вигляд у нього був не з кращих. Він присів біля Полі на лавку і тремтячими пальцями раз по раз підносив до рота цигарку. Губи теж тремтіли.

Поля пам'ятала його розлюченим і трохи остерігалась. Та тепер переважив жаль: такий ось сильний, впевнений зовні чоловік – і як безпомічна дитина. Вона наважилась, якимось так вийшло, тихо сказала:

– Гарний день, чи не так?

Мабуть, її усмішка і проникливий голос сколихнули Андрієву душу. Чоловік кивнув:

– Так, дуже гарний день. Піти втопитись чи що?

І стільки болу, стільки чорного відчаю відкрилось за цими сказаними наче бай- дуже словами!

– Не вір нікому, дівчинко! Не вір. – Його голос був утомленим. Мабуть, саме такими голосами говорять самовбивці, принаймні Полі тоді так здалося.

Захотілось чимось утішити бідолаху, і вона просто погладила велику руку. Ні, навіть не погладила, а легенько так торкнулась набухлих жил серед золотистих волосинок, пройшлась по них пальчиком. Але... це ж ті руки, що наносили Еті удари? Поля раптово зупинилась.

Андрій заціпенів, внутрішньо прислухався, забув про цигарку.

– Був такий письменник – Хемінгвей... – слова Полі адресувались скоріше вітру в листі, аніж Андрієві. – Він казав, що переможець – той, хто залишається жити.

Андрій з цікавістю глянув на Полю, і погляд її налякав. Поля оглянулась за бабусею: он вона серед огіркової грядки.

– Ти добра душа, Полінко! Добра.

Андрій вдячно потиснув її за плечі й понуро пішов на своє подвір'я.

Мабуть, саме тоді Поля і зрозуміла, що він теж добра душа, яка страждає несправедливо та незаслужено. І вони з ним на одній хвилі. От би утопитися двом добрим душам! Десь у безмежному літеплі гірських трав...

Увечері повернувся дідусь. Він приніс відерце пахучої малини, а ще – запах диму, а не свіжого вітру з гір: ночував у колибі з лісорубами. Бабуся на нього чекала: приготувала ванну, спекла пиріжків.

– Скидай це все негайно на прання! Геть потом просякло...

– А колись він тобі подобався.

– Хто?

– Мій піт! – дід жартував, і відчувалось, що він радий бути вдома.

– Але ж що ти за бетяр! Полінку, глянь, насмішив.

Вони довго сиділи у присмерку на лавці, споглядаючи зоряне небо, і під лопотіння сорочок, що сушилися на вітрі, про щось тихо перемовлялися. Поля сиділа

оддалік на сходах веранди і думала, які щасливі ці двоє людей: так зберегти між собою тепло до свини, так розумітись дано не кожній парі.

Прийшла додому Етя – під горіхом знов забіліла Ромина постать та червоний вогник його цигарки. Мабуть, Андрій вкотре кудись поїхав.

– Полю, це не тебе там чекають? – дідусь кивнув у бік горіха на вулиці.

– Митю, дай дитині спокій, вона й гуляти не виходить, а ти...

Після обіду в суботу зайшла Марина і покликала Полю на річку. Поля з радістю пішла.

– Ну як Роман? Нічого хлопець? – Марина зривала ромашки і начебто гадала, а водночас пускала бісики.

Поля зашарілась і зупинилась ніби поправити босоніжку.

– Та не ховайся ти з тим, я ж знаю, Вітя казав, що Ромцьо сюди щоночі ходить! І якось змінився, задумався... У вас уже щось було, правда? Було?

– Слухай, як ти так можеш? Замовкни нарешті! – Поля у замішанні жартівливо вдарила подругу рушником.

– Та що тут такого? Розкажи! І я тобі тоді теж дещо розповім ...

Полі не подобалось настирливе намагання подруги пхатись у зачинене серце, і вона ще раніше твердо постановила: в жодному разі не видавати стосунків між Етею й Романом. Марині тільки потрапи на язик, це ще те радіо!

Галасливі діти гуртувалися на великій поляні біля мілководдя, і дівчата пішли берегом у пошуку затишного місця. І таке тут було, й не одне. Ось перше – оточене зусбіч верболозами, схоже на острівцець з великим каменем при самій воді, однак на камені сьогодні сидів Андрій з вудкою. Етя поруч загорала, начебто дрімаючи на картатім рядні. Дівчата уже намірились шмигнути непоміченими, та їх наздогнав оклик:

– Привіт, дівчата! Куди ж це ви так тікаєте?

Довелось спинитись і перекинутись кількома незначними фразами з сусідом.

– Що ж ви упіймали?

Андрій показав дві червонопірки в цератовому мішечку з водою.

Марина охкала над рибками, переймалась їх долею, Етя поблажливо спостерігала за всім крізь темні окуляри, напівлежачи, спершись об руку. А Поля заворожено дивилась на міцну, наче з бронзи вилиту, поставу, з жахом усвідомлюючи, що їй починає подобатись цей чоловік. Андрій теж, Поля це відчувала, покрадьки розглядав її краєм ока – може, тому й окликав. І її це не на жарт лякало: вона собі здавалася не достатньо гарною для таких оглядин.

Поля потягла Марину далі, вона майже тікала в гущавину, на стежину.

– Ти що, ошпарена? – дивувалась Марина, ледь устигаючи за подругою, а та гарчково вишукувала місце вище за течією.

– Уже, здається, знайшла! Глянь, як тут гарно.

Поліна рішуче кинула покрівцець, одним махом зняла картату сорочку і почала скидати з себе шорти. Марина тільки зітхнула і зробила так само.

Дівчата забігли у воду, загаласували, обливаючись. Вода, водночас зелена та прозора, була наче живою: тут швидка течія, що омиває прохолодою і ніжно пестить тіло й щодня, щомиті точить нанесене з гір каміння, начебто розмовляє сама з собою.

Поліна, досхочу нахлюпавшись, вийшла на берег і сушила своє густе волосся, підставляючись зусбіч сонцю. Об берег билась хвилька, тривожачи на мілководді срібних мальків. На горизонті за хатами дрімали після дощів близькі зелені гори, сині ламані хребти за ними тягнулись до дальніх могутніх вершин.

– Маринко, а як та гора називається?

– Котра саме?.. А, ця? Крисаня. Бачиш, вона схожа на шапку велетня. А он та – Баня. Ти ж знаєш, там видобували каміння для дороги, тому й баня, тобто кар'єр. А може, що кругла, як церква, – Марина засміялась.

– А за нею?

– За нею? Здається, Локіт. Не знаю я всіх назв! Спитай свого сусіда, це його парафія. – Марина крикнула вниз за залитою сонцем течією: – Андрію, Поля питає, як та гора за Крисанею зветься?

І тільки тепер Поля побачила Андрія. Він сидів у задумі в тіні верби і дивився кудись повз дівчат. Чи на них? Поля зашарілася і відвернулась, нібито підставляючи сонцю спину.

– Локіт!

– Отож-бо! Розкажи Полі про гори, бо я не всі знаю.

До Андрія прибрела Етя – як зграбна рись, що боїться води. От хто тут Венера! Вона обвила чоловіка руками, наче заявляючи: це моє, погладила плечі, поцілувала кудись у тім'я. Про що вони там перемовляються?

Поля краєм ока все бачила, і – жах! – вона ревнувала чоловіка до дружини.

Коли прощались з Мариною на вулиці, сонце ховалось за Локіт.

– То які гори тебе цікавлять, Полю?

Поля аж здригнулась від несподіванки, зачинаючи хвіртку. І разом з нею здригнулись жоржини біля хвіртки.

Андрій сидів зовсім поруч, у своєму дворі на колоді – наче чекав на Полю.

– Та... Уже знаю. Майже знаю від Марини... – Полі було чомусь незручно.

– Заходь у гості, покажу детальну карту. Тобі як майбутньому філологу дещо буде цікаво.

У присмерку зі сходинки обізвалась розімліла після річки Етя:

– Заходь, заходь, у нас є німецькі цукерки.

– Спасибі, зайду якимось, тільки цукерки не з'їжте! – Поля відбулась жартом.

«Яка вони дивна пара: ще й на небо дивляться порізно», – подумала дівчина.

Коли вона вдруге глянула у сусідський двір зі своєї кімнати, Етя, ніби підслухавши Полині думки, уже сиділа поруч з Андрієм і капризувала: «Ще! Давай ще!» Андрій затаївся цигаркою і пустотливо випускав на Етю дим. Вони цілувались у диму, принаймні так виглядало. Далі Етя взяла з миски полуницю чи малину. І вони знов цілувались!

«Збоченці», – подумала Поля і навмисне грюкнула вікном, лягаючи з книжкою на канапу.

Небо знов затягло хмарами. Весь день був похмурим і парким, таким був і вечір. Поля сиділа за столиком на веранді й читала роман Маркеса, який полонив усю її увагу. Зайшов Андрій з темно-синьою планшеткою – наче упав з неба.

– Не йде гора до Магомета – Магомет прийшов до гори. Покажу тобі наші гори!

Це було так несподівано, що Поля не встигла й рота розкрити, як Андрій уже безцеремонно всівся поруч на стільці. Він дістав із планшетки великий листок з топографічними знаками і глянув на Полю.

– Ну що? Куди помандрємо для початку?

Поля згорнула і відклала вбік книжку, низала плечами:

– А хоч куди! Сюди хоч, – тицьнула пальцем у перше-ліпше місце.

Андрій прокашлявся, як професор перед лекцією.

– Тут південний схил Боржавського хребта, Вовчий, – його таємничий тон наче додавав ваги грізній назві. – І потік так називається. Там справді багато вовчих лігв. З Гимби (ось вона, ця вершина, широка й крута) взимку туристи найчастіше тут і пропадають, саме в цій зворині². Коли туман або сніговиця, одним словом, погана видимість, дуже легко переплутати напрямок під час спуску. Хоч тут є зимарка, така хатинка для подорожнього, – його руки начебто малювали в повітрі дашок, – однак до неї ще треба якось дійти. Глянь, сюди від хребта скільки кілометрів?..

– Двадцять п'ять, – Поля це зробила швидко і чудово вжилась у роль відмінниці чи асистентки. Її голос був дзвінким, і їй було дійсно цікаво.

– Двадцять п'ять кілометрів, якщо по прямій. А буреломами, кам'яними зсувами й бездоріжжям, уявляєш? Прямо у горах не ходять. Підйом – спуск, підйом – спуск... Отже, усі тридцять і більше.

– І що там у тій хатинці? – Поля поїдала Андрія ясними очима наївної дівчинки, і йому це вочевидь подобалось: його голос ставав воркітливим.

– Ну... Піч з в'язанкою сухих дров, посуд, дерев'яне ліжко – нари. А головне – їжа: трохи консервів.

– А ще? – Полі дійсно було цікаво, що в тій казковій рятівній хатинці. Вона її уже бачила в своїй уяві, укриту снігом, занесену заметами аж по вікна.

– Ну... Пучки трав для чаю, підв'язані до бантини, під стелею... Ще сіль, сірники у скляній банці, щоб не намокли.

– А ще? – Поля, здається, затіяла гру і збивала з пантелику доброго лектора, який від несподіваних запитань утрачав свою впевненість.

– І... свічки, якщо миші не з'їли. Там їх багато!

– Свічок?!

– Мишей!

– А... – Поля хотіла ще про щось спитати, та тут Андрій несподівано пристукнув кулаком і награно нахмурився:

– Мовчи, невихована! І слухай уважно, що каже вчитель. Ось тут, на цьому місці, у Закутах, – Андрій тицьнув олівцем у паралельну глибоку ущелину між горами, – років з двісті тому було пристанище злодіїв. Ватажив Студений Іван. От він викрав собі в селі дівчину Іяну і завів її в цю хатинку.

– В цю? – здивувалась Поліна.

– Може, не в цю саме, а в іншу, що тут стояла, прихована: її звели розбійники. Він знав, що Іяна від нього нікуди не втече, не зможе: кругом неприступні безлюдні нетрі з дикими звірами...

– І що ж було далі? – спитала Поліна, бо Андрій замовк, ніби роздумуючи, чи розповідати їй про все.

– А далі... Іяна все більше закохувалась у Студеного і любила його все дужче – Іван, навпаки, охолонув і вже більше її не кохав.

– Чому?

– Так буває.

– І що ж було далі?

– Далі? Іяна почала дратувати Івана: вимагала уваги й любові, ставала йому тягарем. Та ще й розбійники з ватаги заявили: або ми, або вона. І ось... – Андрій наче ще раз подумав, чи все оповідати. – Іван прийняв рішення: повів туди хлопців

---

² Діал.: ущелина.

з ватаги, подарував їм свою іграшку. А вона кликала Івана, та він так і не прийшов.

– І що? – Поля напружилась.

– Вона померла. Зраджена і... знеславлена.

Поля зітхнула:

– Жорстока твоя історія. Дуже жорстока!

– Життя буває й таким.

На це нагодилась бабуся. Вона здивовано глянула на двох притихлих людей, що сиділи занадто близько за малим столиком, схилившись над картою.

– Що тут у вас?

– Урок картографії, бабуцю! Я заблукала у горах, ось сиджу в зимарці у Вовчій, – Поля засяяла усмішкою. – І п'ю чай. Чебрецевий! І споглядаю хурделицю в вікні та слухаю казку. Ти чула про Іляну?

– А, про ту, що... повірила в злодійську любов? Тут усі про це знають.

Андрій зашарівся. Це було так кумедно: він, дорослий чоловік, соромився бабуся! Чи не з того дня, коли вона його відчитала за розбій у спальні?

– Гарзд, принесу дещо до чебрецевого чаю, раз ви його вже п'єте.

Коли бабуся вийшла, Поля з Андрієм переглянулись і засміялись.

– Ну як тобі чай?

– Смачнучий...

– А я люблю з м'ятою. Он з того пучка! Бач, як пахне!

Андрій нахилився, щоб начебто понюхати м'яту, яку Поля простягнула йому на долоньці.

– А й справді – пахне... – його губи торкнулись зап'ястя біля блакитного браслета – так ніжно-ніжно, як тій метелика.

Вона відсахнулась, мов обпечена.

– Ой, тут комарик літає!

І казка раптово скінчилась: Андрій начебто прокинувся.

– Добре! Уже знаєш, як називаються деякі урочища на південних схилах Боржави! А як захочеш знати більше – попросиш інженера Андрія Чекана. Знаєш такого? Щоб він показав тобі гарні місця! Він це може. Легко, – синя планшетка звично, за мить склалася кількома рухами. – Урок закінчено, діти, встали!

– Куди ви, Андрію? Я тістечко несучу! – бабуся явно прагнула замирення.

– Дякую, щось не хочеться, пані Ольго! Додому пора, – він на ходу махнув на прощання рукою і зник за бічною хвірткою в своєму дворі.

Бабуся зрозуміла: сусід ще ображений. А Поля помітила: щойно прийшла додому Етя, у коридорі та в кухні засвітилося.

Поля задумано дивилась у темне вікно. Чим пахне тій метелика? Медом, вітром, квіткою, м'ятою... З одного боку, Андрій їй подобався, вабив, з ним легко й непомітно збігла година як мить, а з іншого боку, схаменись, це ж не жарти, у нього є Етя!

Після обіду Поля поверталась з верхнього кутка села, з-під самого лісу. Саме там мешкала майстриня – ткаля Ціличка. Бабуся придумала собі наткати сувій покрівців, замовила нитки для основи в магазині. Учора їх забрала і послала внучку зі шпульками, як казала, до ткалі. «От помру – будете мати пам'ять про мене: поділіть між собою доріжки та й будете ними встеляти лавки на своїх дачах». А бабуся як що задумає – так тому й бути!

Власне, мали йти вдвох із нею, уже не раз туди ходили, несучи яскраві клубки

нарізаного дрантя, однак бабуся сьогодні трохи нездужає. Поля зміряла їй тиск – зависокий.

- Бабусю, не хвилюйся, я сама піду.
- Та лиш би не гроза... Моя голова – барометр, відчуває її ще здалеку.
- І з чого б той дощ? Хмар нема.

Від лісу селище як на долоні. Он церква, клуб, лісокомбінат із депо та залізничною станцією, складські приміщення, лікарня. Он бабусина вулиця й будинок. Та щоб туди дістатися, треба зробити добрячий гак – кілометрів з п'ять, і все через єдиний міст, бо інші бурхлива річка під час повеней постійно підмиває і зносить. Є ще хитка кладка на тросах, однак до неї діставатись чиймись городами та дворами з собаками, а Поля тут нікого не знає, то й вирішила не ризикувати.

Поля якраз сиділа в майстерні біля верстату, спостерігала за роботою Цілички. А заодно слухала нарікання про те, що мало кому потрібні тепер ткані речі – «фабрика всьо задушила».

Ціличка – невисока говірка жінка років сімдесяти з виразними темними очима, що бачили, здається, наскрізь. У її роду був, люди пам'ятають, ясновидець, який передбачав події, лікував травами та заговорював від хвороб. А ще, казали, розумів мову лісового гаддя. Ціличка теж трохи може – наприклад, привернути коханця, про це утаємничено повідала якась Полі Марина: «Анця Церківникова, коли її Мигаль у Карелії на заробітках знайшов собі маскальку, прийшла до Цілички. Знаєш, допомогло! За тиждень Мигаль вдома був з білою шубкою, на коліна падав і просив: «Анцю моя солоденька, нема більш такої на світі, як ти, і не буде...»

Поля усміхнулася, уявивши цю картину, і перевела мову на Іяну – випитувала, чи Ціличці щось про неї відомо. Стара підтвердила: так. У часи її молодості співанку про Іяну знали по навколишніх селах: «Не тямлю слова, голова вже не та».

- І в коломийках про Іяну у нас співають. Ану лиш слухай!

Ой ти біла білявино, молода Іяно!

Обіймала'сь любка сночи, та не встала'сь рано.

Голос у Цілички рипучий, а очі молоді, аж сяють внутрішнім вогнем. Поля подумала, що варто б дослідити фольклор про Іяну, це ж готова тема для курсової чи дипломної роботи. Цікаве явище: розбійник Студений був за життя, мабуть, грозою навколишніх сіл, убивав, грабував, палив і нищив, а час його безслідно поглинув, народна пам'ять зберегла це ім'я тільки у зв'язці з нелюдським гріхом щодо Іяни. Це ж треба!

А Ціличка вже виводила рипучим голосом, наче чорним писалом по білому малювала тяжку Іянину журу:

За жаль им ся похворіла,

Що милого'м не виділа.

Не виділа, не видати.

Ні з ким ми ся повбіймати...

І тоді вперше виразно загриміло – несміливо, далеко. Дівчина виглянула з майстерні й побачила загрозливі темні клуби хмар понад Куком.

– Овва, іде буря, – Ціличка виглядала стурбованою. – Звідти лиш буря йде! Перун³ у скалу лупить, чуєш... Лишайся, Полінко, бо змокнеш!

Та дівчина вже вирішила:

- Я моторна, ще добіжу!

³ Бог дощу в слов'ян-язичників. У Карпатах донині - образна назва грому.

– Тоді борше⁴, як лиш можеш! – Ціличка перехрестила Полю, що вже бігла кам'яними плитами униз до воріт.

Хмари стрімко наближались і наливали небо злою темінню. Над долиною вже не на жарт гриміло і блискало, пориви вітру рвали, розхитували на Крисані високі смереки, і їх органний гул перетворювався на поліфонічне крещендо. «Гори гучать», – згадалося з пісні. Полину бордову спідничку надувало дзвоном, м'яло і хилитало в усі боки, як квітку маку.

А хмари, мов схарапуджені вовками небесні отари, неслись і неслись, накочувались із шаленою силою одна на одну. Дівчина швидко зрозуміла, що до дощу їй додому не встигнути, хоч вона майже бігла. Серце в грудях калатало, вітер холодив розпашілі щоки. Хоч би до Марини добігти! Хоч Марина сьогодні поїхала з Віктором у райцентр: здається, вибрати персні – буде весілля.

І тут позаду посигнало авто – мабуть, щойно виїхало з лісу. Поля зрозуміла це по-своєму: відступилась на кам'янистому путівці аж під чийсь загорожу, та авто раптом загальмувало.

– Полю, сідай!

З водійського місця білозубо усміхався Андрій, а з салону зацікавлено поглядали на дівчину ще кілька чоловіків у формі лісівників. «Як ватага опришків», – подумалось дівчині. Але зраділа: несподіваний порятунок! Кинулась до машини, однак у нерішучості зупинилась перед розчахнутими дверцями: куди сісти? Салон забитий.

– Ну чого ти? Сідай на руки, хутчій! Хлопці, беріть поміж себе. Бачите, дівчина вагається!

Її підхопили міцні обценьки циганкуватого бороданя, що сидів скраю, і ось вона вже на його колінах.

– Ов, Федоре, тобі не тяжко? – витріщився худорлявий носатий дядько, якому в коліно вп'ялась Полина ніжка. – Допомоги не потребуєш?

– Та що ви, хлопці! Давно я дівчат на колінах не тримав. Нам добре й без них, чи не так? – блиснув очима до Полі.

– Це тобі не Ганю пеканити⁵ з оборога! Ти її ще носиш чи вже лиш вона тебе? – реготався грубо той, що спереду.

– Гей! Договоритесь мені тут... – Андрій спідлоба глянув у дзеркальце, дав зрозуміти, що при Полі дурних жартів не потерпить. Хлопці одразу присмирніли, заговорили про завтрашнє завдання, вживали зрозумілі лиш їм слова: куртини, школки, деревостан, силветизація. І називали Андрія поважно – Семенович: «як скажеш, Семеновичу», «Семенович знає», «Семенович порахує і визначить», «Семенович випише рознарядку».

Андрій загальмував перед зеленою хвірткою, і крайній чоловік, впустивши у салон холодний вітер, зі словами: «До завтра, цімбори⁶!» – вискочив і забіг у свій двір, густо всипаний збитим цвітом жимолості. Незабаром один за одним вискочили під дощ інші. Федір, якому Поліна за першої ж можливості сповзла з рук, виходив останнім.

– Семеновичу, а може, зайдеш з дівчиною до нас? Перечекаєте бурю, – запрошував до себе. – Ганя лопатки приготувала – найкращі в світі лопатки⁷!

⁴ Швидше (діал.)

⁵ Важко нести що-небудь перед собою (діал.)

⁶ Діал.: тут - побратими, колеги.

⁷ Діал.: суп із стручків квасолі.

Андрій відмовився. Він взагалі був підкреслено офіційним, різким та точним у руках, наче поклав собі за мету установити рекорд подолання дороги. Поля бачила його впевнену руку на кермі, і їй було спокійно. Андрій тільки кілька разів уважно глянув на дівчину в дзеркало, коли та відповідала на його запитання, щоб Ціличка буде ткати, та усміхнувся, коли почув про бабусин задум.

Зупинились перед двома хвіртками; на вулиці саме добряче гримнуло і горохом посипався град.

– Постривай, у мене бушлат є.

Крізь запотіле скло Поля бачила, як Андрій під зливою метнувся до багажника і миттю розкинув над собою щось цупке.

– Ховайся сюди, – вказав Полі на місце під укриттям, прочинивши її дверцята.

Так вони і йшли повз кущі жоржин з нагнутими до землі важкими головами-квітами. Андрій тулив дівчину до сорочки, що аж парувала, і Полі було приємно вдихати його запах. Об цупкий брезент бушлату стукали льодяні кульки і відлітали вбік.

– У тебе там кліщик, – Андрій на сходах обернувся до Полі.

– Де?

– Та ось... Ось!

Він несподівано під прикриттям бушлату тицьнув носом розсипаний віхоть Полиного волосся і швидко чмокнув у родимку на шиї – як він її лиш розгледів?

– Уже нема! Вважай, що розплатилася, – засміявся впівголоса, як підліток, і побіг до хвіртки.

– Ну ти... ну ти ти один! – Полі сперло дух від несподіваної витівки.

– Андрію! – Полин оклик глушив дріб льодинок об дашок над сходами. – Дякую за порятунок...

Андрій все добре почув, на мить обернувся й крізь град махнув рукою.

І тут Поля у вікні побачила сумну Етю.

Була неділя. Бабуся збиралась до Ленке і нашвидкуруч спекла свій бісквіт для подруги, та й не пропадати ж сливам! Частину відрізала для Ленке, частину наклала на тарілку. Покликала Поліну:

– Полю, сонечко, занеси-но сусідам тістечко.

І Поля, пильнуючи тарілку в руках, обережно відчинила хвіртку до сусідів, навіть не скрикнули петлі, тихо ступила на сходи та випадково стала свідком розмови, коли влітку всі двері нарозхрист, бо ж спека. Перша фраза прикувала її до сходинки.

Етя: «Ендрю, нащо це тобі? – пауза. – Ти граєшся з вогнем».

Андрій: «Та що ти собі придумуєш? Це ж дитина, так і сприймай».

Етя: «Ага... – пауза. – Лиш сліпий не бачить, якими очима та дитина тебе їсть».

Андрій: «А Ромцьо тебе нічим не їсть?»

Етя: «Ет! Я красива жінка, розумієш... – пауза. – Зва-бли-ва...»

Андрій: «Ага, і зрад-ли-ва...» – звук ляпанця.

Етя: «Ендрю, знову?...»

Тут Поля гукнула в глибину коридора:

– Є хто вдома?

Етя вискочила в ту ж мить – боса, в легкому платтячку вище колін – наче школярочка при всіх своїх принадах.

– Тут від нашого столу – вашому, приймайте! – Поліна сама себе намагалась заколисати банальними фразами.

Етя теж не відставала, приховувала свою незручність, мабуть, здогадувалась, що Поля почула принаймні останні фрази. Її голос ураз став медовим:

– Ой, яка смакота! Ну хто б від такого відмовився? Полю, заходь у кімнату, там прохолодно!

Етя пішла в освітлену сонцем кухню, щоб перекласти дарунок на свою тарілку:

– Будеш лимонад? Він холодний, з льодом! – гукала уже з кухні, стукаючи посудом. – Ендрю, не ховайся ти там!

Андрій у майці та шортах начебто навмисно ліниво вигулькнув з кімнати:

– О, Полінка-синичка! Залітай сюди.

Поля вишукувала причину, щоб швидше піти, та Андрій уже втягнув її у кімнату, посадив за стіл, де колись шила Етя.

– Ну, то як відпочиваєш? – його сірі очі випромінювали безтурботність і, здається, радість. – Ще помандруємо гірськими стежками? До Бронецького замку хоча б або до Краусової вілли, – кивнув на відому Полі синю планшетку, що лежала на полиці серед альбомів і книжок.

– Без мене? – Етя внесла тацю з трьома склянками холодного напою і рекламовані німецькі праліне.

– Як же без вас ми, Етелло Іванівно? – Андрій чи то жартував, чи то під'юджував.

– Там же ваша улюблена зимарка у Вовчім. Це ж ви там лікарськими травами, мов у палаці, все завішали?

– В тім сараї з мишами?.. – Етя бридливо поморщилася. – Знайшов мені теж Бельведер.

Андрій ніби й не почув.

– Дівчатка, вип'ємо рому, щось міцнішого хочеться! – витяг із шафки вузьку пляшку з вітрильником на етикетці і три келишки.

Поліна відмовлялась, та Етя так просто бовкнула:

– Кинь, Полю, ми ж бабусі не скажемо!

Поля відчула, що її тут мають за маленьку – так не піде.

– Ну що, за неділю! – Андрій наче виголосив тост, і всі дружно пригубили.

Ром виявився міцним, Поля закашлялась.

– Запивай лимонадом, я теж так роблю, – мовила Етя.

Поля так і зробила. В роті залишився й швидко розтанув шматок льоду. Андрій за той час знову наповнив келишки.

– Ми так не домовлялись, – Поліна намагалась відмовитись від наступної чарки.

– У нас правило: пити тричі, а правила – тому й правила, що їх не порушують.

Коли випили втретє, Полю рознесло чи понесло на кораблику, і їй стало весело. Рознесло, правда, й Етю: вона ледь спітніла. Андрієві ж хоч би що! Він усе жартував, розповів сороміцький анекдот, над яким дружно сміялись (Поля ще подумала, що це вульгарно), і дістав звідкись гральні карти.

Поля глянула у вікно, що дивилось на голубу веранду. На підвіконні біля дивана помітила вишуканий томик. «Сніги Кіліманджаро»⁸, – блистіло золотом на затертій обкладинці з бібліотечним номером.

Андрій зрозумів погляд дівчини по-своєму:

– Протяг, так? Шкода, нема четвертого, – мовив, зачиняючи вікно. – Може, подзвонити отому, як його, Ромі? – звернувся до дружини.

– Ні, – заперчила Етя. – Асиметрія – теж цікаво.

---

⁸ Оповідання Е.Гемінгуей.

І гра почалась. Правило було просте: той, хто виграв, наказував іншим двом, які програли, щось виконати собі на догоду.

– І не відмовляйтесь! Це теж правило.

Коли виграв Андрій, він наказав дівчатам випити ще по чарці, а собі – подати цигарку з попільничкою, і все це було виконано, останнє підкреслено артистично виконала Етя: «Прошу вас, султане!» Андрій, припаливши, з цигаркою в роті ви-клично подивився на дружину і з натяком проспівав:

– Ой не буду їсти,

Ой не буду пити!

Буду свого миленького

День і ніч любити...

Етя скромно опустила очі.

Коли виграла Поля, вона запропонувала на вибір: одному – принести всім лимо-над, іншому – розказати що-небудь цікаве. Етя вхопилась за склянки, Андрій обрав розповідь. Він на хвильку задумався й уточнив:

– Що панна хоче? Казку?

– Ні, панна хоче правду, реальність, – втупила в Андрія сині, ледь туманні очі Поля.

– Без мене не розказуй! – Етя вийшла на кухню за лимонадом.

Поля наодинці з Андрієм розпашілась чи то від рому, чи то від гри, розстебнула свій браслетик – низку голубого напівпрозорого каменю – і поклала його біля себе на стіл, потім скрутила з нього зміюку.

Андрій розімліло гладив її веселими очима і, здається, утішався. Раптом притис-нув дівочу руку з браслетом до стола:

– Ти дуже гарна, Полю. Тобі казали? – голос був чуттєвим.

Поля зашарілася. Вона вирішила, що відбутися жартом – найкраще, і проказала в тон, вивільнивши руку:

– Казали.

Андрій жартівливо наче з переляку ахнув:

– Хто? Хто це вже встиг зробити?

– Мамця з татком, ось хто.

– Звичайно... – відповідь його заспокоїла. – Хто б таке гарне дівчатко та й не пестив?

Повернулась Етя, і Поля замість відповіді відбулася двозначною усмішкою.

Ром непомітно скінчився, кораблик на пляшці в руці Андрія зник унизу десь під шафою. «Пішов на дно», – весело подумала Поля.

– Кажі вже, мій Ендрю, люблю тебе слухати, – Етя зручніше всілася напроти чоловіка, артистично сперлась на лікті, виставляючи напоказ декольте.

– Про яку правду дівчатка хотіли б почути? Полю, конкретизуй!

Поля згадала історію про Іяну, яка її потрясла, і мовила, зухвало глянувши в очі Андрія:

– Про правду лісу!

– Гарзд. Етю?

– Про лісових мешканців, гррр! – гаркнула Етя, і її очі загорілись, мов у вовчиці. Ром її зробив безпосередньою і дуже природною.

– Ого! – Андрій задумався. – Ти мені, любя, як завжди, все ускладнюєш. Чи під-казуєш?... – Раптом прояснів: – Добре. Вже знаю. Про життя вогняних саламандр!

І розповів про отих живородних земноводних, внесених у Червону Книгу – чор-них, з яскравими жовтими плямами, завжди вологих, схожих на ящірок, їх багато

в лісах навколо. І вони дуже «домашні»: окільцьовані дорослі тварини на його ділянці за рік пересуваються максимум на тридцять метрів, та й то навколо свого зимового пня.

– Вони ж отруйні, так? – Полю здивувало, що саламандри – предмет наукових досліджень Андрія.

– Так, отруйні для чужих. Їх залози за очима виділяють паралітичну речовину – для захисту. Самі ж нею не труяться. Я навіть бачив, як самець злизував отруту з тіла самки.

– А навпаки? – втрутилась Етя.

– Що – навпаки? А... не суттєво! А ще... – Андрій утаємничено, лігши грудьми на стіл, майже шепотом мовив. – Виявляється, саламандри – чи не єдині в природі особини, здатні утворювати «шлюбні трикутники»: один самець та дві самки... – І вже голосно, відкинувшись на спинку стільця, додав: – Хоча щасливо живуть собі й парами.

Етя здійняла вгору брови:

– Серйозно?

– І дуже люблять тактильні утіхи: топчуться один по одному, довірливо торкаються ніжними лапками... Це треба бачити!

Поліна згадала, як Андрій реагував на її дотик на лавці, як вона горнулась до нього під бушлатом, як він торкнувся губами її руки та родимки на шиї – і її наче струмом пройняло.

– Скажи, що саламандри ще й цілуються, – вставила іронічно Етя.

– Схоже на те, – Андрій усміхнувся. – Це так кумедно! У них нема кігтів, тільки пальчики: по чотири – на передніх лапках, по п'ять – на задніх. А ще, ось що в них особливого, у саламандр нема шлюбного періоду, і вони кохаються цілорічно, інколи навіть на снігу чи коли зимують групами в трухлявому пні. Як люди, – Андрій говорив зовсім не безпристрасно.

– А як вони кохаються? Як? Ти ж вивчаєш їх у природі у всіх проявах, – Етя потягнулась рукою до чоловіка і ніжно погладила його тім'я, хтиво заглядаючи в очі.

Полі стало незручно – так, наче їй відхилили двері в сімейну спальню. Андрій це відчув і відсторонився від Еті:

– Ну, це вже з іншої опери, тут такого не замовляли!

– Батрахолог⁹ ти наш неперевершений! Ну хто з тобою може? – Етя не то хвалила чоловіка, не то тонко з нього глузувала. – От напишеш дисертацію про все це, будеш на захисті показувати світлини й доводити байдужим дідам-академікам, як і чим кохаються саламандри, а нам, молодим і спраглим, не хочеш навіть натякнути! – Етя наче образилась, артистично надувши губи. – У тебе ж є світлини з цим усім, чи не так?

Андрій загадково усміхнувся:

– То не ігри, то – наука!

Гра продовжилась. Партія закінчилася швидко, і на цей раз виграла Етя. Відчувалось по всьому: гра і блеф – її стихія.

– От тепер тримайтеся! – непорушно мовила вона і на мить задумалась, потім різко скинула голову – мов, все, придумала – і по-менторськи прорекла: – Нехай невдаха Поліночка порадує невдаху Андрійця... по-ці-лун-ком!

На мить запала тиша.

---

⁹ Дослідник земноводних.

– Ну? – Етя серйозно дивилась на Поліну.

Поля зблідла – але ж це гра! – і після коротких вагань подалась уперед та ледь торкнулась губами голеної чоловічої щоки з залишками парфуму. Наче запахло мохом і лісовою хатинкою, і її знов пройняло струмом.

– Ні, не приймається! Це не цілунок, – Етя безжально вп'ялась очима в спантеличену Полю. – У губи, як і належить!

– Етю... – Андрій виразно подивився на дружину.

– Гаразд, у вашому випадку можна поміняти ролями. Андрію? – тепер Етя вп'ялася очима в чоловіка.

– Ні, я сама...

Полі здалося, що її тут знову мають за дитину. І ще – їй раптом захотілось цього цілунку! А чому б і ні? Це ж гра! Вона знов подалась до Андрія, обняла його за шию і трепетно торкнулась губами вологих податливих губ.

І тут трапилось щось таке! Андрієві руки з силою схопили дівчину і притягнули до себе, губи хижо вп'ялися в напіврозкритий нижній рот, язик заповнив його солоністю.

Поцілунок був пристрасним, неймовірно довгим і дуже серйозним: так Поля ще не цілувалась ні з ким. Полю обдало цигарками та ромом, засмоктало-залоскотало десь глибоко, аж під серцем: її не на жарт спивали, досліджували, наповнювали собою, їй палко раділи і водночас щиро дарували себе... Вона поплила корабликом кудись у невідь за спорожнілою пляшкою: будь вже що буде.

Коли Андрій відпускав ошелешену Полю, він збуджено шепнув: «Сподобалось тобі, люба?»

І кому ж він це шепнув? Їй чи своїй *любій* дружині, яка замовила все це кіно й іронічно його споглядала? Етя сиділа по той бік стола з посмішкою отруйної змійки.

– Добре. Тепер хай учениця повторить урок, – вимовила Етя якимось хрипко.

Андрій допитливо глянув дівчині у вічі й тихо сказав:

– Полінко, зробимо це?

Його «Полінко» прозвучало так ніжно і боляче, наче ніж утопав у м'якоті солодкої груші й кришив її навпіл, воно різало Поліну по-живому.

«Господи, що я роблю? У що я втягаюсь...» – вона раптом почала приходити до тями, мов сплила із дна на поверхню, глибоко вдихнула і різко встала, висмикнувши руку з-під владної долоні.

– Ти образилась? – у голосі Андрія бриніла стурбованість. – Вибач, я не хотів... Ми... Це ж просто гра, і не більше!

Етя ж ні пари з вуст. Тільки – ота недобра схидна посмішка...

Андрій вибіг за Полею в коридор, та вона вже схопила у руку сандалі й босоніж побігла до бічної хвіртки між дворами, відгортаючи непокірне пасмо з чола.

Вдома Поля впала на канапу й з головою зарилась у подушку. Було чітко відчуття, що її мимохіть втягли у розбірки між собою. Однак вона ще відчувала той глибокий владний цілунок з присмаком цигарок, і найбільше дивувало й тривожило, що це їй подобалось. Магічно вабило і хвилювало все, що стосувалось Андрія!

Але ... що за ігри Етелли? Це подарунок чи помста чоловікові? Коханому чи ненависному?.. Тут є певний задум, виглядає що так. «Жаль, мені не збагнути».

Так і заснула без вечери.

Вранці звично пахнуло кавою, а Поліну боліла голова, і вона шмигнула в сад за хатою. Знайшла кілька огірків, зірвала і розкусила кислу сливу.

У сусідів було тихо – мабуть, як завжди в цей час, уже пішли на роботу.

– Бабцю, ти не образишся? – дівчина віднайшла той перевірений з дитинства тон, який діяв на бабусю безвідмовно.

– Що, моє сонечко? Кажи вже.

– Я сьогодні поїду. Мені потрібно терміново дещо зробити. Телефонували з деканату... – Поліна казала перше, що їй ішло на розум. – Та й погода, кажуть, знов зіпсується. Що, мені на веранді так і просидіти все літо у тебе? – голос тремтів награною образою, Поля сценічно надула губки.

– А ти б не сиділа – пішла б у гори з людьми по яфіни¹⁰ ... – усміхнулась бабуся. – Он з дідом могла поїхати, він сьогодні під полониною знов коней кує. Знаєш, як там гарно! А скільки свіжого вітру і сонця... І завтра Андрій туди їде, може, з ним поїдеш?

Поля різко обірвала:

– Ні, не тепер.

Вона сіла в напівпорожній розпечений сонцем автобус – будень. Їхала серпантинами, притулившись гарячим чолом до прохолодного скла, і все думала про цих двох – Андрія та Етю. Ну чого, чого їм не вистачає для щастя? От якби їй довелось бути на місці Еті... Етя – така вже людина: з романтичної зимарки вмить зробила сарай! А вона, Поля, романтик. Як і Андрій. Ні, Андрійко... Здається, йому сподобалось, коли вона його так назвала... Чи не назвала? Такий... неймовірний! Такий... один.

На зупинці в райцентрі, де автобус стояв п'ятнадцять хвилин, Поліна вийшла до кіосків, купила пляшечку води. Згадала, між тим, що свій блакитний браслетик, який зняла, граючи в карти, залишила на столі під час втечі. Це ж її оберіг! Цікаво, що з ним зробить Етя? Поверне бабусі з тарілкою чи викине? А може, Андрій його порятує від розправи? Бо якщо він відчуває те ж, що й вона...

Ну що за напасть – Андрій та Андрій?! Він одружений чоловік, вона, можливо, трохи йому подобається, так буває, а поцілунок у грі – не причина, щоб стільки про нього думати... Так не можна! Не-мож-на... «Забудь!» – наказувала собі Поля.

Дорога заколисувала.

Добре, що вона звідти втекла! Адже в останню мить наче вирвалась із солодкої пастки, з вовчого лігва – на волю. У голові снувалось: от коли б та Іляна знала, чим закінчується убивча хвороблива пристрась, безкінечна гра саламандр, вона б не спокусилась на любові розбійника, не довірилась йому, вона б будь-якою ціною втекла!

А все ж було б добре відвідати казкову хатинку у Вовчім, пити пахучий чай з кимось дуже рідним.

І в пам'яті вкотре зринув голос Андрія.

---

¹⁰ Діал.: гірська чорниця.

Василь ГОРВАТ

Горват Василь – філолог, письменник, журналіст – народився 16 серпня 1961 року в селі Пушкіново Виноградівського району Закарпатської області. У 1983 році закінчив філологічний факультет (українська мова і література) Ужгородського державного університету. Працював учителем в с. Хижа Виноградівського району, з 1985 року – на журналістській роботі, а з 1991 року – власкор обласної газети «Новини Закарпаття». Член Національної спілки журналістів, а з

2019 року – член Національної спілки письменників України.

Публікував фантастичні оповідання, вірші, літературні статті в журналах «Київ», «Дзвін», «Шветлосц» (Новий Сад), «Дукля» (Пряшів), «Екзиль», в альманахах та збірниках.

Перша поетична збірка «Сльоза барабана» побачила світ на початку 80-х самвидавом і тепер згадується в переліку ужгородського андеграунду поряд із виданнями Дмитра Кременя і Миколи Матоли.

Першими літературними наставниками В. Горвата стали найавторитетніші закарпатські митці, Шевченківські лауреати – прозаїк Іван Чендей і поет Петро Скунць, київський письменник-фантаст Олександр Тесленко. Літературний світогляд Василя Горвата формувався у спілкуванні з письменниками Юрієм Станинцем, Миколою Славинським, Миколою Матолою, літераторами свого покоління – Петром Мідянкою, Іваном Ребриком, Юрієм Андруховичем, Олександром Ірванцем, Віктором Небораком.

У 1992 році видавництво «Карпати» підготувало до друку книгу фантастичних повістей В. Горвата. Через фінансову кризу вона так і не побачила світ.

1994 рік – поетична збірка «Сьогодні опівночі у Виноградіві тихо-тихо завив вовк» (Ужгород: Гражда).

2009 рік – фантастична повість «Великий похід» (Ужгород: Гражда).

У 2012-му Василь і Ганна Горвати опублікували ілюстроване видання «Севлюш-Виноградів: історія, сьогоднішня, надії».

У 2013 році збірка есе та літературних статей автора під назвою «Пікнік на узбіччі, або «Потім уже настало» була схвалена до друку в рамках обласної програми підтримки книговидання.

У науково-мистецькому часописі «Екзиль» друкуються уривки фантастичної повісті В. Горвата «По той бік дуба».

У серпні 2018 року окремою книжкою вийшла поема «Полювання на сина» (Ужгород: Гражда).

2018 рік – збірка «Зірки впритул. Поема. Вірші» (Київ: український пріоритет).

Творчість Василя Горвата була предметом наукового дослідження літературознавців, письменників, журналістів. Письменник та видавець Іван Ребрик у передньому слові до збірки «Зірки впритул» пише, що актуальність цих віршів не вичерпується в часі; а «увесь сенс Горватової поезії в тому, що вона творить власні самодостатні канони прийдешньої класичності». Науковець Наталія Вигодованець помітила на поезіях автора «печать легкої граціозності». Петро Скунць казав, що В. Горват пише про «наш час, але від нас замкнутий». Прозу письменника щиро привітав київський фантаст Олександр Тесленко. Мар'яна Нейметі побачила «в поезії В. Горвата дуже багато сонця. Не того, посвяченого, яке не помічаємо або на яке нарікаємо в спеку. А з якого постає життя – справжнє, невихолощене».

В. Горват сприяв активізації літературного життя краю. За останнє десятиліття тут з'явилися багато цікавих авторів, а про маленький Виноградів заговорили як про літературну столицю Закарпаття. У місті, де живе Горват, щороку проводиться всеукраїнський фестиваль «Карпатський Пегас».

Неодноразово нагороджувався Почесними грамотами, дипломами та подяками від міської та районної рад, обласної держадміністрації, обласної ради за вагомий внесок у розвиток української журналістики.

Василь ГОРВАТ

КРАЩЕ Б Я БУВ ПИЯКОМ

І ось я у Виноградіві.

За ці роки устиг побувати зедніком у Празі, вантажником на логістичному складі в Амстердамі, кухарем у шкільній їдальні Ліссе і, повернувшись на Закарпаття, зрозумів банальне: усі на білому світі міста є різними. Навіть одне й те саме місто різниться від самого себе десятирічної давності – торговельні центри, рекламні щити, машин на вулиці, як огірків у банці.

Навіщо вам стільки огірків у банці?

Тут важко розминутися з кимось – таке воно маленьке, а тротуари ще вузьчі, ніж колись, – як вужі.

Наприклад, як тут розминутися із цим знайомим обличчям, яке стовідсотково бачив років так... багато тому.

Це ж Нушіка!

– Нушіко, привіт!!!

– Привіт! – Нушіка розгублено усміхнулася і змовкла, уважно дивлячись на мене.

Погляд залишався розгубленим.

– Я – Вася, ми разом вчилися в інсоці, ти в групі соцпослуг, а я – у філологічній групі!

– Філологічній? – Нушіка усміхалася й усміхалася.

Ми трохи відступили до стіни, бо на цьому вузькому, як тріска, тротуарі й справді неможливо встояти, щоб хтось тебе не зачепив, потім врешті її розгубленість зникла і вона сказала:

– Васю, вибач, я щойно з мемоліса, пізніше ще побачимося... (пауза) Пізніше побачимося. Так?

Чорт забирай! За всі роки вона зовсім не змінилася, і навіть це її «так?» наприкінці сказаного вона вимовляла так само й тоді. Але ж як вона могла забути?

– Так, ще обов'язково зустрінемося, – підбадьорив я, і ми розминулися.

Вуличний стенд заліплений десятками машинописних аркушів з таким самим змістом, як і в Чехії чи Греції, чи в Мексиці.

«Справжні спогади – це те, що робить тебе живим».

Усі міста різні, але мають одну спільну річ, і побачивши її, оту виразну емблему на фасаді, у тобі затихає мимовільний мандраж, коли вперше ступаєш на давно не бачену, майже незнайому вулицю. Бо ти ніби на своїй території. Емблема перед входом така ж обов'язкова річ у кожному куточку планети, як

і сам вхід в мемоліс, як і красиві золотоволосі молоді люди в кожному салоні. «Спогади дарують безсмертя», – написано над дверима. Але без епітета «справжні».

Я повертаю на глибоку алею, яка веде до сірої будівлі колишнього технікуму, а тепер – Виноградівського відділення Київського державного інституту соціальних наук (інсоц тобто).

Колись я захистив у ньому кандидатську, і це було неймовірно легко. Київ у перші роки заснування інституту штампував і квитки, і кандидатів. Утім, коли ти на цій панській роботі за рік отримуєш у десять разів менше, ніж на будівництві за кордоном упродовж літніх канікул, то врешті робиш правильний вибір.

Я тут не працюю, але мій квиток кандидата знаходиться у сейфі Василя Васильовича Ващинця, на квиток нараховуються виплати, за квитком закріплені теми лекцій. Василь Васильович – мій однокурсник. Зовні він зазнав певних метаморфоз: русява коротка борідка, помітна повнявість – фивник, як-не-як.

Після привітань-обнімань Вася відкрив дверцята сейфа і витяг пляшку «Закарпатського».

– Не повіриш, Васю, я не п'ю, – сказав я

– Не повірю, – Вася поставив дві високі тонкостінні склянки й розлив по, мабуть, сто грамів.

– За зустріч.

– За нас, – я справді вже не п'ю, але цоркнувся й здійняв свою склянку.

Горло відразу згадало зігріваючий смак напою. Я б це назвав пам'яттю рецепторів. Пам'ять.

За вікном кабінету впираються у скло безладні гілки яблуні, до того це північна сторона, тому сонячне світло сюди ніколи не заглядає, як і серпнева спека, яка залишилася на подвір'ї.

Останнім часом спільні спогади – складна річ. Відвідавши тридцять разів мемоліс, забуваєш багато речей. Але, на диво, я пригадував усе, про що казав заввіділу кадрів... А як ми здавали формальну логіку в баби Зіни, пам'ятаєш? А як нас ловили, коли ми вкрали пиво з кіоску, а зловили Саню!..

У кабінет зайшла дама років під сорок – правильні риси, спортивний вигляд, запах парфумів.

– Кого я бачу! Васю! Вітаю тебе в рідних стінах. Ти зовсім не змінився!

– Добрий день, дякую, – мовив я, удаючи, що впізнаю.

– Ні-ні, Васю, іншим разом, – вона заперечливо махнула рукою, коли Вася потягнувся за третьою склянкою.

Вона підхопила налагоджену їй папку і, усміхнувшись привітно, покинула наші спільні спогади.

– Хто? – кивнув я на двері.

– Той мемоліс тебе колись уб'є! – помахав пальцем Вася. – Це з кафедри психології, Жукова Мальвіна Матвіївна, якій ти обблював сукню на день студента.

– Та ти що!? Я обблював сукню? Я – їй?

– Знаєш, Васю, краще б ти був алкоголіком. Пияки хоч щось пам'ятають...

Тільки тепер я згадав, для чого власне прийшов. З нагрудної кишені витяг фотографію й мовчки простягнув однокурсникові.

Вася обережно взяв її до рук, глянув на фото, потім на мене, потім знову на фото – і розм'якла усмішка розповзлася, як то кажуть, від вуха до вуха.

Такі ж усмішки я вже бачив у Празі, коли показував фото нашим.

Фотографія спочатку потрапила в Ліссе, а звідти мені переслали в Прагу, де ми з бригадою винаймали окрему хатину.

Мої земляки побачили фото, і вони, сволочі, саме ось так заусміхалися: «З ока випала», «Ювелір!», «Васю, вважай, ти немарно жив на світі»...

Після цього фото я вперше за багато років втратив спокій. Дуже втратив. Настільки, що одного разу навіть намагався витіснити з пам'яті це все за допомогою мемоліса.

Але мемоліс нічим не зарадив. Неможливо забути те, про що в тебе немає спогадів.

Отже, десь там є рідна мені людина. Вона точно хоче мене бачити, але, можливо, не знає, як підступитися, що сказати, що відповісти мені, якщо першим скажу я. Хоча все це я собі лиш фантазую, не уявляючи, що відбувається насправді.

– Це ж треба! Абсолютна копія! Таткова дитина! – не переставав усміхатися Василь.

– Головне, що я навіть не знаю, хто її мама. Чому це стерлося з моєї пам'яті? Хіба я міг її забути?

– Міг, Васю. Міг. Ти оженився на Марічці з паралельної групи на останньому курсі, а через два роки ви розійшлися. І вона тепер, не знаю де.

– Справді? А чому ми розійшлися?

– Сам дивуюся, – похмуро відказав Вася, потім відчинив нижні дверцята полиці, й із самого споду витяг альбом випускників.

Розгорнув посередині:

– Твоя Марічка.

– І я розійшовся з такою красунею? Чому вона мені не сказала про дитину?

– Може, й сказала...

Початок наступного дня був поблажливим і ще не гарячим. Мене навіть трохи трусило. Уперше за багато років мене трусило перед приходом в мемоліс, в мемічку, як кажуть у Празі. Тому, що буде «трохи боляче», як попередив Вася.

Алкокапсулу йому швидко роздобув один зі студентів. Вона була доречна для таких, як сьогодні, випадків. Мемоліс – така штука, що витісняє деякі спогади, але є спосіб їх повернути.

Мемоліс не відчиняє двері для занадто п'яних. Тому заходити слід тверезим, але уже проковтнувши капсулу. Через п'ять хвилин вона розчиниться в організмі – і ти вже в такому стані, як після пляшки горілки на голодний шлунок. На той момент мемоліс уже почне експерименти з твоїми спогадами, а зупинити процес не зможе. Усе, що мемічка витісняла, як небажане для твого спокою, починає повертатися назовні. І тобі буде або гаплик, або... не гаплик.

«Спогади дарують безсмертя».

Власники цих непримітних салонів – прибульці. Ввічливі, красиві парубки й дівчата з розкішними золотими шевелюрами.

Коли, в якому році прибульці прибули, ніхто не знає, і чомусь ніхто не намагається з'ясувати. Прибульці навіть не зверталися до світових інституцій,

а просто приходили в комунальні місцеві уряди, з усмішкою просили дозволу на розташування салону для «покращення пам'яті».

Найбільша фантастика у тому, що їм ніхто ніколи не відмовляв, не вимагав хабаря, не відфутболював «наверх». Ні в Сомалі, ні в Китаї, ні в Мексиці, не кажучи вже про яку-небудь Німеччину-Канаду.

У цих салонах, занесених з космосу, можеш викликати якийсь бажаний спогад у всіх деталях, кожному важливу зустріч, кожному потрібну лекцію, кожен поцілунок і кожен доторк у твої п'ятнадцять років.

Як завжди, це – спогади приємні, і, як завжди, мемічка додає якісь абсолютно забуті деталі.

«Чим більше пам'ятаєш, тим довше живеш».

«Спогади дарують безсмертя».

І при цьому в лабіринти пам'яті відсувається все небажане й небезпечне для душевної рівноваги. Що частіше ти навідуєшся в мемоліс, то рідше згадуєш неприємні ситуації, і врешті перестави їх пам'ятати.

Коли ти це усвідомлюєш, буває пізно. Тому що безпам'ятство тебе абсолютно не зачіпає. Просто тобі все до лампочки. Навіть якщо ти забув рідну матір чи безмежно люблячу тебе вівчарку. Врешті настає момент, коли тобі абсолютно все байдуже, ти втратив справжні спогади, ти втратив страх смерті, втратив бажання жити.

Цього непримітного моменту ненабрідливо дочікують прибульці. Вони без жодного опору заповнюють байдужу свідомість, займають тіло, і через якийсь час тіло байдужого молодшає, красивішає, його або її волосся набуває золотистої барви.

«Спогади дарують безсмертя».

У Виноградові мемічка розташована поряд з торговим центром ДАРТ, у приміщенні двоповерхівки, збудованої при чехах. І там, всередині, золотоволоса красуня у червоному платті віялом розгортає великі карти із яскравими малюнками і пропонує тобі вибрати спогад, зображений на них.

На карті ти бачиш берег моря і Лену з Луганська, свою першу любов і перший незабутній поцілунок на березі моря; на іншій – той же Вася, чорт забирай, і Женя, і Саня з двома сумками пива, і зараз ми влаштуємо грандіозну маївку на узліссі. Ще на іншій – стрий Іван приїжджає в гості з далекого казкового Талліна, і в дитячому серці тріпоче щастя, тому що я стільки наслухався про стрія.

«Що більше пам'ятаєш, то довше живеш».

Прибульці витягують із підсвідомості ще й ще подробиці щасливого минулого, але тепер я думаю тільки про неї, тільки про Марічку, що на фото з випускного альбому. Вона чомусь не появляється з непам'яті.

Але з'являється молодший братик мій, ми повертаємося з лісу і я, падлюка й ідіот, вирішив його полякати й побіг додому, а він на своїх ноженятах відстає й відстає, врешті я стомився й почекав його. Братик заплаканий, без слова докору добіг до мене, і мене пронизав жаль: навіщо я так?

Потім кролик. Я тримав кролика в дерев'яній клітці у хліві і згадав про нього десь через три дні. Зголоднілий кролик прогриз дошку рівно настільки, щоб вистромити голову й застрягнути. Я знайшов його вже мертвого, бурий писок обгризений пацюками.

Нарешті Марічка. У неї фіолетове, роздуте від гніву й напруги лице, її пальці рвуть мені щоку і горло, і я теж з усієї сили стискаю їй горло, і ми терпимо, доки хтось першим здохне тут і назавжди. «Я заріжу і тебе, і твою відьму!» – сичить вона. Я мовчу й бережу сили.

Через два роки нашого подружнього, доведеного до абсурду життя ми щодня входили у нашу кімнату, як у пекло, і до вечора перетворювалися на монстрів, готових одне одного знищити...

Однокласник Петя. Я задеревів від страху, а його безжалісно копкають брати Піпаші з верхнього кінця, а я дивлюся і мовчу, дивлюся і мовчу...

Усе-все, що довгими сеансами прибульці впаковували під сім замків підсвідомості, раптом вирвалося назовні, заповнюючи мене пекучим соромом, смертельним каяттям, безкінечною зневагою до самого себе, страхом, болем, і я корчився у цьому потоці спогадів...

Я прошу Бога, щоб ця мука припинилася, але нічого не минає: братик мій біжить і плаче від страху, сліди пальців на її шиї, мої дурні недоречні жарти, забльована спідниця Жукової, втеча від тестя, який прийшов поговорити, втеча взагалі світ за очі, туди, де хоч якийсь спокій, – і я щосили намагаюся їх заглушити власним криком, чоло товчється у сирій килим, на якому зачервоніли краплі крові з носа.

Фізичного болю я не відчув. Фізичного болю. Фізичного болю. Що таке фізичний біль, коли твоя душа мучиться в безмежному вічному пеклі.

Ця вічність почала минати, коли нарешті я відчув рятівну долоню золотоволоски на моїй шиї. Долоня раптом поглинула все з моєї свідомості. Буквально все – нема ні добра, ні зла – нема нічого.

– Тобі погано, – нахилилася наді мною золотоволоска.

«Я не хочу жити», – подумав я.

А може, й сказав уголос.

– Все буде добре.

Вона провела по моєму обличчю косметичною губкою. Повільно провела, щоб губка забрала з мого лица і кров, і сльози, і шмарклі з-під носа.

– Ти можеш назвати своє ім'я? – спитала золотоволоска.

– Холодно, – сказав або подумав я.

Потім повільно піднявся на ноги й вийшов назовні.

Клумби... Розкочегарене серпневе сонце боляче заглядає в очі... Там далі – міська вулиця, суцільно заліплена автомобілями. Як огірки в банці. Де це я? Але я справді не можу згадати своє ім'я.

– Далеко не йди, – м'яко порадила золотоволоска. – Тобі ще потрібна моя допомога.

З вулиці до мене підходить незнайомиць чиновницького вигляду. Животик – нівроку, русява облягаюча борідка:

– Відгадай, Васю, чи я роздобув адресу твоєї Марічки і вашої з нею Русланки. Я вчора забув віддати тобі фотографію, а там, на звороті, – адреса й номер телефону. Ось, тримай. Тебе що, катували?

На цупкому прямокутничку – зображення десятирічної дівчинки. У цей момент пам'ять повернулася, а перше, що я згадав, – це добрі, розчулені, сентиментальні, замилювані посмішки людей, коли вони дивилися то на мене, то на фотографію. Від вуха до вуха.

ПУБЛІЦИСТИКА

Наталія РЕБРИК

ДО ЮВІЛЕЮ АВГУСТИНА ВОЛОШИНА

У березні 2024 року відзначаємо 85 років Карпатської України та 150 років від дня народження її Президента Августина Волошина. В Ужгороді побачила світ унікальна книга «Августин Волошин. Найбільший муж наших новіших часів. До 150-річчя від дня народження Президента о. Монс. Августина Волошина та 85-річчя Карпатської України» (Торонто-Ужгород: Стипендійний фонд Проф. Василя Янішевського при Українсько-Канадському Дослідно-Документаційному Центрі – ГО Історичний клуб «Красне Поле» – ФОП Ребрик А. І., 2023. – 640 с.)

Пропоноване видання – вияв щирого пошанівку, своєрідний вітальний адрес вдячних земляків, в Україні і розкиданих по світах, справді «найбільшому мужу наших новіших часів», найвеличнішому закарпатцю, який залишив вагомий слід у всіх царинах життя карпатського краю першої половини ХХ століття – духовному, суспільно-політичному, культурному, людині ренесансно-барокового типу, Батьку і Провіднику, Герою України, який, попри роки шельмування і забуття, а нині – обласканий найсоліднішими епітетами, за слушним зауваженням професора Сергія Федаки, «не забронзовів», а залишився постаттю світлою, «чуйною і лагідною», «натурою сонячною» [Федака С. Августин Волошин. Коротка біографія. – Ужгород, 2005. – 71 с. – С. 4]. Книга містить дві окремі поважні публікації авторів, що були в тісному контакті з Августином Волошином упродовж багатьох років: Володимира Бірчак «Августин Волошин, його життя і діяльність. З нагоди 50-літніх уродин і 25-літньої праці» (1924) та Августина Штефана «Августин Волошин. Президент Карпатської України» (1977) (до речі, в Україні до сьогодні не перевидавані), а також добірки вітальної кореспонденції та публікацій у пресі до 50-річчя, 60-річчя, 100-річчя о. д-ра А. Волошина, матеріали урочистої Академії з нагоди 72-х роковин з дня трагічної його смерті і освячення могил Ірини та символічної Августина Волошинів на території Закарпатського музею народної архітектури та побуту.

Бірчак (Бирчак) Володимир Іванович (12 березня 1881, село Любинці, Стрийський повіт – 21 вересня 1952, Озерлаг) – український письменник, літературознавець, історик, громадсько-політичний діяч. Народився у сім'ї греко-католицького священника. Закінчив гімназію, потім вивчав філософію та літературу у Львів-

ському університеті. Молодомузівець. Працював учителем грецької та української мов до 1 листопада 1918 року в Дрогобицькій та Самбірській гімназіях. Був дійсним членом Наукового товариства імені Шевченка, друкувався у *Записках НТШ*. Під час Першої світової війни був у лавах УСС, мав звання старшини. 1918 року обирався делегатом Української Національної Ради ЗУНР (від УСДП). Після поразки українських визвольних змагань врятувався від більшовиків, виїхавши до Одеси разом з німецькими полоненими.

1920 року переїхав до Ужгорода, де почав викладати українську літературу в гімназії. Брав активну участь у громадському та культурному житті українців Закарпаття, зокрема був одним із організаторів закарпатського Пласту. Входив до редакційної колегії газети «Пластун». Також написав кілька підручників та читанок для українських шкіл [Див.: матеріали Вікіпедії]. Після надання Підкарпатській Русі автономії в складі Чехословаччини, Бірчак мав своє бачення можливості відбудови незалежної України саме із Закарпаття. Він виходив з об'єктивних умов: Карпатська Україна може бути тільки завершенням, а не початком державотворчого процесу.

Після окупації угорцями Закарпаття 15 березня 1939 року повноважні карпато-українські представники залишили край через півтора місяця після початку агресії. До 30 квітня 1939 року в Хусті офіційно діяла Українська евакуаційна комісія на чолі з Володимиром Бірчаком. Залишив спогади про ці часи [Бірчак В. Карпатська Україна. – Прага: Нація в Поході, 1940. – 91 с.; Бірчак В. Карпатська Україна: Спогади й переживання. – Ужгород: Гражда, 2007. – 200 с.]. Після чого він виїхав до Праги.

1945 року повернувся до Ужгорода, де був заарештований. Згодом його доля довго залишалася невідомою. За дослідженнями Михайла Бажанського, Олексі Мишанича, Миколи Мушинки, Василя Габора, Любиці Баботи та ін., 11 січня 1946 року Володимир Бірчак засуджений Закарпатським обласним судом за український буржуазний націоналізм як німецький і чехословацький шпигун до 20 років ув'язнення. Для відбування покарання етапований через Харків у Красноярський край, Кемеровську та Іркутську області. Помер у концтаборі, похований на кладовищі ГУЛАГ в с. Новочунка Чунського району Іркутської області. Реабілітований президією Закарпатського обласного суду 25.01.1990 р.

Володимир Бірчак був у дружніх стосунках з Президентом А. Волошином, міністрами Ю. Реваєм, А. Штефаном, особистими секретарями прем'єр-міністра С. Росохою та І. Рогачем, секретарем прем'єра з політичних питань Степаном Ключураком, керівником відділу пропаганди Володимиром Комаринським, з письменником Василем Гренджею-Донським, актором Миколою Чирським, добре знав Уласа Самчука, Леоніда Бачинського, Василя Пачовського, Олексу Приходька, Зореслава, братів Бращайків та ін. Як журналіст брав від них інтерв'ю, як чиновник співпрацював з ними в міністерстві освіти Карпатської України. Тому зрозумілим є те, що до 50-річчя о. Монсенйора йому доручили написати ювілейну книжку про Батька. Але, як зауважує сам автор у вступному слові, не тільки обов'язок керував ним при написанні праці, але й велика повага і пошана до справи життя Августина Волошина. Володимир Бірчак хотів виконати завдання достойно і таким чином внести і свою лепту у відзначення ювілею найбільшого закарпатця.

Він ділить книгу на чотири розділи: в першому подає біографію А. Волошина, у другому – розглядає його шкільні видання, у третьому – аналізує його редакторську роботу, а в четвертому – зупиняється на громадській та педаго-

гічній діяльності Достойника. Слід визнати, що В. Бірчаку вдалося створити цілісний образ народного провідника, «який доливав оливи до останньої руської лямпи, котра ще горіла під мадярським гнітом, коли вже всі інші погашено. Ту останню лямпу й беріг Августин Волошин як святу, надіючися на кращу будучність з глибокою вірою, що тота краща будучність таки прийде, з горячим бажанням хоть ту одну іскру передержати при житті, заки зійде нове, ясне сонце».

Августин Волошин зберіг в грізну хвилю народну культуру од цілковитого занепаду перед 1919 роком і тим самим дав основу народній культурі на Підкарпатській Русі і по 1919 році» [Див.: Це видання, с. 24].

Августин Штефан (11 січня 1893, с. Порошково Перечинського району Закарпатської області – 4 вересня 1986, м. Філадельфія, США) – український педагог, освітянин, суспільно-політичний діяч, Голова Союму Карпатської України, дійсний член НТШ. Народився у сім'ї священника Омеляна Штефана. Теологічну освіту здобув в Ужгороді, філософську – в Будапешті у 1917 р. Працював викладачем учительської семінарії та реальної гімназії в Ужгороді протягом 1917-1921 років. У жовтні 1918 р. вів переговори з Українською парламентарною репрезентацією у Відні про об'єднання Закарпаття з Галичиною. 18 грудня 1918 р. виступав на з'їзді Мараморощини, де був обраний у Сигітську народну раду. Учасник Всенародного конгресу угорських русинів у Хусті 21 січня 1919 р., який вирішив об'єднати Закарпаття з Україною, заснував Центральну Українську (Руську) Народну Раду Закарпаття і членом президії якої був до березневих подій 1939 р. Августин Штефан був співзасновником «Просвіти», головою Народноосвітньої ради м. Мукачєва (1925-38), співзасновником Учительської громади (1929) та її останнім головою (1938-39). Працював редактором тижневика «Русинь», а потім щоденника «Русинь» в Ужгороді (1921-23), співредактор журналів «Підкарпатська Русь» (1924-38), «Учительський голос» (1930-39) та тижневика української фракції аграрної партії «Земля і Воля» (1934-38). Був засновником і директором Торгової академії в Мукачєві (1922-38), яку після угорської окупації було евакуйовано до Братислави. З жовтня 1938 р. до березня 1939 р. – начальник міністерства шкільництва Карпатської України. На першому засіданні Союму Карпатської України обраний Головою Союму. За його кандидатуру проголосувало 20 із 22 депутатів парламенту. Працював директором Української гімназії в Модржанах біля Праги (1940-45), з якою евакуювався до Аугсбургу (Німеччина), де був її директором (1945-49).

У 1949 році емігрував до США, викладав у жіночій Академії у Стемфорді (1949-69). У 1978-85 рр. Був заступником голови Уряду УНР в екзилі. Від 1969 р. жив у Філадельфії. Помер 4 вересня 1986 р., похований на українському цвинтарі св. Духа в Гемптонбургу, Нью-Йорк.

А. Штефан – автор шкільних підручників з математики, співавтор першої на Закарпатті граматики української мови фонетичним правописом (1931); має праці «From Carpatho-Ruthenia to Carpatho-Ukraine» (1969), «За правду і волю: спомини і дещо з історії Карпатської України» (т. 1, 1973; т. 2, 1981) та «Августин Волошин – Президент Карпатської України» (1977) [Див.: матеріал Вікіпедії].

Свою останню роботу він писав до 100-літнього ювілею о. Монс. А. Волошина і 35-річчя Карпатської України. Вона – велика за обсягом, структурована за хронологічно-подієвим принципом і, звичайно, з відстані часу, враховує багато вже доступних і знаних відомостей про Ювіліанта. Крім того, праця відзначається щирою прихильністю до свого героя, великою кількістю власних спостережень і спогадів, об'єктивністю відтворюваних подій, емоційністю. Автор доходить висновку,

що пам'ять про Августина Волошина «безсмертна посеред його земляків». Його праця закінчується викладом про відзначення 100-річчя Отця Монсен'єра та 35-річчя Карпатської України.

У лютому 1924 року в Ужгороді був створений комітет на відзначення 50-річного ювілею «нашого тепер найбільшого діятеля, котрого ім'я нерозлучно зв'язане з національним відродженням русинів на Підкарпатській Русі і котрого пильна праця значиться виразними слідами на всіх полях нашого життя». До комітету увійшли найповажніші люди Закарпаття: Юлій Брашайко, Северин Бочек, Василь Гаджега, Костянтин Грабар, Стефан Дудинський, Віктор Желтвай, Василь Фединець та ін. Була складена урочиста програма, що починалася ранішньою Службою Божою, продовжилася святковою Академією в учительській семінарії, вітаннями надісланих листів і телеграм, хоровими виступами, урочистим засіданням головного відділу товариства «Просвіта», відкриттям портрета Ювілянта роботи Йосипа Бокшая, театральною виставою опери «Катерина» в Руському театрі «Просвіти» в постановці Миколи Аркаса і, звичайно, святковими обідом і вечерею в ресторані «Корона». Ювіляра вітали державні діячі найвищого рангу, високі духовні особи, колеги-педагоги, представники банків, громадських і спортивних товариств, рідні, вихованці, прості закарпатці. Скажімо, прийшла телеграма від Президента Чехословаччини Томаша Масарика; від губернатора Антонія Бескида, який явно не був прихильником «розвою руського [українського] народу», але в телеграмі саме цього бажав А. Волошину (на наше переконання, це свідчить про вагу праці А. Волошина, про велику повагу до нього); від Мукачівської греко-католицької єпархії у привітанні єпископа Антонія Папша мовилося, що священник Волошин у своєму служінні святій церкві завжди мав за правило захищати інтереси своїх вірників. Ужгородський голова Віктор Желтвай називає Ювілянта «милим другом» і шле йому щиро-сердечне вітання зі щедрими побажаннями праці на благо «нашої милої країнки». Шкільний референт Йосиф Пешек, вітаючи А. Волошину як директора греко-католицької чоловічої семінарії, пише: «У великих днях важких перемін політичного, національного і культурного життя підкарпатських русинів після 1918 року, коли чехословацькій владі прийшлося перебудовувати культурні основи того народу в тому напрямку, аби і найширшим його верствам подати плоди культури, чехословацька влада, а зокрема, шкільний реферат цивільної управи Підкарпатської Русі в Ужгороді нашли вже підготовлений ґрунт для поля праці».

Тим чоловіком, котрий в часах найбільшого поневолення руського народу тихою і доцільною працею, з вірою в ліпшу будучність свого народу причинився до того, були Ви, Вп. Пане Директоре. Ви зуміли зібрати і згуртувати коло себе розметані по цілім краю останки віруючих в красну долю свого народу. Ви зробили з них невеликий гурток працівників на всіх полях народного життя, а особливо на тім – збереження рідного слова, того найціннішого скарбу, котрим дорожить кожний народ, і тим самим зберегли до послідньої хвилі умираючі народні традиції не лиш в серцях нечисленної інтелігенції, але і в серцях широких верств народа.

Ви служили тому народові не лиш в школі, але і поза нею. В школі Ви виховали молоді покоління народних працівників, виховали в серцях будучих учителів почуття обов'язку для свого народу учити його рідним його словом, підносити його економічно і вести до ліпшого благобита, а поза школою старатися і про найменшого брата, подавали йому до рук перші основи руського письма

свою «Азбукою» і «Читанкою», учили його, як має він жити численними статтями в «Науці» і «Місяцесловах», котрі стали наслідком самотнім наблизенням друкованого народного слова.

Своїми демократичними думками на полі ширення культури Ви стали впереді вождів свого народу і несете прапор своєї народності сміло вперед...»

Ми зумисне подаємо таку розлогу цитату, оскільки в ній роль і значення для Закарпаття Батька Волошина представлено вповні.

Його роль і значення добре розуміли і поза Закарпаттям. Певно, що найвищим визнанням його благородної праці можна вважати привітання від Андрія Шептицького, Володимира Гнатюка, Омеляна Терлецького, Гната Зеленецького, Зенона Кузея, Василя Біднова, Бориса Іваницького, Дмитра Антоновича, Івана Горбачевського, Дмитра Дорошенка, Станіслава Дністрянського, Олександра Колесси, Кирила Студинського, Романа Заклинського та ін.

У цьому контексті цікавим і щемним видається нам вітання від Василя Короліва-Старого, яке настроєво суголосне багатьом з-поза Закарпаття. Проживаючи на той час у Празі (тобто далеко від матірньої України), він пише: «Смію послати це привітання тому, що глибоко певен я [...], що на далекій Україні добре відомо й Ваше славне наймення, й Ваша шляхетна чинність. [...] Перший ювілей громадського працівника – то справжнє велике й радісне свято, і не лише його самого, а всамперед – свято того суспільства, з якого вийшов ювілянт. В тім святі – і гордість суспільства, і цінний досвід признання, що шлях і світогляд, вибрані ювілянтом при початку його громадської життєвої путі, – були справжні, хосенні й благородні. В першій ювілей для людини, повної здоровля й бадьорости, лежить новий могутній імпульс до дальшої чинности в тім самім напрямі».

Чимало щирих, з любов'ю оформлених вітальних листівок отримав Волошин з усіх куточків Закарпаття – від Перечина до Рахова – від банківських установ, різноманітних професійних спілок, студентських товариств, учнівських колективів, театральних, бібліотечних, спортивних організацій, його ювілею були присвячені окремі видання журналу «Душпастир», газет «Свобода», «Кооператива», «Діло», «Lidove listy», «Amerikansky russky viestnik», часописів «Наука», «Пчілка» тощо. На сцені молодшими школярами був створений сценічний образ Волошина-вчителя «Наш отець», йому присвятили вірші Василь Гренджа-Донський, Іван Устиянович, Марійка Підгірянка. Його визнано «мужем високої образованості», «особою золотого серця», «священником з огнем негасимої любові у серці до свого народу», людиною «з апостольською душею», яку «подарувало Підкарпаттю саме Боже провидіння». І це зовсім не солодке підлабузництво, приторна улесливість чи фальшиве коліноприклонство. Це – справжні щирі людські почуття, висловлені сердечно при гарній нагоді. Годі шукати – як тоді, так і тепер – ще одного мужа, який мав би таку пошану і повагу від усього громадянства краю – від влади до сиріт-вихованців.

Такий же ювілейний/хвальний комітет був створений в Ужгороді і на відзначення 60-річчя від дня народження отця Монсеньйора Августина Волошина. І знову – маса привітань, Служба Божа, святкова програма, урочистості в державних та громадських інституціях. Особливо багато вітань «невтомному робітникові в Христовому винограді» було від вищого духовенства: з Риму, Америки, Югославії, Парижа, Лондона, Варшави, Праги, Братислави, Пряшева, Кошиць, Михаловець, Львова, Перемишля, Коломиї, Стрия, Самбора, Рогатина, Мукачева, Ужгорода тощо. Так, єпископ Олександр Стойка відзначав, що в осо-

бі Волошина Підкарпаття має «народного учителя», «християнського політика», «народного будителя», «вірного священника Церкви Христової, [...] великого і чесного сина русинів і Підкарпатської Русі, котрий ціле своє життя, працею і жертвами повне, передав в [...] безкорисну службу найсвятійших ідей». А Товариство Святого Василя Великого для підпорювання греко-католицької парохії в Празі, вітаючи Монсеньйора з ювілеєм і «знаючи його добре серце», одночасно просить Батька надати фінансову допомогу бідним людям, які перебувають у Празі, щоб вони могли гідно зустріти Паску. Це настільки безпосередньо і щиро, що викликає захоплення – в першу чергу – Ювіляром, адже не йому дарують, а саме він виступає благочинцем і покровителем.

Його вітали так само з канцелярії Президента республіки, міністри, сенатори, державні посадовці, ректори вузів, декани, банкові працівники, спортсмени, вчителі, учні, студенти, пластуни, видавці, партійні діячі, музейники, театralи, економісти, торговельники, кооператори, українське закордонне козацтво, навіть охоронці порядку – поліціанти. Монсеньйору дякують за «велич громадянської праці», за «одушевлення для ідеї відродження українського народу на Закарпатті», за «подиву гідну оглядність у концепції усіх плянів», за «трудолюбність, совісність і почуття обов'язку», за фінансову підтримку багатьох закарпатських товариств, за «строгість для себе, а доброту і лагідність супроти других». Ректор Української господарської академії проф. Б. Іваницький, визнаючи великі заслуги А. Волошина у багатьох сферах суспільно-духовного, наукового і культурного життя на Закарпатті, вважає, що до сьогодні «життя і чинність отця монсеньйора нерозривно зв'язані з історією Підкарпатської Русі». «Уже й тепер Ви можете бачити оwoчі своєї праці, – звертається він до Ювіляра. – Але процес національного, економічного й культурного відродження нашого народу ще не закінчений. Лишився йому ще довгий тернистий шлях до перейдення. Надалі може більше, як досі, буде потрібно Вашої вправленої руки, щоб скеровувати біг суспільного життя Підкарпаття вперед до поступу і слави та збагачувати духові скарби українського народу».

Свої запевнення в глибокій пошані до Батька Волошина висловив проректор Українського педагогічного інституту імені Михайла Драгоманова в Празі проф. Леонід Білецький: «Замолоду ще Ваше щире серце, натхненне любов'ю до рідного народу, вказало Вам правдивий національний шлях служення цьому народу, і Ви не схилили з цього славного шляху, що видить Ваш рідний підкарпатський нарід з тісного закутку у велику спільну національну родину Великого Українського Народу.

Ваше ім'я, як народнього будителя на Підкарпатські Русі, що в тяжкі для неї часи ніс їй світло правди, культури й національного відродження, не забудеться ні тут, на Вашій тіснішій, ні на спільній нашій великій Батьківщині».

Цікавим видається той факт, що навіть москвофільські діячі і преса стрималися зі своїми брутальними випадками проти А. Волошина, а визнали його заслуги перед громадянами краю і чемно вітали з ювілеєм: «Мігр. Августин Волошин скутечне сі сіскал значне заслуги на полі гуманити... та в області культурно-просвітній, але лише перед 1918 роком...»

Отож, твердимо, що справдилися слова одного з привітань про те, що «...цей великий громадянин [...] увійде в ряд трьох воскресителів українського народу, увійде з найбільше глухої закутини нашої національної території...». Пам'ять про о. Монсеньйора Августина Волошина справді живе до сьогодні в серцях вдячних нащадків. Пропоноване видання – свідчення цього.

Йосиф ШЕЛЕПЕЦЬ

Шевченкові сади і раї

Сади в житті і творчості Тараса Шевченка мали велике значення. В саду відбулася його зустріч із земляком малярем Сошенком, після якої суттєво змінилася його доля. Для Шевченка, колишнього кріпака, відкрилися нові дороги життя. Сади стали невід'ємним елементом його образного поетичного мислення, невід'ємним образом його малярських та літературних творів.

Розробляючи теми та образи саду, Шевченко нав'язував на традиції попередньої української літератури, створені і розвинені, зокрема, Григорієм Сковородою. Він сприймав їх і продовжував їх розвивати за своїми спостереженнями, знаннями і згідно із своїм філософським світобаченням. Із творами Сковороди він зустрічався вже в своїй ранній молодості, про що вже як відомий і загально визнаний поет зізнавався у вірші А. О. Козачковському:

.....- та й куплю
Паперу аркуш. І зроблю
Маленьку книжечку. Хрестами
І візерунками з квітками
Кругом листочки обведу
Та й списую Сковороду.

Головний образ саду в Шевченковій поезії є образом реального українського вишневого саду, поширеного на просторій території України від Чорного моря на півдні до Полісся на півночі й від східних меж України до Карпат на заході. Говорячи про сад, Шевченко вживав у своїх віршах основну форму іменника *сад* та похідну від неї зменшувальну форму *садок* та пестливі форму *садочок*, яка виражала і його ставлення, його любов до саду. Ці три лексеми виражають у нього основне й непереносне значення лексичної одиниці *сад*. У вірші *Думи мої, думи мої* він писав:

Серце рвалося, сміялось,
Виливало мову,
Виливало, як уміло,
За темнії ночі,
За вишневий сад зелений,
За ласки дівочі...

Ще кілька прикладів основного непереносного значення лексеми *сад*, вираженого здрібнілими формами у поезії Шевченка:

Садок вишневий коло хати,
Хрущі над вишнями гудуть,
Плугатарі з плугами йдуть.
Співають ідучи дівчата

та ще приклад із пестливою формою *садочок*:

Та як буду здужать,
То над самим Флегетоном
Або над Стіксом у раю,
Неначе над Дніпром широким
В гаю – предвічному гаю
Поставлю хаточку, садочок
Кругом хатини насаджу

Шевченко мав широкі відомості про українські сади. Він знав їх історію, починаючи тими, які існували при вітчизняних монастирях, знав він і про найраніші в Україні сади князів, які були у Данила Галицького, Володимир Васильовича Волинського та в інших староукраїнських князів.

Також він пізнав сади при садибах поміщиків, коли подорожував по Україні і гостював у них, малюючи портрети і картини на замовлення їх власників.

Від образу відомих йому своїх українських садів Шевченко легко й ледь помітно рукою геніального митця переходив до їх співвідношення з біблійним раєм, який, за легендою, був сповненим радістю і щастям тих, які перебували у ньому. Лексема *рай* у його творчості ставала синонімом лексеми *сад*. Його перехід до використання лексемою *рай* почався з порівняння саду і раю, що появляється вже у його вірші *Ми вкупочці колись росли*:

Садочок темний, а в садочку
Лежать собі у холодочку,
Мов у раю, мої старі.

Лексему *рай* Шевченко так як лексему *сад* вживав як в основному, так і в переносному значеннях. В основному значенні вживав її тоді, коли користувався біблійними мотивами і сюжетами, як, наприклад, у поемі *Москалева криниця*:

Отаке – то! А за віщо?
За те, за що Каїн
Убив брата праведного
У світлому раю.

Та ще один приклад:

Добросердим – малим,
Тихолюбцям – святим,
Творче неба й землі!
Долгоденствіє їм
На сім світі; на тім...
Рай небесний пошли.

Автори *Словника мови Шевченка*, крім основного значення лексичної одиниці *рай*, відмічають у його поезіях кілька її переносних значень. Йдеться про такі переносні значення: безтурботне життя, красива місцевість та означення коханої дівчини. /2

Переносні значення лексичної одиниці *рай* у Шевченка ширші. Вони мають широку шкалу вираження авторових бачень, зображень і різних його думок і візій. Ці єдині в українській поезії його переносні значення лексеми *рай* виникали і продовжували у нього жити й появлятися у поезіях під час різних років і різних періодів його творчості. Вони впливали із його багатих знань про минуле України, її сучасне та із його широких знань про різноманітні сади на батьківщині й у Європі.

Подивимось, у яких переносних значеннях разом з тими, які відмічені у словнику його мови, Шевченко вживав лексему *рай* у своїй поезії?

Образ раю він вживав не лише для словесного змалювання своєї країни, її ландшафту, пейзажу, її природного довкілля, але й для вираження її історичного минулого, її волі і свободи та й для вираження своїх власних внутрішніх ідей і настроїв. Його образ раю – саду був запозичений із святого письма і використовувався ним для вираження світосприймання і виявлення свого мистецького бачення вітчизни, людей, місцевостей, хати та стану своєї наболілої душі за людей і за батьківщину. Таке використання образів раю і їх перенесення на образи своєї батьківщини,

на її куточки, на свої рідні місцевості відоме й у інших літературах епохи європейського романтизму.

Шевченко жив у підневільній Україні. Суверенна й вільна Україна, у якій він хотів жити та яка б жила та існувала не за чужою, не за прописаною і нав'язаною їй, а за своєю правдою й волею, була в його поетичній уяві справжнім народним раєм. Для поета романтика дійсний, відвертий і непогіршаний рай існував у минулому на його батьківщині, але він був загублений, втрачений, у часовому просторі він безповоротно минув. У яких обставинах, через що і з-за яких складних причини він минув? Він був втрачений не за біблійні гріхи, як це інтерпретувала література середньовіччя, як, наприклад, Мільтон у *Втраченому раї*, а за інших конкретних обставин. У вірші *Ще як були ми козаками* він на ці непрості питання відповідав:

Синами вольними... росли,
Росли сини і веселили
Старії скорбнії літа...
Аж поки іменем Христа
Прийшли ксьондзи і запалили
Наш тихий рай...

Осмыслюючи долю батьківщини, свого раю, Тарас Шевченко займався й питаннями, як його повернути, як його знову набути не в душі мільтонівських середньовічних ідей, а як його народові знову віднайти свою самостійність і свою суверенність, тобто як знову знайти свій втрачений рай, свій загублений рай. Для його зновуздобуття він передбачав і проповідував шлях дружнього життя, шлях співробітництва народів і невтручання одного у справи іншого. У наступних рядках цього вірша він писав:

Отак-то, ляше, друже, брате.
.....
Подай же руку козакові
І серце чистеє подай!
І знову іменем Христовим
Возобновим наш тихий рай.

Шевченко поетичним зором обіймав всю свою велику вітчизну, що була для нього великим раєм. Раєм для нього була не тільки його велика, вільна і суверенна Україна із своїми порядками і законами, але й окремо зображені її регіони із своїми горами, долинами, річками й полями. Крім цілісної своєї країни, Шевченко називав раєм і окремі її куточки, окремі її місцевості, області, види її природи з їх рослинністю й деревами. Раєм у його поезії виступають передусім ті місця його вітчизни, ті її краєвиди, які збереглися в його пам'яті з дитинства та з пізніших років із подорожей по своїй рідній Україні. Ось картина баченого збережена в його пам'яті у прикінцевих рядках вірша *Якби ви знали, паничі*:

А верби геть понад ставом
Тихесенько собі купають
Зелені віти....Правда, рай?

Значення раю Шевченко надавав не лише хорошим суспільним умовам, у яких людина народилась, виросла і вибралася із них у життя, але й ознакам її повноцінного життя.. У вірші *Н. Т.*, адресованому своїй знайомій Надії Тарновській, він з легкою іронією писав:

Великомученице кумо,

.....еси ти нерозумна!
У раю веселому зросла
Рожевим цвітом процвіла
І раю красного не зріла,
Не бачила, бо не хотіла
Поглянути на божий день

Чому поет вважав її нерозумною, чого вона не зрозуміла і що їй завадило бачити красний рай і щасливо прожити життя? Вона не дивилась, не усвідомлювала собі, якими дорогами проходить людське життя. Замість того, щоб його брати повними пригорщами і повноцінно прожити свої літа, вона замкнулась у свій внутрішній світ, його приписи і моральні засади в очікуванні витвореного в уяві приходу жениха. Отже, рай у Шевченка - це й повноцінне людське життя із його радощами і розвагами.

Раєм у Шевченковій поезії виступає й оспіване вже в античній поезії домашнє життя людини, дім, хата, у якій вона проживає від свого народження до самої смерті та домашні мрії й уяви її мешканців про свої майбутні дні. Раєм для матері є її уяви про життя сина в хаті з гарною і привітною дружиною, яку вона мріє підібрати для нього. У вірші *Сова* поет відтворює материні уявлення, які складаються в її голові про свою майбутню невістку. Цей живий і неповторний образ невістки вона довго виношує у своїх думках і мріях. Ось образ, який склався у матері про майбутню дружину сина – рай свого сина у своїй хаті – раю. Мати в уявлюваній розмові із сином створює і накреслює такий її образ:

Таку панну, сину, що
У червоних черевиках,
В зеленім жупані
По світлиці походжає
Як пава, як пані
Та з тобою розмовляє.
В хаті, як у раї.

Людина в окремих ситуаціях свого життя здатна відчувати і переживати хоч і коротке, повне задоволення своїм життям, становищем, складеною ситуацією та оточенням. Вона відчуває щастя і злагоду, спокій помислів і прагнень. У такі хвилини вона сприймає світ навколо себе як суцільний і неповторний рай. Такий рай мав на увазі Шевченко, коли у вірші *N.N.* писав:

Мені тринадцятий минало,
Я пас ягнята за селом
Чи то так сонечко сіяло
Чи так мені чого було?
Мені так любо, любо стало
Неначе в бога..

Далі він продовжував:

Та недовго сонце гріло,
Недовго молилось...
Запекло, почервоніло
І рай запалило.

Щаслива мить райського щастя і задоволення в поетовій душі тривали недовго. Раптом усе змінилось. Хлопець поет усвідомив собі, що пасе не свої ягнята і що не

його хата у селі. Він заплакав. Раю, коли він пас ягнята і не усвідомлював своє лихе становище у світі, він не може забути:

а й досі, як згадаю,
То серце плаче та й болить,
Чому Господь не дав дожить
Малого віку у тім раю

Тарас Шевченко мав глибокі відомості про європейські сади, які прийнято називати райськими садами. Сади – раї він міг бачити у західних землях російської імперії, якими в ранній молодості проїжджав із своїм паном Енгельгартом. Головно слухав і довідувався про них із лекцій викладачів у академії мистецтв. Він добре розбирався у садовій культурі, добре знав архітектуру садів, їх побудову та їх композиційні елементи. Йому було відомо про їх призначення, мету їх розведення в окремих місцях та про їх функцію, яку вони виконували в житті суспільства та в житті окремої особи.

У садах їх власники та відвідувачі залюбки проводили час, прогулювались, веселились, відпочивали і на якісь хвилини забували про те, що їх внутрішньо гнітило, що з усіх боків неприємно тиснуло і пригнічувало їх. У садах вони забували про свої складні щоденні турботи, про великі і малі загрозливі обставини, невдачі та всякі інші неприємності. У своїх садах вони шукали і таки знаходили внутрішню рівновагу, спокій зболеного серця і розраду душі. Сади від самого початку аж до свого кінця всім серцем любив жвавий, рухомий, чуттєво багатий і емоційно навантажений Тарас Шевченко. Він розмірювався про власний садок, у якому міг би почуватись щасливим і вільним від пригнічуючих обставин і набиратись нових сил до особистого життя і активної творчої праці. Він жив такими мріями й уявами, коли писав вірш *Л. (Поставлю хату і кімнату)*:

Поставлю хату і кімнату,
Садок – райочок посаджу.
Посаджу я й походжу
В своїй маленькій благодаті.

Такими мріями він жив навіть тоді, коли писав свій останній вірш *А поки те, та се, та оне*:

.....у раю,
Неначе над Дніпром широким,
В гаю – предвічному гаю,
Поставлю хаточку, садочок
Кругом хатини насаджу.

Сад в образній системі поезії Тараса Шевченка змикався й асоціювався з раєм. Він зливався з ним і ставав його синонімом. Для Шевченка, як і для староукраїнських князів та правителів країн, він був благодаттю. Шевченко, володар духу, не міг обійтись без цієї благодаті. Мріяв про свій невеликий власний садок навколо хати, який був би його раєм, тим, чим були сади-раї або райські сади для правителів князівств, володарів міст і монастирів на батьківщині та в різних країнах Європи.

- 1/ Зразки поезій наводимо за виданням: Тарас Шевченко. Кобзар. Вступна стаття академіка АН УРСР Максима Рильського. Державне видавництво художньої літератури. Київ, 1956.
- 2/ Словник мови Шевченка в двох томах. Том 2: О – Я. / Ред. Тому В. Р. Морачевська і Л. О. Родніна. К. : Наукова думка – 1964, с. 189

Хто переклав роман О. Гончара «Собор» на словацьку мову?

На це запитання спробуємо відповісти. В 50-60-х роках минулого століття відбулось в Україні (тоді ще УРСР) та в Чехословаччині ряд історичних подій, які хотіли створити кращі умови для життя людей. Так, 1968 року в ЧССР першим секретарем ЦК КПЧ став Александр Дубчек, в Україні першим секретарем ЦК КП України Петро Шелест. А. Дубчек заявив, що хоче побудувати «соціалізм з людським обличчям», але Л. Брежнєв разом з П. Шелестом та іншими політиками були категорично проти. У нас настала «Празька весна» політичного, суспільно-культурного життя, була усунена цензура, заведена свобода слова, відбулась масова реабілітація політичних в'язнів, були спроби завести нові форми економічного розвитку країни тощо. В літературах і в інших видах мистецтва тодішньої Чехословаччини – чеській, словацькій, мадярській та українській – окремі автори почали шукати нові форми художнього зображення. Деякі творці навіть сумнівалися в нормах соціалістичного реалізму тощо.

Все це викликало у представників соціалістичного табору, очолюваного СРСР, та й у консервативних сил КПЧ страх, що буде в ЧССР повалено соціалістичний лад. Неочікувано і безпідставно 22 серпня 1968 року дійшло до окупації Чехословаччини радянською армією та військами Варшавського договору, яка придушила «Празьку весну». Тисячі людей емігрувало на Захід, серед них і письменники, були насажені «нові люди» і радянські «радники» на відповідальні пости, почалась політична консолідація, тисячі комуністів було позбавлено членства в КПЧ.

В Україні в 50-60-х роках минулого століття теж відбулось ряд історичних подій. Настала «хрущовська відлига», яка давала до певної міри можливість національно жити всім народам СРСР, знайомитись із життям і культурою та різними видами мистецтва Західної Європи. Вона покликала в Україні до активного життя молоду генерацію поетів, яких було названо шістдесятниками. Вони в дещо вільніших умовах почали розвивати традиції письменників «розстріляного відродження», кращі традиції та результати Нью-Йоркської школи, «празької поетичної школи» (Є.Маланюк, О. Теліга, О. Ольжич) та сучасного європейського літературного процесу. Лідером шістдесятників став Іван Драч. Дальшими членами були М. Вінграновський, Л. Костенко, Д. Павличко, Б. Олійник, В. Симоненко, С. Йовенко, І. Жиленко, Г. Чубач, В. Стус, Л. Скирда, І. Калинець, А. Голубородько, П. Скунець, прозаїки Є. Гуцало, В. Дрозд, Г. Тютюнник, із старших письменників О. Гончар, Ю. Мушкетик, А. Дімаров, І. Чендей та ряд дальших

поетів, прозаїків, драматургів, театралів, співаків та ін. Згодом по-шістдесятницьки заговорили І. Дзюба, І. Світличний, Є. Сверстюк та інші. Деякі старші письменники України зразу не прийняли нове художнє мислення і зображення літераторів-шістдесятників. Але нарешті, крім кількох консервативних догматиків вони приєдналися до шістдесятників, визнаючи, що вони творять справді нове, модерне мистецтво.

Жаль, наступом Л. Брежньєва на пост генерального секретаря ЦК КПРС рух шістдесятників був припинений, деяких навіть було ув'язнено і вислано в гугаги-табори на Сибір, деякі збірки, чи книги були дані під ніж або взагалі не побачили світ. Така була «історія» деяких збірок Д. Павличка, Л. Костенко, В. Симоненка. Список би був довгий-довгий.

У такій бурхливій політичній і мистецькій атмосфері Олесь Гончар написав спочатку модерний роман «Людина і зброя» (1960) і дещо пізніше роман «Собор» (1968). Роман «Собор» з боку шанувальників справжнього мистецтва, літературної критики, читачів і взагалі свідомих українців був прийнятий схвально. Але проти роману виступила група партійних керівників, зокрема Дніпропетровська (сьогодні Дніпра). Вони майже по всій Україні організували різні протести на заводах і в колгоспах. Виступали на них і такі, які роман ані не читали, але підсунули їм заздалегідь підготовані відповідними людьми письмові виступи. Газети і журнали України були змушені друкувати негативні рецензії та інші відгуки. Нарешті роман було заборонено і дано під ніж.

У такий час та в атмосфері у Київ 1969 на міжнародну конференцію приїхала словацька перекладачка англійської, німецької, мадярської, російської і української літератур на словацьку мову Марта Лічкова, дівоче прізвище Слукова (1928-2020). Вона, хоч була дочка лютеранського священника, вступила 1945 року в КПЧ разом із своїм чоловіком Павлом Лічком, журналістом, який під час СНП 1944 року був командиром і комісаром партизанського загону «Вперед», але на протест проти окупації ЧССР радянською армією вони обоє через тиждень її тривання залишили ряди КПЧ. Це мало за наслідок, що 1970 року Павла і Марту Лічкових звільнили з роботи. Павла навіть пізніше засудили на два роки за нелегальне перевезення творів О. Солженіцина та їх пропагування у нас і за кордоном. Марта до цього часу працювала в редакції «Slovenský spisovateľ». До 1990 року їй було заборонено друкуватись, але вона не послухала і у вільній час від роботи в іншому підприємстві перекладала далі і друкувала переклади під дівочим прізвищем, або прізвищем своєї сестри Магди Слукової, або інших редакторок видавництва. На її рахунку стало потім більше ніж дві десятки перекладених книг із вище названих мов.

В Києві під час згаданої конференції Марта Лічкова встановила контакти з українськими учасниками і хтось із них розповів їй «історію» і гармидер, який точився в Україні навколо роману «Собор». Невідомо мені, хто їй передав роман, як вона перенесла його через кордон, але зразу після повернення додому взялася за його переклад. Перекладаючи роман, вона звернулася до Олесь Гончара, щоб написав слово-звернення до словацьких читачів. Так він і зробив. 1971 року написав звернення до словацьких читачів, в якому, між іншим, виявив свою любов і шану до словацького народу, який він пізнав, визволяючи Словаччину 1945 року від фашизму та й у пізніші роки, побуваючи в Словаччині (до речі, 1958 року у жовтні побував і в Пряшеві, очоливши першу в історії делегацію українських письменників, яка побувала в Чехословаччині). Переклад роману «Собор» виконала Марта Лічкова вже в 1969-1970 роках під прізвищем своєї сестри Магди Слукової під назвою: Oles Hončar. Chrám. Slovenský spisovateľ, Bratislava 1989. Preložila Magda Sluková. Переклад було здійснено за виданням: *Олесь Гончар. Собор. Вид. Радянський письменник, Київ, 1968.* Але рукопис роману і так пролежав у видавництві, друком вийшов аж 1989 року (Я мав на цю тему кілька розмов з В. Мігаликом та Ц. Краусом з видавництва). Чому роман не вийшов

ані під іншим прізвищем в 70-х роках? Очевидно, був тоді дзвінок із Києва, або згаданий радянський «радник» інформував відповідні органи КПЧ або видавництва про баталії навколо роману в Україні.

До речі, у Лічкових був досвід, як поступати із забороненою літературою в СРСР і знайомити з нею словацьких читачів. Так, М. Лічкова 1968 року звернулася листом до О. Солженіцина, щоб надіслав їй для перекладу свій твір. Він задовільнив її просьбу і надіслав уривок із роману «Раковий корпус», який переклала і потім братиславська «Правда» його 1968 року надрукувала під назвою «Rakovina». П. Лічко 1968 року, подорожуючи по СРСР, з трудом добився відвідин у Рязані О. Солженіцина, де його було виселено із Москви і примушено там жити, і той йому дав рукопис роману «Раковий корпус» та й ще п'єси «Олень и Шалашовка», хай з ними розпоряджається, як захоче. М. Лічкова переклала роман на словацьку мову під назвою «Rakovina», потім П. Лічко передав російський рукопис англійському перекладачу Ніхоласу Бетелл, який переклав роман і той вийшов під назвою «Saucer Wird» у Лондоні 1970 року. Через два роки О. Солженіцин за той роман одержав Нобелівську премію. Крім того, П. Лічко взяв у Солженіцина ще й інтерв'ю, яке вийшло під назвою «Один день з Олександром Ісаєвичем» на зразок «Один день Івана Денисовича» О. Солженіцина. Воно було надруковано в «Kultúrnom živote».

За дорученням словацького видавництва я передав словацький переклад роману «Собор» О. Гончару під час «Днів у «Сім'ї вольній, новій...», присвячених Т. Г. Шевченку 1989 року у нього на квартирі. Це була для мене велика честь і подія, хоч я вже вчетверте з ним зустрівся і вже вдруге був у нього на квартирі, тоді по вулиці Леніна, 68, бо коли я передавав йому переклад «Собору», тоді у нього на очах появились сльози і поцілував книгу із словами: «Я так багато страждав за тебе». Подякував та передав для М. Лічкової і мені пам'ятну медаль Т. Г. Шевченка.

Не маю перед собою оригінал роману, щоб порівняти переклад з ним, але читаючи словацький переклад, то враження від перекладу у мене прекрасні, хоч деякі реалії потребують, на мою думку, пояснення. Перекладачці вдалося зберегти і передати не лише стиль, багату мову, але й дух, ідею твору. Знайшла такі словацькі відповідники, які переконливо виражають і загальну атмосферу 60-х років минулого століття в Україні, прекрасну природу, екологічні проблеми, зокрема боротьбу автора і героїв роману за збереження собору, обурення людей, коли дізналися, що є намагання деяких апаратників типу героя роману Володьки Лободи (вже саме прізвище виражає його мораль), які заради слави і кар'єри хочуть знищити собор та інші культурні артефакти – пам'ятки українського народу. О. Гончар показав, що собор – це не лише якась сама по собі будівля, але надзвичайно чудова архітектурна пам'ятка козацького бароко та навіть ще й щось вище – духовність українського народу. Аж дивує мене, як вона, словачка, зуміла зберегти Гончарів романтично-ліричний стиль, місцями викривально-критичний, його боротьбу за збереження краси і духу собору, збереження краси людини як такої. Сумніваюсь, щоб словацький не лише пересічний читач, але й освічений в роки перекладу та й навіть у рік виходу чи сьогодні, знає, яке значення має для українців Запорозька Січ, Хортиця, фрески Софії, коломийський край, хто такий був Скрипник, Орджонікідзе та деякі інші персонажі та реалії.

Жаль, події, які настали у нас після 1989 року, не сприяли тому, щоб словацька літературна громада, критика, преса відреагували та оцінили вихід роману «Собор» словацькою мовою, його зміст і модерне художнє зображення. З'явилася лише одна рецензія з нашого пера у газеті «Pravda» (1989, №104) і дотепер все, а це велика шкода, бо проблеми, зображені в романі, були актуальні не лише в 70-х роках, вони не менш актуальні й сьогодні не тільки для українського народу, але й словацького. Це – окраса українського шістдесятництва, це – щось незвичайне в українській літературі.

Михайло РОМАН.

Як закарпатські москвофіли відстоювали єдність українців

11 лютого виповнилося 130 років з дня смерті одного з найвідоміших закарпатських будителів Анатолія Кралицького.

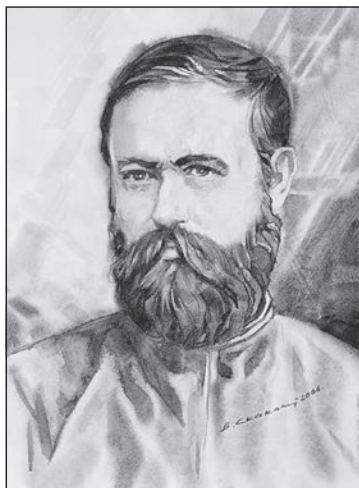
Нещодавно побачила світ книжка вибраних праць Анатолія Кралицького, відомого закарпатського літератора і громадського діяча другої половини XIX століття, під вельми промовистою назвою, взятою із писань ченця-просвітителя — «Ми діти преславної України». Понад 500-сторінкова науково прокоментована книжка, що побачила світ у видавництві Українського католицького університету, має велике значення не тільки для Закарпаття. Адже досі за Карпатами знаходяться ті, які заперечують український характер цього краю. Мовляв, українців тут ніколи не було. І, певна річ, прагнуть посилатися у своїх домислах на авторитетів, зокрема, тих, яких у XIX столітті називали пробуджувачами національної свідомості чи то пак «будителями». (Це слово прийшло до нас із чеської та словацької мов).

На Закарпатті плеяда будителів була не такою численною. Може, до двох десятків імен, що залишилися в народній пам'яті. Серед них одне із чільних місць займає саме Анатолій Кралицький, який народився 1835 року на Пряшівщині, в селі Чабини поблизу Краснобрідського монастиря, до якого ходив на науку. Помер же чернець-василіянин у 1894 році в Мукачівському монастирі, де чверть століття очолював знану обитель.

До свого 60-річчя отець Анатолій не дожив один день, але встиг за життя чимало. Серед ченців мав такий авторитет, що його двічі пропонували на протоігумена (очільника) василіянської Свято-Миколаївської провінції, яка охоплювала монастирі трьох єпархій. Однак на той час Кралицький мав репуте твердого народовця, який зі всіх сил гальмує мадяризацію, що вже накочувалася могутнім валом, тож угорська преса здійняла ґвалт проти його можливого обрання. Мудрий мукачівський настоятель поважав за розумне відступитися.

Саме з причин постійного тиску він користувався 25 (!) псевдонімами і криптонімами під своїми дописами у пресі, аби уникнути переслідувань. (Через цю обставину дослідникам значно ускладнилося виявлення і опрацювання всіх публікацій діяльного ігумена найбільшого монастиря василіянського чину за Карпатами).

Книжка «Ми діти преславної України» особлива тим, що тут уперше зібрана наукова і публіцистична спадщина одного з найсвітліших умів Закарпаття того часу. Тут вміщено понад 80 статей на етнографічну та історичну тематику та близько півсотні листів. Це лише частина доробку Анатолія Кралицького, в якого дослідники нараховують загалом кілька сотень текстів. Однак знайти їх — непроста справа. Вони розкидані в періодиці, яку нині слід шука-

ти в архівах різних країн. Відомо і про рукописну неопубліковану спадщину василянина.

В атеїстичні радянські часи закарпатське будительство було табуйоване, бо воно складалося чи не винятково із греко-католицьких священників. А тому дослідництво дражливої теми не заохочувалося. Трохи кращою була ситуація в Чехословаччині, де загалом соціалістичні порядки були м'якшими і лояльнішими. У Пряшеві відома літературознавиця Олена Рудловчак видала три об'ємні томи Олександра Духновича. Її колеги теж видрукували чимало вибраних творів інших будителів історичного Закарпаття.

Лише після Незалежності в Україні звернули увагу на цей дуже важливий для національного усвідомлення період закарпатської історії. Тому книжку Анатолія Кралицького, що упорядковував кандидат історичних наук Володимир Мороз, слід сприймати як одне з перших потужних прописувань закарпатського будительства в широкий український контекст, завдяки й перекладу на сучасну літературну мову.

І ніяких маніпуляцій тернопільському науковцю робити не треба, просто надати слово самому Анатолію Кралицькому. Ось що пише мукачівський настоятель у 1862 році у львівській газеті «Слово»: *«Ми з роду, крові і назви – русини, потомки тих батьків, яким любо було покинути наддністрянські степи і переселитися з мадярами по цей бік Карпат... Так, кров наша руська: ми сім'я преславної України і незабутнього Запоріжжя, то як же нам не ревнувати (дбати) про своє?»* В ужгородській газеті «Світ» у 1868 року у статті «Про малоросіян і козаків» він сміливо твердить: *«Всіх їх (малоросів) налічується понад 12 мільйонів душ. І наша Угорська Русь разом з Галичиною належить до малоруської гілки слов'янської племені»*. Цю думку повторює іншими аргументами у «Місяцеслові на 1872 рік», виданому в Ужгороді: *«Руська мова розпалася на три нарiччя: велико-, біло- і мало-руське, до останнього належимо і ми, угро-роси»*.

Неорусинство спекулює тим, що в ХІХ столітті на Закарпатті використовували назву «русин», не бажаючи збагнути елементарну річ, що під цією назвою будителі розуміли не маленький «окремий східнослов'янський народ», а лише невелику частину того етносу, що живе і на Галичині, і в далекій Україні.

Недарма в ужгородському «Місяцеслові на 1872 рік» Кралицький перераховує всі слов'янські народи, навіть такі малочисельні і маловідомі, як кашуби чи лужичани. Окремих «карпатських русинів» там нема: *«До слов'янського народу зараховуються: руські, болгари, серби, хорвати, далматійці, боснійці, словенці, чехи, моравці, сілезці, словаки (або словани), поляки, кашуби і лужичани»*. Кралицький навіть невдоволений назвою «русин», яка була в Австро-Угорщині офіційною для українців Галичини, Буковини і Закарпаття. *«Ми не «русини», не «руснаки», не «рутенчики», а «руські»* — пише він у 1867 році в місцевій газеті «Світ».

Адже слово «руський» на позначення своєї національності широко вживалося по всій Україні до ХІХ століття. (Згадаймо «Руську правду», «літопис Руський», «Руську трійцю» і т. д.). У львівській газеті «Слово» у 1863 році Анатолій Кралицький так описує власні враження від подорожі Марамороським комітатом (Східне Закарпаття): *«По всій Угорській Русі Мараморош найправильніше говорить руською. Я не буду застановлятися над тим, що там в одному місці говорять «што», а в другому «що», в одному «лем», а в другому «лише», бо все те зумовлене розташуванням місцевості, так що суміжні з Галичиною зовсім не відрізняються ні звичаями, ні виразами від галицьких*

собратів... Побачите чоловіка з Рахова – то втілений козак: у широких червоних шароварах, Тиса є йому другим Дніпром».

Кралицький не тільки особисто спілкувався в Мукачеві з такими українськими чільними діячами, як Михайло Драгоманов, Олександр Русов (видавець безцензурного «Кобзаря» у Празі), чи відомий галицький історик Юліан Целевич, він мав у монастирі широку бібліотеку тогочасної української літератури: Сковорода, Котляревський, Квітка-Основ'яненко, Шевченко, Марко Вовчок, Федькович. Навіть портрети багатьох наших письменників, включно з Борисом Грінченком. Не дивно, що в своєму найвідомішому літературному творі «Князь Лаборець» (1863) одного з героїв називає Українець, а місто Унгвар – Ужгородом. (Це вважається першим використанням цієї слов'янської назви міста в літературному тексті). У вірші про дитинство і рідне село зазначає: «Там бо суть ті чесні люде Рускі –Українці». Тобто, проводить знак тотожності між назвами «руські» і «українці».

Цих фактів цілком достатньо, аби зрозуміти, що Анатолій Кралицький був соборником, а не «відрубником», сепаратистом, як намагаються подати ті, хто прагне його ім'ям маніпулювати. Про це на презентації книжки в Ужгороді наголосив і теперішній ігумен мукачівського греко-католицького монастиря о. Лука Буняк.

Проклятим питанням закарпатських будителів, які, попри все, стояли за єдність з більшою частиною свого «руського» народу на Сході, стало москвофільство. Відсутність української держави привертало їхню увагу до могутньої російської імперії, єдиної слов'янської потуги на той час. Звідси й бажання писати по-московськи, аби «бути всім одно». Але й у цьому закарпатські будителі нічим не відрізнялися від тогочасних українських літераторів. Бо ж російською писали і Гребінка, і Квітка-Основ'яненко, і Куліш, і Костомаров, і та ж Марко Вовчок, і Стороженко. Ба навіть Шевченко свою прозу творив найпоширенішою мовою імперії. Тому російськомовні потуги закарпатських панотців цілком лягають в русло тогочасного українського літературного процесу, як і подібне «язичіє» галицьких москвофілів.

Анатолій Кралицький не вигадував новий східнослов'янський мікронарод, а серцем і розумом всіляко скріплював зв'язок між різними частинами одного й того самого українського народу, що розселився по обидва боки Карпат.

Олександр ГАВРОШ.

Як відомі українські письменники хотіли поселитися на Закарпатті

Як відомі українські письменники Василь Королів-Старий і Наталена Королева хотіли поселитися на Закарпатті

У лютому виповнилося 145 років із дня народження відомого українського письменника Василя Короліва-Старого (1879–1941), творчість якого за радянських часів замовчувалася. Що й не дивно, адже він брав безпосередню участь у національно-визвольних змаганнях 1917–1920-х років, став одним із засновників Української Центральної Ради.

Міжвоєнне двадцятиліття уродженець Полтавщини Василь Королів, який підписувався псевдонімом «Старий», провів у Чехословаччині, куди належало в той час і Закарпаття. Це була надзвичайно обдарована особистість, яка залишала помітну участь у всьому, за що бралася. Писав дитячу і дорослу прозу, поезію, драматургію, публіцистику і мемуаристику, займався перекладами, вів політичну і громадську діяльність. А ще був вправним художником, педагогом і навіть господарником.

Спадщина Василя Короліва-Старого велика. Свого часу він був одним із найплідніших українських авторів закордоння. На жаль, чимало його рукописів так і не було опубліковано, серед них – унікальні свідчення. Прикро, якщо вони втрачені назавжди. Нинішньому українському читачеві Василь Королів-Старий відомий насамперед збірником авторських казок «Нечиста сила», який вивчається в шкільній програмі.

Заслуга перед нашою культурою Василя Короліва-Старого ще й у тому, що саме він вплинув на свою дружину Наталену Королеву, аби вона, уродженка Іспанії, обрала для себе українське письменство, і нині вона є вже хрестоматійною постаттю в українській літературі ХХ століття. Натомість повернення самого Василя Короліва-Старого у рідну культуру ще триває.

Нещодавно у тернопільському видавництві «Навчальна книга – Богдан» у серії «Раритет» вийшли спомини письменника – «Згадки про мою смерть» та два розлогі нариси про близького приятеля і соратника Симона Петлюру, з яким разом навчалися. На жаль, життя Короліва-Старого раптово обірвалося у віці 62 років.

Із автобіографічної книжки дізнаємося, що письменник мав тісні контакти із Закарпаттям. І не тільки розмальовував тут церкви, зокрема, і відомий Боронявський греко-католицький монастир, але навіть планував переселитися з дружиною до Ужгорода. Ось як про це пише сам письменник:

«Мої щорічні відвідини Підкарпаття, щодалі – то більше притягували мене до цього клапця української землі. Навіть прилинув я до нього всім серцем, може, навіть дужче, як до рідної Полтавщини. Притягала мене й чудова природа, і милі, сердечні люди в селах, і ті приязні зв'язки, що утворились у мене з усім чесним орденем василіянським. Уже мені зробили й пропозиції, правда, ще не деталізовані, від монастиря Ужгородського й монастиря Мукачівського перенестись на Підкарпаття на стало. Мав я там обійняти й посаду професора. Та на перешкоді стояла затримка з державним громадянством.

Тим часом прийшла до нас неочікувана пропозиція від матері ігумені сестер василіянок з Ужгорода. Мати ігуменя Магдалина повідомляла нас, що вона сама і її чесні сестри, знаючи наше незавидне становище, яке мусить негативно відбиватися на літературній продукції насамперед моєї дружини, вирішили в інтересах католицької української літератури та церковного українського малярства запросити нас

до Ужгороду. Знаючи наше протиурбаністичне наставлення, пропонують нам на повне самостійне вживання гарненьку подаровану їм садибу в селі Минаї. Минай лежить у чотирьох кілометрах від Ужгороду, саме при станції залізниці, що є першою зупинкою від міста. Крім помешкання, з якого можемо користати, як схочемо, до самої смерті, також нам пропонується повне утримання, послугу і навіть спосіб комунікації з Ужгородом.

Що ж торкається нашого майна в Мельнику (*село, де жило подружжя неподалік Праги – О. Г.*) й наших евентуальних заробітків – усе те лишається виключно до нашої диспозиції. Жодних зобов'язань від нас не береться й рішуче нічим не зв'язується нашої волі.

Якби ж ми все-таки хотіли ту пропозицію зі свого боку якось реваншувати, нам дається можливість заповідати по нашій смерті монастиреві, які будемо хотіти наші речі: рукописи чи образи, книги і т. д. Останнє пропонується на те, щоб ми не почували себе, ніби живемо на ласкавому хлібі.

Сталось це в добі, коли ми існували на 20 чеських корон денно. Коли дружина і я мусили витратити силу часу на фізичні господарські праці. Коли нас обох мучили недуги, проти яких ми не могли ні купити ліків, лише лікувались травами, що самі собі сіяли в садочку або вишукували на полях. Коли навіть замість чаю, що я до нього призвичаївся ще з Московщини, ми вже протягом кількох років уживали сушених пелюсток із троянд.

Очевидно, що така пропозиція була королівським жестом із боку чесних сестер. Я поїхав до Ужгороду, щоб їм подякувати й особисто подивитись на запропоновану нам садибу. Також треба було вияснити чимало дрібних питань, зв'язаних із переїздом. Сестри були незвичайно врадувані, що ми їхній княжий дар приймаємо.

– Але, – сказала із жалем одна, – трохи нас огірчує мала несподіванка: перед кількома днями залізнична управа перенесла станційку, що була майже в сусідстві з нашим домком, кілометрів зо два далі від Ужгороду. Та й тому якось зарадімо. Можемо дати вам маленьке авто. Навчитесь керувати – і буде ще ліпше.

– Та керувати авто я вмію. Навіть маю й чеський «вудчі ліст» (шоферський пас). Отже, все було навіть ліпше, як гадалось нам у Мельнику. Та не хотіли ми й сідати на шию милим сестрам. Коли б ми продали в Мельнику хату, що все ж таки помалу звільнялась від боргів, можна було б за пропонований «бегінаж» (монастирську садибу – авт.) дати бодай якийсь грошовий реверс.

Крім того, дружина працювала над великим романом, що вимагав випозичування друків із більших празьких книгозбірень, а також і вишукування наукового матеріалу. Сестри ж тим часом мали привести до порядку наше майбутнє житло. Таким чином було умовлено, що навесні року 1939-го ми остаточно поселимось під крилом василіянського чину на Підкарпатті.

Але вже з осені 1938-го року почались знані події. В березні вже не було й Чехословаччини, не кажучи вже про її частину – Підкарпатську Україну. Самі бідні сестри побували вже й в Хусті, і на Словаччині, і в Відні, і, нарешті, опинилися самі на еміграції в Празі. Навіть був момент, коли ми самі хотіли були кілька сестер прийняти до своєї мельницької хатки, але ж і того не дозволили обставини. Так скінчилось і з цим проєктованим переселенням».

Отже, як бачимо, тільки окупація Карпатської України завадила двом відомим авторам того часу – Василю Короліву-Старому та Наталені Королеві приєднатися до чільних українських письменників, які тією чи іншою мірою були долучені до національного пробудження Закарпаття. Таких, як Олександр Олесь, Спиридон Черкасенко, Улас Самчук, Олег Ольжич, Юрій Горліс-Горський, Микола Чирський.

Олександр ГАВРОШ.

«Дніпро тут втричі ширший за Дунай...»

*Як австро-угорські вояки сто років тому
«відкривали» для себе Україну*

Одна з книг скрупульозного і досвідченого дослідника воєнної історії Закарпаття, краєзнавця, голови ГО «Memento bellum», відомого лікаря-хірурга, кандидата медичних наук Юрія Фатули «Я ще гадав газдувати, але мушу воювати...», яка побачила світ наприкінці 2021 року, розповідає про історію створення та бойовий шлях 66-го Унгарського піхотного полку австро-угорської армії, котрий розташовувався у приміщеннях, які сьогодні є місцем дислокації 15-го окремого гірсько-штурмового батальйону 128 Закарпатської окремої гірсько-штурмової бригади.

Основний кістяк 66-го полку, як і нинішнього 15-го батальйону, склали воїни, мобілізовані з теренів сьогоdnішнього Ужгородського району Закарпаття та східних округів Кошицького краю Словаччини. Книга містить

значний масив фактичного матеріалу, зібраного в архівах та під час польових досліджень місць бойових дій і військових поховань і військові операції Першої світової війни, у яких брали участь його підрозділи на Російському, Румунському, Сербському, Італійському фронтах, детальну інформацію про військові захоронення в Україні, Словенії, Італії, Австрії, Румунії, Словаччині, Польщі, де спочивають загиблі бійці, вміщує Мартиролог полеглих воїнів полку, алфавітний покажчик прізвищ загиблих воїнів і населених пунктів, звідки вони були мобілізовані, та багатий ілюстративний матеріал.

Окремий розділ книги присвячений надто цікавій для об'єктивного пізнання недавньої української історії події – перебуванню 66-го Унгарського полку в Україні (згідно з умовами Брестського мирного договору) у складі експедиційного корпусу австро-угорських військ у травні-жовтні 1918 року на території нинішньої Дніпропетровської області та його участі у бойових операціях проти більшовицьких збройних формувань у період Української держави гетьмана Павла Скоропадського. Особливу фактичну цінність у цьому сенсі становлять публікації полкових газет та дописи солдат і офіцерів австро-угорської армії, які у прямому сенсі відкривали для себе Україну, а сьогодні відкривають для нас правдиву картину того, якою була Центральна Україна 100 років тому, коли вірус російського більшовизму лише починав проникати у її життєвий уклад.

«Мене дуже приємно здивувала українська залізниця»

Перед відправкою в Україну 66-й Унгарський полк спочатку був направлений у Польщу для проведення реквірації. Після виконання цього завдання 3 червня 1918 року він завантажився у вагони на станції Мехов. Маршрут руху пролягав містами кривавих боїв Першої світової: Івангород, Люблін, Хелм. Діставшись до станції Голуби, полк перевантажився у вагони російської залізниці на ширшій колії. Дорога 66-го полку в Україну описана у газеті «Tabori-ujzag» від 15 серпня 1918 року у статті «Наш шлях у Раздори»: «На станціях по маршруту руху повсюди зустрічалися вагони, наповнені волинянами-біженцями, які поверталися у свої домівки. Зустрічалися і німецькі колоністи, які жили в Україні, але більшовики забрали у них все і підпалили їхні домівки, тож вони їхали тепер у Німеччину, на свою історичну батьківщину. Страшним видовищем було бачити їх у вагонах для худоби, як вони тримали при собі останню свою подушку, трохи сухого

хліба та надію, що колись настануть кращі часи... Нам на думку приходили наші бідні трансільванські біженці, які лише недавно пережили цей стан...

Наш потяг далі прямує до України. У 1914 році найсміливіший оптиміст не міг уявити, що цими місцями будуть крокувати з пісню австро-угорські солдати. На більших станціях ми мали можливість вийти і оглянути місцевість. На перонах всюди водопровід з теплою і холодною водою. Пасажири носять свої самовари, наповнюють теплою водою, щоб пити чай по дорозі. У місті йде жвава торгівля, в основному на ринках. Торгують, переважно, хлібом і тютюном, промислових товарів значно менше.

Одне з найбільших міст України, Єкатеринослав (нині м. Дніпро – В. І.), ми бачили лише з вагонів, рухаючись у потягу. Гарний краєвид відкривається на Дніпро, який тут втричі ширший за Дунай у Будапешті. На Дніпрі повно кораблів та човнів з українськими рибалками. Після семи днів дороги у Раздорах ми отримали наказ на вивантаження із дивним почуттям недовіри увійшли в абсолютно смиренне українське селище».

Після прибуття до України у середині червня 1918 року підрозділи 66-го Унгарського піхотного полку були розквартировані у населених пунктах Синельникове і Раздори. На цей час тут панував відносний спокій і розбудовувалася Українська держава гетьмана Павла Скоропадського.

Капітан 65-го полку Бейла Грейнер у полковій газеті «Ludwig baka» ділиться своїми враженнями від поїздки в Україну: «Протягом моєї поїздки сюди, коли я перетнув кордон, мене дуже приємно здивувала українська залізниця. Адже після загальновідомих чуток про азійське становище залізниці у москалів, я сів на потяг Укрзалізниці з деяким страхом. Я приємно був здивований, коли увійшов до чистого купе, оббитого темно-сірим плюшем. На сидіннях не було порізаної шкіри, не було розбитих вікон, не бракувало жодного шурупа. (...) Як тільки я зручно улігся на своєму ліжку, в очі потрапив електричний дзвіночок над головою. Зразу ж виникла думка натиснути на кнопку, що я одразу і зробив, очікуючи, що буде далі. Зразу же до купе увійшов залізничний службовець з гарячим чаєм на підносі, від якого знімалася пара. Інший чоловік позаду нього мене пригостив тістечками. Як я довідався, на кожні 2-3 вагони є такий обслуговуючий персонал, який, зокрема, наглядає і за порядком, не дозволяючи сісти на потяг більшій кількості людей, ніж продано квитків. У вагонах всюди панує педантичний порядок. Туалети також відносно чисті і що для нас було зовсім несподівано, в умивальниках всюди була вода, так що ми вранці могли комфортно помитися.

У Знаменці мені довелося прочекати з опівночі до ранку. Біля 3.00 до зали очікування увійшло 8 жінок, попросивши нас вийти, вони помили підлогу. Доки я проходжувався надворі, то з подивом спостерігав, що великий дзвін, який одним ударом сповіщав прибуття потягу, двома – посадку пасажирів, трьома – відправку, також чистив один чоловік. Я мимохідь подумав, що коли це і є «азійські умови», то добре було б, щоб і в нашій країні панували такі умови».

«Дисциплінованість солдатів айстро-угорської армії викликає подив місцевого населення, яке звикло до безмірної розпущеності російської армії...»

Стаття в газеті 65-го полку «Ludwig baka» за червень 1918 року «Galambfalvatol – Jekaterinoslawig» («3 Галамбфалви до Єкатеринослава»), автором якої є лейтенант 65-го полку Нандор Грюнвальд, так описує прибуття і перші враження від нового місця служби: «20 травня після обіду перша група прибула до Єкатеринослава, де на великому імпозантному вокзалі рухалися строкаті натовпи людей. 23-го вранці підійшов штаб полку та III-й батальйон. Перейшовши через величезний міст через Дніпро, вони ввійшли до найближчого села Кам'янка та на територію заводу поруч. А I-й батальйон дислокувався у місто Новомосковськ на відстані 30 км, в той час як II-й батальйон поки що залишився

у Єкатеринославі. Розміщення полку пройшло швидко і вояки відразу же приступили до виконання поставлених завдань, які дотепер виконувалися без перешкод та організовано і сподіваємося і надалі проводитимуться в дусі дружби і взаєморозуміння.

Життя у ще невибродженій і несформованій Україні, особливо економічні відносини, дуже своєрідне. В той час як на російському кордоні продовольчі товари відносно дешеві, не кажучи про Бессарабію, де панує абсолютна дешевизна, в Єкатеринославі та навколишніх районах, дороговизна більша ніж у Будапешті. Хоча основні продукти (хліб, м'ясо, корм для худоби) наявні в необмеженій кількості. Проте дефіцитом є промислові товари. **Незважаючи на те, що хліб продають цілими горами, а пасовища заповнені худобою, ціни в Єкатеринославі явно завищені. Якби в нас у розпорядженні були б такі запаси, забезпечити сім'ю коштувало б копійки.**

Так, у вишуканому кафе-ресторані, яке, проте, не може порівнятися з будапештськими, скромна порція смаженого м'яса коштує 10 корон, бульйон – 3 корони, пирожне – 6-8 корон. Одна порція морозива – 4 рублі (8 корон), одна порція бісквітного тарту – 2 рублі, чашка чорної кави – 1 рубель 25 копійок, стакан мінеральної води 75 копійок і маленька порція ікри – 15 рублів. За чистення взуття на вулиці просять 1 рубель, навіть жебрак не бере менше як 20 копійок, хоча з них в Єкатеринославі можна сформувати цілу армію. Продавець квітів з повним душевним спокоєм кладе в кишеню 3 рублі за три троянди. А за пару матерчатих туфель крамарі беруть 200 рублів, хоча в Україні немає максимальних цін та продовольчих талонів й черги перед магазинами теж відсутні.

Єкатеринослав – величезне промислове місто, в ньому знаходиться приблизно 10 заводів, де працюють в кожному по 5-10 тисяч робітників. **Так званих «більшовиків» тепер практично не видно. Якщо і є такі гультіпаки, які політичні гасла використовують для грабувань, мародерства та ухиляння від роботи, всі вони поховалися по своїх норах й не наважуються з'являтися на світ. Населення, яке живе у певних обмеженнях, жахається від них більше, ніж від будь-яких обов'язків, і охоче здає їх в руки патрулів.** З тих пір, як підрозділи австро-угорської армії прийшли на допомогу Україні, у містах та селах панує порядок, за що ми відчуваємо вдячність з боку населення. Поводження, дисциплінованість солдатів австро-угорської армії викликає подив населення, яке звикло до безмірної розпученості російської армії, в той час як наші підрозділи поводяться з населенням з розумінням та по-дружньому.

Всюди можна побачити строкаті натовпи людей, що рухаються по затишних вулицях з великими деревами, під якими можна знайти тінь. **Групи елегантно вдягнених українських дівчат та панянок, що прогулюються, перемішуються з солдатами в австро-угорській, російській та німецькій уніформі, з українськими вояками у широких українських шароварах та поляками у довгих мундирах.** Ці людські потоки змішуються у строкатий натовп, до якого вливаються заводські робочі у засмалених штанах, що поспішають із зміни додому, товсті жінки з корзинами з товаром, та торговці, які голосно жестикулюють.

О 7-й вечора трамваї повертаються в депо, візники поспішають додому. О 8-й затишає вуличний гомін, закриваються театри, опускаються ставні кав'ярень. Всіляке життя переміщується на жвавий вокзал. На вулицях Єкатеринослава чутно лише стукіт чобіт патрулів по розпареному за день асфальту».

«Українські більшовики є елементами, що прагнуть знищити суспільство і державу»

Командир 65-го полку підполковник Карой Мюллер у статті «Більшовики» («Bolseviki»), опублікованій у полковій газеті, так описав основного ворога, з яким довелось воювати австро-угорцям, і головну проблему України (з якою ніхто, на жаль не зміг справитися): «Ми мали можливість ще на Російському фронті...постерігати за ви-

никненням та розвитком більшовицьких рухів. Ми побачили, як цей рух підкопав Російський фронт, а потім перемолов настільки, що ведмежої сили армія стала слабкою, немов дитина. Це самогубство велетенського народу. В той час і ми допомагали цьому рухові, де могли, й наша пропаганда в значній мірі прискорила процес розладу, який в результаті закінчився укладанням миру на Східному фронті. Але сьогодні, тут в Україні, ми вже стоїмо навпроти більшовиків, як ворогів.

Проте українські більшовики, звичайно, мало чим подібні з первинними ідеями більшовизму. Адже «первинний більшовизм» був порядною ідеєю фанатиків, хоча й утопією. Ми можемо допустити і те, що незважаючи на всі протиріччя, частина російських більшовиків є порядними людьми, які слідують лише своїй ілюзорній меті звільнення людства. Проте українські більшовики не відносяться до цієї категорії. За маскою... здебільшого ховаються різноманітні злодії, грабіжники та вбивці, які вдягають плащ більшовизму як засіб прикраси власних цілей. Цими ярликами вони прикривають усї свої злочини.

Вояки уже мали нагоду спостерігати за діяльністю більшовиків зблизка. Їх вчинки завжди однакові: це грабіжницькі вбивства та безцільні підпали. Більшовики Котовки, яких ми дещо дисциплінували всередині червня, яскраві екземпляри цього типу бандитів. Котовка – звичайнісіньке село серед інших українських сіл. Біля нього величезний палац та вірцеве господарство. Це все майно князя Урусова, з яким нам було не по дорозі. Та те, що котовські більшовики вчинили в цьому маєтку, коли вони відрубали голову та праву руку прикажчика, а бібліотеку вартістю у 2 мільйона рублів просто спалили, а зробили це тільки тому, щоб маєток не дістався нам для дислокації штабу. Адже навіть слідуєчи комуністичній ідеї, що одна особа не може бути власником землі у 50 тисяч гектарів, що складало маєток князя і таке володіння має бути спільним для всіх селян, та казки, що князь погано поводився із своїми селянами, не дає право знищувати державне майно вартістю 10 мільйонів рублів. Цей та інший подібні випадки свідчать про звірчий інстинкт руйнування і вбивства.

Це і є українські більшовики, що прагнуть знищити суспільство і державу. Проте і у нас вдома зустрічаються «більшовики». Це ті елементи, які хочуть використати переможний порив народу для власної брехні та наклепів. Цю свою пропаганду вони проводять за чужі гроші.

Капітан Бейла Грейнер у статті «Український калейдоскоп» («Ukrain kaleidoszkop») газета «Ludwig baka» так описує військові акції липня 1918 року: «За три дні я прибув до Єкатеринослава. Як тільки я вийшов на величезному вокзалі, що нагадував вокзал міста Темешвара, то відразу ж натрапив на свого земляка. Старий добрий вусатий ополченець, почувши угорську мову, зразу пояснив, що комендатура знаходиться біля третього кулеметного гнізда. Вийшовши з вокзалу, я побачив цілий ряд красивих карет-фаетонів. Я вибрав найкращу з гумовими покришками. Пара добрих вороних коней доставили мене з вітерцем через людне місто до казарми, що розкинулася на пагорбі. Це був штаб другого резервного батальйону. Тут я дізнався, що штаб мого полку знаходиться на протилежній стороні Дніпра, в одному з фабричних містечок. Мостом через Дніпро завдовжки майже 1800 метрів я відправився пішки. Штаб розмістився у комфортабельно обладнаному будинку одного з директорів заводів, який вернувся із Сибіру.

Тут я дізнався, що нашою задачею є очистити країну від більшовиків, а розігнаних і вцілілих землевласників повернути у свої маєтки; провести обеззброєння і запобігти спаленню пшениці, повернути господарям пограбовану худобу. Одним словом, відновити законний порядок. Звичайно, це проходить не зовсім гладко. Більшовики, згуртувавшись у банди, чинять опір. Зброї достатньо, адже демобілізація проходила так, що всі повернулися додому, маючи зброю. І тепер майже кожний чоловік ходить в уніформі. На одному з подвір'їв я з подивом побачив, що жінка виварює одягу у польовій кухні. Я дізнався, що її чоловік був іздовим на фронті і після закінчення війни пригнав звідти за кількасот кілометрів польову кухню просто додому.

Територія, яку зайняв наш полк, була поділена на три сектори. Діяльністю у кожному секторі керував штаб батальйону. Для виконання завдань були виділені окремі роти, що направлялися з кулеметами та полковими гарматами до сіл для забезпечення жорсткого порядку. Ті, що заможні, зустрічають нас наче спасителів з великою радістю, а деструктивні елементи ненавидять нас, бо ми їм заважаємо. Один з таких прикладів наведений у статті в газеті «AzEst» (це будапештська газета «Вечір»), у якій описується один епізод, коли половина нашої роти потрапила в оточення приблизно 500 більшовиків. Маленький загін героїчно оборонявся 18 годин, але у них закінчилися набої і більшовики їх перерізали. Каральна експедиція не забарилася і ми повністю розбомбили і підпалили це село.

Землевласники щодня приходять до нас по допомогу. Панове Троцький і Ленін певно здивувались би, коли б побачили, як виглядає їхнє вчення на практиці. Їх сподвижники попросту грабують все, аби просто зайняти садиби інших людей. Витвори мистецтва, бібліотеки й інше, що в їх очах не має жодної цінності, вони знищують. Їхні ватажки, осівши в палацах, оскільки ніхто не хоче працювати, грабують навколишні місцевості. На порядку денному у них пограбування, вбивства, підпали.

Одного разу егерська рота виступила до близько розташованого села Чаплі (скоріш за все село Чапліно – ред.) знешкодити банду більшовиків, яка зайняла палац тамтешнього поміщика, утримуючи в терорі навколишні села. Ватажка банди «графа Івана», як його назвали наші вояки, застали ще в ліжку. Після довгого допиту знайшлася зброя. «Граф Іван» відчув жарене, спробував втекти, та наша пильна охорона його застрелила. Тоді зміг повернутися справжній поміщик. Рота ще цілий тиждень працювала над очисткою території.

Старший лейтенант Діц (Diez), командир роти, здобув справжній авторитет у селі. Населення у кожному питанні просило його поради. Наводжу цілий ряд гумористичних епізодів. Одна з жінок попросила добродія Діца, щоб той розстріляв її чоловіка, який зраджував їй і взагалі був більшовиком. Інша жінка звернулася із скаргою, що її чоловік повернувся з Кавказу і привів із собою іншу жінку, тож вона просила ліквідації цієї жінки. Молода пара заручених просила у старшого лейтенанта Діца дозволу одружитися і він надав такий дозвіл, коли молоді запевнили його, що вони гарно житимуть, адже вже рік знають один одного і задоволені своїм життям.

Старший лейтенант Гегедюш, командир технічної роти, з таким же завданням знаходився в іншому селі. І він там також здобув великий авторитет, його запросили на сільські збори і вибрали головою. Коли рота увійшла в село, його відвідала депутація з проханням, щоб він головував наступного дня на зборах. Коли він вже справедливо розподілив вилов риби і повернення пограбованої худоби, селяни хотіли, щоб він керував і розподілом землі.

Участь у бойових рейдах, патрулювання громадських місць, супровід залізничних вантажів – це була повсякденна і нелегка військова служба. Але вперше за всю війну вояки, і особливо офіцери, мали можливість спостерігати за цивільним життям великого українського міста і невеликих селищ... І не лише спостерігати, але і брати у ньому участь».

«Місто справляє дуже гарне враження через його сади та крони дерев»

Публікації у полкових газетах переконливо свідчать, що життя і побут українського суспільства цього періоду позитивно оцінювалося і навіть подобалося австро-угорцям. Капітан Бейла Грейнер у декількох статтях детально описує життя Єкатеринослава та округи влітку 1918 року у період Української держави гетьмана П. Скоропадського. Стаття «Життя в Єкатеринославі» («Jekaterinoslawi elet») з газети 65-го полку «Ludwig baka» за 1 серпня 1918 р. : «...до комфортного «Мерседесу» з відкинутим дахом, якого взяв на-

прокат наш побратим від одного з директорів фабрик... Невеликий отвір величиною з кулю на задньому вікні свідчить, що ця машина не користуються великою популярністю. Вірогідно куля більшовика пройшла на одну волосинку від голови водія.... Нестерпна українська 40-градусна спека паморочить розум. Ми біля мосту, нас зустрічає опущений шлагбаум, який після магічних слів «65-ті» зразу же піднімається. Біля шлагбаума знаходиться кулеметна точка. Ми вже в'їхали на величезний міст довжиною 1800 метрів. Перед нами відкривається панорама з тисяч і тисяч ліхтарів міста. Під нами протікає Дніпро, відображення від ліхтарів віддзеркалюється у воді. Картина урізноманітнюється човнами із парочками в них та паровими катерами. По ту сторону на березі видно декілька наших сторожових гармат. Під нами, в нижньому ярусі моста промчав потяг. На мості наші озброєні солдати супроводжують цивільне населення, відмахуючись від тисяч комарів, що спричиняють високу гарячку Жінки попросту закривають своє обличчя вуаллю, захищаючись таким чином як від сторонніх поглядів, так і від нахабних комарів. Посередині моста та в його кінці знаходяться пости з кулеметами. Вони пильно охороняють міст, але він того вартий. Цей міст – чудо. Могли б і у нас, в Будапешті, заощадити на такий міст.

З'їхавши з моста, ми опиняємося на поганій дорозі. Поруч рухаються трамваї з відкритим верхом. На вулиці народу аж кишить, ми ледь просуваємося уперед. Після заходу сонця повітря стає свіжішим. Люди тут починають жити уночі, а вдень ховаються від спеки. Ми в'їжджаємо на головну вулицю, на проспект. Тут уже хороша бруківка. Ліворуч від нас, в центрі проспекту – дві алеї. На них товчуться пішоходи. Праворуч цирк. Він схожий на будапештський «AlaBagocaldi», але менший. Тут можна подивитися звичні циркові програми. Мені сподобався лише один атракціон: один чоловік з оголеним тілом лежав на уламках скла, потім на нього покляли велику кам'яну плиту вагою 80 кг, а два чоловіка, яких запросили з публіки били залізними кувалдами по плиті, допоки вона не розкололася. Коли з артиста зняли розбиту плиту, він прудко підскачов. І хоча на ньому були сині і зелені синці, він не отримав жодного пошкодження.

За свідченням директора цирку раніше тут можна було побачити ще більш оригінальні номери. Але більшовики не раз кидали до публіки ручні гранати, після чого «грабували буржуїв». Був час, коли майже щовечора представлення завершувалися тим, що більшовики блокували всі виходи і обшукували публіку, забираючи усі коштовності. Хто чинив спротив, тих зачиняли у буфеті цирку і покінчивши з грабунками, закидали їх гранатами. Пристанницею більшовиків була будівля вокзалу. Викинули їх звідти німці, які в'їхали на вокзал потягом, озброєним кулеметами. Кілька тисяч більшовиків загинуло, але число їх жертв було не меншим. Тепер лише подекуди в місті трапляється поодинокий грабіж квартири.

Рушаємо далі проспектом. Тут є й інші об'єкти варті уваги. Освітлений вхід до міського парку. Сюди приходять публіка на перегляд кіно під відкритим небом. Є тут кав'ярні, переповнені людьми. Але вишукана публіка знаходиться не тут, а в англійському парку.

Слідуючи далі по проспекту, виринає біла споруда театру. Тепер у ньому гостює трупа Одеської опери. Це вже варто відвідати. У величезній залі аншлаг, але для австро-угорських офіцерів завжди є місця. Не так, як у нас в Будапешті, коли офіцер потрапивши на короткий час додому, дарма хоче здобути квиток у театр, хіба що за протекцією! А тут просто на знак уваги, якщо вільних місць не залишилося, перед першим рядом ставлять цілий ряд стільців, Ціна одного квитка 12 рублів, одне ложе на 5 осіб – 42 рубля. Я подивився тут «Пікову даму», а мої бойові побратими «Тоску» і «Фауста». За спільними свідченнями виконання було блискуче.

Я також з насолодою сприймав мелодію на чужій мові. З подивом я констатував, що вдома неохоче відвідував оперні вистави. Але тепер я зрозумів у чому причина. – в тому, що я не розумів тексту. Адже, коли раніше я бачив виконавця, який «з важкою хлібиною в руках» виходить на сцену і протягом однієї години співає який він голодний, я хотів

би йому сказати, нехай він спочатку з'їсть хліб, а потім співає. Або інший випадок: одна дама вбігає на сцену і розказує, що за нею п'ятами йдуть її переслідувачі; вона рішуче відкриває вікно для втечі, але не робить цього, а співає який прекрасний сріблястий місяць. Я не сприймав цю арію, а порадив би примадонні, за логікою речей, утікати, а арію про місяць перекласти на кращі часи – адже кожна хвилина важлива. Натомість тут, не розуміючи тексту, я з насолодою слухав прекрасний спів. Одним словом, на четвертому році війни я повинен був дістатись сюди, щоб полюбити оперу.

У 11.30 вечора вистава закінчується. Перед театром з місяця рушає біля сотні карет-фіакрів, більшість прямує до англійського парку. Ми також слідуємо їх прикладу. Під'їхавши до невеличкого, але прекрасного парку, ми чуємо гарну музику російського оркестру. Декотрі з відвідувачів сидять на лавках, а по доріжках проходжуються елегантні дами, звичайно, в основному, у супроводі українських або колишніх російських офіцерів. Вони всі без винятку елегантно, зі смаком одягнені, в маленьких тувельках, здебільшого у вуалі, гордо дивлячись перед собою. Між тим не треба вважати, що тут трапляються одні Венери. Ні! Я сміло можу заявити, що і наші дами можуть конкурувати з тутешніми красунями на предмет краси та вишуканості. Тут кидається в очі лиш те, що і прості дівчата із пролетарів одягаються зі смаком і по ним не скажеш, що вони напівпанночки, чого не скажеш про наших баришень. Отож «азійщини» і тут не знайдеш. Що стосується їх моралі, то за свідченнями декількох моїх молодих однополчан вільності серед них ніякої не трапляється, їх звабити важче, ніж будапештських дівчат.

Що стосується чоловіків, вони всі рішучі, гарні, високі молодці. Багато з них носять уніформу. Серед російських офіцерів багато хто знову пришив свої знаки розрізнення, які зняли через більшовиків. Адже не всі з них перейшли до української армії. На моє запитання деякі розповіли, що коли вони вже не зможуть служити в російській армії, то краще не служитимуть взагалі, **адже не потребують жалюгідної платні офіцера. Тут я маю зауважити, що в українській армії офіцери отримують втричі вищу зарплатню, ніж наші офіцери.**

В одному із закутків парку знаходиться 3-поверхове казино з терасою та рестораном перед ним. Зал битком набитий. В іншій частині парку на відкритому павільйоні грають у лото. Людей аж кишить. Дами і панове, старі і молоді, всі як один розкладають фігурки на дошках лото. В центрі – молодий чоловік тримає числа, які водночас з'являються на двох великих дошках. Це дуже цікаве місце. Ніхто не розмовляє, не рухається, тільки перекладає скляні пластинки. Якщо хтось заповнив свою дошку, він щось каже, після чого туди підбігає якась особа і платить. Після всього всі гравці змітають з дошки все і без слів гра продовжується. З 8-ми вечора до 1-години ночі безперервно триває ця гра з тими самими учасниками. Це продовжується до нестями.

В парку є також театральна споруда, де грають російські драми. Для нас вони не дуже зрозумілі. Тому ми краще йдемо до єврейського театру. Він знаходиться навпроти парку – дерев'яна споруда посередині саду. Тут вистави відбуваються на єврейському жаргоні німецької мови. Це вже нам зрозуміло, не говорячи про мене і тих, хто служив у Мукачеві перед війною. Це повний жанр театального мистецтва, адже за царської доби було заборонено виконувати на ідиш. Тут можна подивитися комедію, драму та оперету. Це все оригінальні твори. Комедії усі дуже вдалі, ми подивилися одну з них під назвою «Одна наречена, три жениха». Ми дуже гарно відпочили під час вистави. Зате драма ще недосконала: одна дія майже оперета, інша – вражаюча драма, а третя – просто клоунада. Пісні присутні в кожній п'єсі, навіть там, де вони недоречні. Іноді доходить доб – 8 дій. Вистава під назвою «Генерал Агенор» йшла з 8-ми вечора до 12 ночі. Між іншим цей сад і театр є виключно місцем зустрічей євреїв. З нами вони поведуться дуже ввічливо. Із сцени вони преспокійно висміюють царські часи і безчинства більшовиків. Адже вони постраждали і від тих, і від тих найбільше. Тепер, як ми тут знаходимося, вони спокійно живуть.

Приблизно опівночі життя затихає, Усі йдуть додому і тільки нічні розважальні заклади відкриті на кілька годин довше. Але туди не варто заходити, адже там «без болю з тебе здеруть шкіру» – там людина може залишити за півгодини піврічну зарплатню без того, щоб випити ковток шампанського. По дорозі додому ліворуч проспекту ми зустрічаємо декілька таких закладів. Кожен з них розташований у саду і повний людей, тут кожна людина ніби мільйонер, що сам виробляє банкноти.

На вулицях повсюди видно українських міліціонерів з довгими гвинтівками з багнетами. Якщо десь здійсмається якийсь шум, вони відразу ж там з'являються. Нас вони особливо охороняють. Заїхавши на дорогу, що веде до моста, ми починаємо трястися нашою машиною на страшній бруківці. На цій дорозі одне за одним ламаються наші колеса. Візників тут у два рази більше, ніж у Будапешті у мирні часи через погані дороги. І вони всі на гумових шинах.

Місто справляє дуже гарне враження через його сади та крони дерев. Тут ще не увійшли в моду такі «звичай», як, наприклад, у Будапешті, де на будь-яке маленьке зелене місце відразу же треба встановити якусь скульптуру, або споруду, аби тільки трава ніде не росла. Натомість, тут більше звертають увагу на здоров'я та комфорт людей. І якщо це також відноситься до «азійських» порядків, то я однозначно хотів би їх перенести до нас.

Наша машина швидко минає міст і ми дістаємося до заводського містечка, що в даний момент, є нашою літньою штаб-квартирою. На щастя, біля нас на відстані 1,5 км протікає Дніпро, і якщо ми увечері маємо трошки часу розважитись, нізащо не промінємо нашого циганського оркестрика у затишному нашому садочку. В такий час звідки не візьмись з'являються 2-3 пляшечки домашнього вина, яке ще залишилось і яке ми попиваємо під музику. Ці пісні несуть нас далеко на батьківщину, на прекрасні верхівки Карпат або на простори Дунайської низовини. Ці ноти навивають на нас сон і тішать наше серце. Ми забуваємо, що уже 4 роки перебуваємо у виснажливій боротьбі, вдалині від Вітчизни. Ці пісні додають нам бадьорого настрою. З них ми черпаємо безкінечну витримку.

Біля паркана з'юрбилися жінки та чоловіки – з інтересом слухають нашу музику в саду. Їм не зрозуміло, як веселяться угорці, їм не зрозуміло, чому ми цоркаємо під час чардашу шпорами і тут же сідаємо, сумуючи під час лірики. Вони не знають, що угорець гуляє, плачучи. Вони не розуміють ні музики, ні слів. Вони не знають, чому треба плакати, коли табун несеться біля корчми».

«Куди не глянь – пшеницею засіяні поля...»

Стаття «Український калейдоскоп» («Ukrankaleidoszkop» опублікована у газеті 65-го полку «Ludwig baka» у липні 1918 р.: «Українські села представляють собою дуже гарну і різноманітну картину. В селі Кам'янка та околицях я нарахував близько 50 вітряних млинів. Уздовж орних земель також, куди не кинь оком, видно вітряки, а видно дуже далеко, адже тут немає гір. Куди не глянь, пшеницею засіяні поля, лісів не видно взагалі. Народ опалює оселі висушеними брикетами перегною, його вже готують до зими. Паркани роблять з такого ж матеріалу, але до нього домішують землю. По обидві сторони широких вулиць – маленькі хати із саману. Тільки в центрі села можна побачити більші будівлі. На величезній площі знаходяться церкви з куполами, один гарніший від іншого. Біля них знаходяться будинки сільського голови, священика та школи.

Під час наших експедицій ми здебільшого обирали квартирами для офіцерів саме ці будівлі. У нас могли би взяти приклад з їхніх шкіл: посередині широкий коридор, з одного боку квартира вчителя, з іншого – 2-3 світлі класи. В будинку сільського голови також 2-3 світлі кімнати з великими столами, де лежать рахівниці, на яких початківці вивчають таблицю множення. В куті кожної кімнати – ікона. Портрет царя також у кожній кімнаті, але повернутий до стелі, про всяк випадок. Тільки повітря в кімнатах нестерпне. Адже всі віконні рами герметично заліплені папером. І коли я вресіті з великим трудом

відчинив вікно, вчитель мало не плачучи, поскаржився, що взимку дуже холодно, дров немає і вони замерзнуть, якщо не заліплять вікна.

Цей метод вживає також і міська інтелігенція. З цим я стикнувся і на моїй квартирі. Тут я побачив ще й якусь коричнеувату рідину наклеєну між вікон. На моє запитання український командир полка роз'яснив мені, що ця рідина запобігає утворенню на вікнах морозного візерунка.

Дивлячись на українського полковника я думаю про українську армію, якої не існує. Це також українська особливість. Штаби полків вже існують, але люди добровільно неохоче йдуть в армію. Одним словом, гудзики вже є, тільки бракує одержі. Якщо ми будемо змушені тут залишатися до остаточного формування української армії, то боюся, що ми вже станемо мирним гарнізоном.

Кажуть, що тепер за мирних часів усе дуже дешево. Звичайно ж, бо тепер нічого немає. Якщо в крамницях і можна щось купити, то це занадто дороге і неприйнятне, принаймні для наших зарплат. Адже ми, військовослужбовці, відрізняємося тим, що в той час як вдома, інші заробляють, ми хіба що збагачуємося бойовим досвідом. А крім того можемо отримати ще й кулю.

В обігу тут ходять різні гроші, звичайно, тільки паперові і в них важко розібратися. Найбільше полюбляють царські гроші, є також банкноти Керенського і українські. А окремі міста (наприклад Одеса, Слісаветград) мають окремі міські гроші, дійсні лише там. Тут, в Єкатеринославі, вони придатні лише для туалету. Розплачуються також білетами воєнного займу..., але приймають також поштові марки польової пошти вартістю два філера, що використовують для газети наші вояки; а також наші марки на листи за 10 філерів (російська обмінна валюта також має подібний вигляд марки). Головне, щоб на марці було якась зображення та номер.

З огляду на пекельну спеку тепер найбільше відвідується берег Дніпра, який аж кишить чоловіками та жінками. На відміну від наших дам, тутешні жінки не прагнуть соленої води, а охоче купаються разом з чоловіками у прісній воді. Проте не зовсім разом, а на відстані 100-150 кроків один від одного, але повністю у костюмі Єви. Матері купують своїх дітей, а дорослі дівчата бігають по березі так, як їх створив бог. Але, якщо якийсь мужчина підпливає до них ближче, вони схопивши його, так занурять до води, що відіб'ють у нього всякий інтерес підглядати.

Під враженням нових і незнайомих різноманітних вражень я часто сідаю увечері відпочити, наче під наркозом. Відкривши своє вікно над ліжком, я слухаю прекрасне соло на кларнеті мого командира взводу Ковача. Виглянувши у вікно, бачу внизу постового з багнетом, він монотонно чеканить кроки. При цьому я думаю: «Мій милий побратиме по хлібу, твої думки майже ті ж самі, що й мої – про дорогу Вітчизну!» Я думаю, що в такі хвилини кожен вояк думає про свою домівку. Чи проб'ються нові паростки з лози, що вмерла? Чи виросте колись з кривавого урагану війни оливковий пагінець миру? Вечірній вітерець ніжно віє над водами Дніпра, несучи додому меланхолійну музику кларнета. Я не бажаю нічого, тільки ще раз побачити батьківщину, тільки ще раз побачити Тебе, моя мила, опершись на Твої білі плечі.

*«Я прагну додому, на берег Дунаю і Тиси
Там гарніше життя і гарніше співають птахи.»*

«Судячи по вокзалу, ти б подумав, що це Кошиці»

У газеті 66-го полку є також редакційні замітки про життя і службу в Єкатеринославі і Синельникові. Стаття «Єkaterinoslavban» («В Єкатеринославі») в газеті 66-го полку «Тіборі-цїсаг» за 1 вересня 1918р.

«В Єкатеринославі.

Вечоріє. Загораються вуличні ліхтарі. З роботи, з різних контор, між 6 і 7 годинами, поспішають додому чоловіки, жінки, дівчата. Заповнюються людьми трамваї. На підніж-

ки чіпляються хлопчачки, що продають газети і сумним голосом викрикують їх назви. Ввійшовши у трамвай я опиняюся на «Корзо». Це майже найстрокатіше Корзо на світі. Це безтактна мішанина коричневого, зеленого і червоного кольорів. Їх породив революційний порив бажань. Стримана солідна елегантність помітна тільки у деяких чоловіків та жінок.

Я зупиняюся на розі вулиць. Переді мною стоять українські та російські прості солдати, які розмовляють на російській та українській мові, і нахабно і грубо чіпляються до двох офіцерів, що стоять поруч у старій уніформі. Один із солдатів, у брудних чоботах і червоним носом, піднявши руку пальцем показує на офіцерів і з гримасою щось каже, на що решта починає сміятися. Один з офіцерів на мить повернувся, але відійшов подалі.

Це була огидна сцена. Я оглянувся. По дорозі наближується наш патруль. Мене помітив старшина, який крокував попереду і голосно скомандував «Струнко! Рівняння направо!». Серед прохожих хтось зупиняється, а я з гордістю беру «під козирок». Патруль, підтягнувшись ритмічними кроками промарширував повз мене. А я дивлюся назад на солдатів-розбишак, вони розгублено потупили свої очі».

Стаття «Level Ukrajabol» в газеті 66-го полку «Тіборі-цїсаг» за 1 вересня 1918р.:

«Лист з України. Синельниково, серпень 1918.

Дорогий друже! Селище, в якому нас розквартирували, має 8-10 тисяч мешканців. Судячи по вокзалу, ти би подумав, що це Кошице. Але будівлі всюди не облаштовані. Зупинившись перед будь-яким будинком, ти не знаєш, де вхід. Вікна закриті ставнями, бо спека нестерпна. Весь будинок виглядає, ніби нікого немає дома. Увійшовши всередину ти переходиш із одної конури в іншу у повній темряві. І тебе відразу оточують 2-3 сім'ї, які складаються з 6-7 чоловік. Висаджування квітів тут неприйняте і це так по всій окорузі.

Я трошки був засмучений через таке бідне і спустошливе оточення. Та надвечір усе неначе набувало чарівних форм. Раптово десь зазвучав перфектно граючий духовий оркестр, з відкритих вікон долинали прекрасні звуки балалайки, фортепіано, гітари, мандоліни і надзвичайно красивого жіночого голосу. Що це? Я неначе уві сні. Попід парканами, що розвалювалися, промайнули жіночі постаті в елегантних фірмових костюмах та у білих панчохах. Всі вони прямують в якомусь одному напрямку. Ми рушаємо за ними і уявляєш, ми раптом опиняємося всередині вируючого міського життя. Перед нами стежина, посапана ракушками, парк засаджений велетенськими деревами. На стежках лавочки, вільний кінотеатр, вільна сцена, театр і плюс буфет. Духовий оркестр з 20 чоловік. Чудове виконання крім національних п'єс грають і наші сучасні оперети. Жінки милі, аромати духмяні. Вони зі смаком одягнуті. Вдень на тувельках на босу ніжку, можливо економлять шкарпетки. Та це все дрібниці. Оскільки у нас був надзвичайно суворий командир я думав, що ці милі створіння, будуть вороже налаштовані до нас, та уяви собі приємне розчарування: одна була миліша за іншу. Вже кожна в шкарпетках. Я вже й розмовляю по-українськи: Добрий вечір. Баришня. Госпожа. Чолом. Не можу.

Тут села знаходяться дуже далеко одне від одного, та куди не поглянь – доглянуті хвилясті поля. Земля чудова, рихла, родюча. Орють ледве 4 см глибиною. Всюди колючіся посіви. Кукурудузу треба обкопувати, та тут не обкопують. Картоплю вибирають плугом. Тепер жнива. Всі жнуть комбайном. Зжятий урожай складують у снопи, які відносять у стодоли. Молотять лише стільки, скільки потрібно. На чистій українській мові говорять мало, більше на змішаній з російською.

Від республіки вони не в захопленні. Вони були вдоволені, доки не було війни, але мені здається вони і тепер задоволені.... Чоловіки знаходяться вдома і без сорому грають під час робочого дня в тінючку в карти. А ми, друже, переслідуюмо різні банди і супроводжуємо поїзди. І лист я мав змогу написати лише тому, що я чекаю свій поїзд. Там, де я знаходжуся, немає гарно вдягнутих жінок. Сонце зайшло, настав вечір. Я знову дивитимуся на українську рівнину. Я сиджу обличчям на захід і лаю цей світ. Якщо я вже не вдома, чому я не можу бути вечором у Синельниково..»

Василь ІЛЬНИЦЬКИЙ.

Завжди була з Україною

Ганна Черінь (справжнє ім'я і прізвище Галина Грибінська) - українська поетеса, прозаїк і літературний критик на еміграції. Вона є авторкою численних статей, оповідань, подорожніх нарисів та творів у жанрі дитячої літератури. Відома членом Об'єднання українських письменників (ОУП) «Слово» й Об'єднання Працівників Літератури для Дітей і Молоді (ОПЛДМ).

Народилася 29 квітня 1924 р. в Києві, де, закінчивши навчання у середній школі, вчилася на філологічному факультеті Київського університету. Літературну творчість почала ще зі шкільної лави, пробуючи сил у різних поетичних жанрах. На шкільному літературному конкурсі, в склад журі якого входив Павло Тичина, була нагороджена премією. Тож з того часу друкувалися її вірші в юнацьких і студентських виданнях в Україні. Університетські студії їй перервала світова війна, під час якої 1943 р. виїхала на еміграцію. Разом із багатьма скитальцями опинилася в Німеччині, де співпрацювала у низці українських літературних видань як оригінальний автор і перекладач, а також займалася й педагогічною діяльністю в одному з українських таборів у Німеччині. 1944 р. працювала в редакції часопису «Голос». Після закінчення війни вона перебувала у таборі ДП (переміщених осіб) у

Гайденау. У вільний час від примусових робіт займалася поетичною творчістю і друкувала свої вірші в часописі «Довкілля» та у збірниках «Арка» - журналу літератури, мистецтва і критики від Мистецького Українського Руху (МУР), що виходили у Мюнхені під редколегією у складі: Віктора Домонтовича (Бер, Петров), Юрія Косача, Богдана Нижанківського, Зенона Тарнавського та Юрія Шереха. Під назвою «Один» - вірш Ганни Черінь бачимо надрукований на 38-ій сторінці цього місячника («Арка», Мюнхен, 1947, ч. 5).

У 1949-му р. вийшла перша збірка поезій Ганни Черінь у Видавництві «Заграда» (м. Бльомбрг) під назвою «Крещендо», назагал тепло сприйняту критикою. Серед усіх поетичних збірок, що вийшли останніми роками на еміграції, «Крещендо» виглядало ззовні досить сіро, але і як одна з найбільш барвистих і яскравих збірок молоді тоді Ганни Черінь. Вважалася умовна молодість у поетеси, що була своєрідним свідомством надії на краще майбутнє, творче зростання. Вірші поетеси тоді можна було розставити і покласти на три полицки. Більшу частину з них можна було покласти на середню полицку, іншу групу на верхню, а хоч би як не хотілося, покласти і на нижню, бо насправді, декотрі з них викликали несмак. Такі поезії, взяті із середньої полицки як «Любов», «У лікарні», «Захаррене сердите небо», «Карі очі», «Назад мені нема вже вороття», «Німецькі сонети» та інші, вказують уже не на молодю, а зрілу і досвідчену поетесу. Любовна лірика вдалася авторці найлегше, якою досягла високого артизму. Дотепної сатири поетеса досягла у «Німецьких сатирах». Інші поезії,

такі як «Помста» або «Зрада», вимагали шліфування або зміни через брак частішого в них римування. Попри декотрих дрібних недоліків і попри свою зовнішню сірість, поява збірки «Крещендо» (стор. 64) була значно більш цікавою і художньо вартіснішою, ніж багато деяких явищ в українській поезії раніше. Літературознавець Богдан Рубчак - нар. 6 березня 1935 р. в місті Калуш, проф. слов'янських мов і літератури в Іллінойському університеті в Чикаго уважав, що поетеса Ганна Черінь досягла великого успіху в особистій ліриці, що появилася у першій її збірці віршів. Ігор Качуровський - нар. 1 вересня 1918 р. в Ніжині, проф. літератури Українського Вільного Університету (УВУ) в Мюнхені визнав, що маленька кількість віршів поетеси в цій збірці була написана під впливом Євгена Плужника, але що ні в якій мірі не знизили їхню вартість.

Незабаром, після появи збірки поезії Г. Черінь, багато таборів у Німеччині зазнали ліквідації. З тої причини вона емігрувала до США й поселилася в Чикаго, де активно продовжувала займатися літературною творчістю. Спочатку працювала санітаркою в шпиталі, потім влаштувалася на роботу в університетській книгарні. З групою українських письменників, поетів і мистців на еміграції, до якої належали: Ольга Драгоманова, Марія Цуканова, Юрій Косач, Юрій Тис, Анатолій Галан, Борис Олександрів, Євген Онацький, Михайло Орест, Яр Славутич, Ігор Качуровський, Константин Бульдин, Віктор Цимбал та ряд інших, Ганна Черінь співпрацювала з такими журналами: «Нові Дні», «Ми і Світ» (перший, з 1950 р. виходив в Торонто, другий виходив у Міттенвальді, Парижі і з 1955 р. в Торонто) та «Пороги» - редагований А. Калиновським в Аргентині. Серед прозових творів різних авторів та поезії Івана Ганнича, на 28 і 29-ій сторінках щомісячного журналу «Нові Дні» (вересень 1950) поміщено вірш Г. Черінь «Екстракт із збірки Буряківця», тобто поета Юрія Буряківця - автора кількох збірок віршів, виданих у різні роки, почавши 1922-им і закінчивши 1989-им роком. Відомо, що Ганна Черінь любила подорожувати, крім Америки, ще й в Канаді. Із своєї зустрічі із братом в Торонто під час Великодня, разом із своєю чотирирічною донечкою Іркою, Ганна Черінь написала короткий репортаж під назвою «Великдень у Канаді» («Нові Дні», травень, 1950). У ньому цікаво й красномовно зображено розмову з імміграційним чиновником в Чикаго, щоб він дав дозвіл їй без всяких перепон переїхати американсько-канадський кордон, але тим більше з її донечкою, що виявилось трішки важче. Треба було Ганні підняти вгору два пальці й заприсягти урядовцеві, що вона повернеться з Канади до США з рідною автентичною донькою, згідно зображену на фотографії. У порівнянні першої частини короткого спомену під назвою «Перепустка», другою – «Торонто», третьою – «У нас і у вас», четвертою – «Де більше українців», п'ятою – «Великдень», шостою – «Літературний вечір» і сьомою – «В місяці полі випала пороша», варто коротко згадати про шосту його частину. Брат Ганни по крові й по перу Борис Олександрів-Грибінський, псевдонім Свирид Омачка, нар. 21 липня 1921 р. в Ружині на Житомирщині, відомий автор кількох поетичних книжок, що від 1948 р. жив у Торонто, замість піти кудись в гості, на другий день Великодня організував зустріч з публікою міста. Під час цього вечора Борис продекламував належну кількість своїх віршів. Трохи простуджена на канадійському вітрі, його сестра також читала «несвоїм голосом» кілька поезій. Аплодували їм чимало присутніх по заслугі: «Улас Самчук дав вступний акорд, а ред. Кислиця - відповідний до нього заключений, що разом створило симфонію з незакінченою інтонацією...». З поверненням додому, коли настали в Чикаго тепліші дні, прийшла весна, як кохання, пригріло сонце й на вулицях міста показалися панночки з голими литками, безрукавими блуз-

ками і в білих босоніжках, але дерева ще стояли понурі, чорні від фабричної сажі, спонукали нашу письменницю написати короткий спомин, присвятивши його Юрієві Косачу - поетові, письменнику, драматургові, нар. 18 грудня 1908 р. в Колодяжне, Волинської області, що з 1949 р. проживав в Америці. Його було поміщено на сторінках 4-5 грудневого щомісячника «Нові Дні» 1950-го р. під наголовком «Весна». Тої ж самої назви «Весна», бачимо її вірш, що складається із 32-ох рядків, надрукований у травневому номері «Нових Днів» 1952 р.

Після кількох років праці для заробітку на життя і творчих в літературі змагань, Ганна Черінь вирішила займатися лінгвістичною наукою в Університеті Чикаго, який закінчила ступенем магістра 1953 р., а через наступні три роки, 1956-го успішно склала в ньому іспит на звання магістра з бібліотекарства. Здобувши фаховість у цій ділянці, стала завідуючою відділом для обміну із закордонними бібліотеками, в якому сумлінно виконувала свої обов'язки до 1987 року. До праці в бібліотеку її завжди тягло. Манила її як найяскравіша зірка. Сама доля стала перед нею в позі богині Мінерви, що своїм білим мармуровим пальцем показувала в Чикаго на храм з написом: «Бібліотека». Хоч вважала, що час на науку проминув, та всупереч своїм думкам, пішла вчитися в Бібліотечну школу Чиказького університету. От і прийняли тоді, коли Ганна змогла за власні гроші оплатити за науку, а її чоловік, Михайло Ситник, погодився годувати родину за свої гроші. Йшла до класу на лекції, притому і до бібліотеки за розкладом. В школі вивчала все: історію науки, бібліографію й обсяг природничих і точних наук, соціологію, дитячу літературу, історію друку, філософію а той каталогування і класифікацію книжок. Поруч усіх викладів, студентка почала розглядати і шукати колекцію видань з українською тематикою. Ще з часів жовтневого перевороту багаті російські емігранти позасідали в американських університетах і захопили монополію на славістику та іноземні мови. Перше, що вони зробили, це - закаталогували Україну і все українське як «Літтел Рашія» (Мала Росія) і так було заведено протягом довгих літ, аж поки їх посади поступово переходили в руки українських, інших слов'янських та американських молодих учених.

Крім опіки донькою та працею над поетичною творчістю, Ганна Черінь плідно писала також новели, нариси, рецензії, репортажі, п'єси та інші прозові твори, що друкувалися в періодичній пресі. Здібною творити також п'єси, то одну з них, «Три тітки», написала для дорослих дітей, в якій є такі дієві особи: Андрійко, хлопчик 8 років та Цьоця Проця, Тета Секлета, Тьотя Мотя, поштар й Андрійкова мама (див. ж. «Нові Дні», жовтень 1955). Коротко кажучи, дія відбувається у великому американському місті, де Андрійко замітає хату, і співає: «Ой, казала мені мати Нашу хату замітати, Замітання різних хат - То робота для дівчат. Хлопці мають воївати, На конику гарцювати». У нашої поетеси і письменниці знайшовся час для одної з поїздок влітку з донькою разом на так званий «п'ікнік» до американського штату Арканзас, бо в Україні справжніх п'ікніків не бувало. Свої враження, знайомства з іншими подорожуючими американцями, зокрема поетом та його дружиною, чоловіком високого росту, з гарним, інтелектуальним і натхненним лицем, але не завжди властивою поетам відзнакою загартованості і мужності. Поет Джек любив говорити про себе. Згадував про те, як на початку поезія годує людину творчу тільки нектаром і амброзією, а хліб доводиться заробляти чимсь іншим. Але з 1932 р. він жив виключно з поезії, що забезпечило йому тисячі доларів прибутку. Співуча ліричність його віршів наштовхнула Ганну Черінь перекласти кілька його віршів

з англійської на українську мову й один з них – «Мандрівна пісня» вона подала у своєму спомині, опублікованому 1955-го року на сторінках журналу «Молода Україна» з продовженням у номерах 19, 20 і 24, під наголовком «У країні гірських козлів». У цьому друкованому матеріалі поетеса зізналася про розмови з поетом, у котрих вона розповідала йому, звідки походить, а тим більше, подала йому такі історичні інформації про Україну, що вони мали б залишитися надовго в його пам'яті. Останній, тобто кінцевий розділ спомину «Прощай, Арканзас» відзначається тим, що прийшов час повертатися матері з донькою з відпустки до Чикаго, вважаючи його своїм домом. Згадуючи вже попередньо про журнал «Ми і Світ», редактор і видавець якого був Микола Колянківський, то на його сторінках було надруковано кілька нарисів Ганни Черінь: «Помаранчі, крокодили й поет Троянда» (1957, ч. 42), «Не кажи «гоп» (1958, ч. 47) та ін.

На стежці своєї праці на літературній ниві Ганна Черінь обдарувала нас кількома репортажами. З нагоди виграшу 128.000 американських доларів д-ра Олександра Сасс-Яворського, вона створила короткий репортаж. У ньому пішла мова про те, як в Америці діють закони. Коли людина виграє із яких-небудь ігор гроші, половину з них автоматично віддає до державної скарбниці. У цьому випадку, українець Яворський-симпатичний, щирий і трохи хитрого обличчя, отримав тільки половину з виграшу грошей і 9 лютого 1958 р. дав інтерв'ю для телевізійної програми. Як відбувалася подія і далі навколо д-ра Сасс-Яворського, до якої втрутилася його дружина і як завершилася, письменниця розповіла у матеріалі під назвою «Українець Яворський і американська історія», що був надрукований майже на перших сторінках літературно-мистецького характеру часописі «Овид», ч. 91, 1958 р., котрий у 1949-55 рр. виходив у формі газети в Буенос-Айрес (Аргентина), а від 1957 р. у журнальному оформленні у Чикаго під редакцією Миколи Денисюка. Ганна Черінь знала чого вона хотіла, щоб не виступати пишними епітетами чи проблисками золота або й срібла. Техніка її писань виявилася винятково багатою на витонченість слів. Велику кількість саме таких гнучких слів поетеса вклала до вірша, давши йому назву «Слова» (наприклад: «Слова, слова, слова... Однакових двох не бува...»). У наведеному вище журналі появилися ще й такі матеріали Ганни Черінь: вірш «Одинець» (1957, ч. 89), поема «Лист з України» (1958, ч. 94), рецензія «На свою відповідальність» на книжку «Власними силами» (Нью-Йорк, Гарпер, 1958), присвяченій Елеонорі Рузвельт - племінниці президента Т. Рузвельта і дружини покійного Франкліна Рузвельта (1959, ч. 100), відгук під назвою «Портрет, а не фотографія» (1960, ч. 107), на появу книжки Зосима Дончука «Гнат Кіндранович» (1957, стор.197), а згодом й інші. Понад десяти років літературної творчості Ганни Черінь - це період, що дав можливість їй багато чого створити, й згодом дещо відложити до теки.

З «літературним багажем» вона вибралася до Торонто. Її авторський вечір відбувся в п'ятницю 1962 р. в приміщенні «Козуба». Його голова Іван Боднарчук відкрив вечір і представив гостям шановну гостю з Чикаго. Твори поетеси читали: Зіна Прусиченко, Віра Кемпе, Дмитро Романюк, Юрій Бельський та сама авторка. Програма вечора здійснилася гарно і приємно. Присутніх було багато - біля 120 осіб. Аторці ставили запитання, на які вона досить влучно й дотепно відповідала. Вечір закінчився запрошенням до наступної зустрічі з письменницею для обговорення її нового твору «Чорнозем». Отже, книжка появилася 1962 р. не як дебютантки, а авторки з поважним творчим доробком. Для заголовка книжки взято один з дев'яти віршів, серед яких останній називається

«Чорнозем». На сторінках збірки поміщено вісім десятків віршів, розміщених у трьох циклах: «Любов і ненависть», «Календар» й «Інтимна лірика». Правдою є, що декотрі вірші потрапили не відповідно до тих циклів, де їм би було краще належати. Та це не найбільше лихо. Зате цю збірку поезій можна окреслити як «строкату». У книжці знаходяться суто патріотичні вірші: «Гаряча кров», «Ольга», в якому мовиться про Ольгу Басараб, «Листопад», «1941», «Мазепинці» та ряд інших. Багато інших віршів у збірці можна було б зарахувати до «Різні» вірші, як, напр.: «Місяць», «Подружжя», «На захід», «Хліб», «Ворог», «Казка», «Листопад», «Гості». Так звана природоспівна лірика - представлена кращою, до якої можна зарахувати такі вірші: «Ні, це не осінь», «Перший сніг», «Ялинка», «Чорнобрива ніч», «Останнє вишивання», «Етюд», «Мандрівка» та інші. Чимало віршів у збірці належать темі кохання. Ось їх неповний перелік: «Любов», «Ідеал», «Моїй суперниці», «Розмова», «Люби мене». Є в них соковиті образи, звучні ритми і ритм. Мені, як маляреві, не в силах висловити похвали авторці віршів, хоч деякі з них мають велику вартість у ритміці, строфічній будові та мистецькій самостійності, але й у марності, поки що, авторових зусиль. Особисто, із грона віршів поетеси мені до серця припав вірш «Любов», в якому, цитує: «З любови вмій зробить святиню, В ній сонце бачити й весну, А не стару трухляву скриню, Або облуплену стіну...». Повертаючись згадками про ж. «Овид», видавництво якого було в Чикаго, письменниця продовжувала з ним співпрацювати, збагачуючи його своїми матеріалами. У США існував Союз Українок Америки (СУА), тож йому, його діяльності і його членам, зокрема його відділові у Філадельфії, письменниця присвятила свій допис «Жіноча фортеця», поміщений на чотирьох сторінках «Овиду» (1963, ч. 125). Її рецензію «Правда і щирість» на повість «На хрещених дорогах» (Чикаго, 1963, стор. 420) письменниці Софії Парфанович, можна було прочитати із сторінок «Овиду» (1963, ч. 127). З наступною рецензією Ганни Черинь «Закон одвічності» на збірку поезій «Сонцєвіт» (Вінніпег, 1965) М. І. Мандрика, можна було познайомитися, відкривши журнал «Овид» 1966 р. ч. 136. Написану довшого змісту статтю про письменницьку творчість Софії Парафанович бачимо у тому ж самому журналі, також 1966 р., ч. 137. Цій же самій, старшого покоління письменниці (1898-1968) Ганна Черинь присвятила ще одну рецензію «Біографія одного авта» на її твір «Карусь і ми» (Чикаго, 1966, «Овид», 1967, ч. 142). На сторінці 27-й журналу «Овид» (1969, ч. 150) було надруковано три вірші з нової збірки поетеси, що побачила світ під назвою «Вагонетки» 1969 року. Слово Ганни Черинь із відкриття дев'ятої індивідуальної виставки картин Марії (Міки) Гарасовської-Дачишин у Чикаго - його мешканки, було поміщено також у ж. «Овид» (1970, ч. 154). Одну із гуморесок «Хлопці, не женіться!» із нової збірки Ганни Черинь «Хитра макітра» було надруковано 1971 р. (див.: «Овид», ч. 158). Ще одну рецензію, під назвою «Мрія в минуле», що була надрукована в ж. «Овид» 1971 р., ч. 157, письменниця написала на твір відомого прозаїка і гумориста Миколи Понеділка (1922-1976) «Зорепад». До числа поетичних збірок поетеси належить «Травневі мрії», випущена 1970 року. Появилася вона із змістом на 140 сторінках, весною, зеленого кольору обкладинкою, на котрій зображено дерево, що стоїть над водою, ще не одягнене в шати зелені, але воно одягнеться. Прийде до життя у всій своїй красоті. Дерево має дупло, але і туди прийде пташине життя. У пані Ганни досить швидко народжувалися вірші словами на папері. Плідно працювала над ними, сидючи днями над кількома рядками аж до нічної втоми. Вона розуміла поклик Музи, підбираючи слова до сполук, щоб вони добре підходили одне до другого. Авторка «Травневих мрій» мріяла, щоб читачеві легко було читати нею при-

думаних слів, які одночасно оздоблювала метафорами та гарними, такими висловлюваннями, як-от: «волошковий погляд», «зерно дозрілих сузір'я» або «луг роменом вишитий увесь». До речі, у цій збірці можна було натрапити на слова любови та кохання, на слова щастя, про яке поетеса сказала: «Щастя моє відлетіло, скриплять ще за ним ворота...». Ганна Черінь належить до тих поетес, що черпали своє натхнення з живих джерел. Вона була поетесою з Божої ласки і поетесою України. А її поезії були немов живі квіти. Вони хвилювали, викликували захоплення, радість, але і сльози, бо вони виростали з глибини душі красивої в обличчі української жінки.

Одну із своїх літературних статей Ганна Черінь присвятила Марусі Бек. Була це жінка, народжена 29 лютого 1908 р. у Форд Ситі (Пенсильванія), у родині свідомих лемків - Анни і Михайла Бек. Вони вислали її молоденькою разом з братом в Україну вчитися в українській школі. У 1925 р. повернулася до Америки. Студювала право у Пітсбургу, де була першою жінкою, яка здобула докторат з права у тому ж університеті. Осягнувши професійну кар'єру, вступила в політичне життя. Стала першою жінкою-посадником міста Детройту, тобто головою Міської ради. При першій можливості, Маруся Бек поїхала до Чикаго, щоб розповісти українцям про свою щойно подорож в Україну 1963 року. Під час побуту Марусі в Чикаго, познайомилася з Анною, котра бачила Марусю як сяючу зірку на часто захмареному еміграційному небосхилі. Свою знайому ввела у свої твори, як зразок громадянки-українки, яку в громадах називали, без перебільшення-«золотоустою». Вміла говорити без написаного, природно тому, що думала, що говорила. Неабияка діяльність д-р Марусі Бек, як в американському суспільстві, так і в українській громаді, проявилася дуже корисною. Довголітня праця в управі міста принесла багато корисних починів та реформ. Була членом Союзу Українок Америки (СУА), Світового Конгресу Вільних Українців (СКВУ), Світової Федерації Українських Жіночих Організацій (СФУЖО), засновницею і спонсором літературних конкурсів СФУЖО, редакторкою журналу «Жіночий світ», була не тільки учасницею різних суспільно-громадських імпрез, але й знаменитим на них доповідачем, отримавши звання «української амбасадорки».

Багато чого іншого сказала Ганна Черінь про свою, типово нев'янучої краси лемкиню, у цьому ж матеріалі, назвавши його «Марусі, замість китиці троянд» («Овид», 1972, ч. 162). Такому подружжю, що називалося Риндик, і мешкали в Чикаго, де їхні двоє молодих дітей - Мирослав і Рогніда, вмерли одне за другим, і лишилися самими, письменниця присвятила спомин «Степан Риндик, як я його знаю» («Овид», 1972, ч. 163). Перед еміграцією до США Степан жив у Празі, де був улюбленим учителем математики і фізики, за що учні його шанували. Був закоханий до тих предметів, і ставився серйозно до них, і ні разу не посміхався. У Чикаго, навпаки, знали його жартуна, що ніби вродився гумористом. Було відомо, що «З горя змінився». Риндик писав чудові гуморески, дотепні, й «риндиківські». Для самої письменниці, подружжя Риндиків були немов рідні. На 85-му році Степана не стало серед. Але не тільки веселим його запам'ятала пані Черінь, але й скромним, написавши про нього те, що любив, разом з дружиною «Степанидою» готувати і гостити варениками і «чеськими кнедликами» («Овид», 1972, ч. 163). Слід вказати, що деякі уривки з нової збірки «Небесні вірші» (1973) Ганни Черінь були опубліковані на 5 і 6-й сторінках ж. «Овид», 1973, ч. 164.

Згадуючи твори письменниці, то варто підказати, що вона є автором понад 40 книжок, які було видано заходами Українського Народного Союзу (УНС)

(«Листування», Джерзі Ситі – Нью-Йорк, 1966 р., стор. 51 з ілюстраціями й обкладинкою роботи мистця Любослава Гуцалюка), а також Українським Золотим Хрестом у Чикаго (збірка гуморесок «Хитра макітра», 1974, стор. 319). До переліку поетичних її збірок належать: «Зелень моря» (1981), «Квіти добра і зла» (1991), «Держава» (2001), «Авангард» (2007), «Червона ружа» (2015) та віршований роман «Слова» (1991), в якому мовиться про життя українців за сталінщини та їхні тортування по таборах Воркути й Норильська.

Що торкається збірок гуморесок письменниці, то з-під її пера появилися ще й такі: «Смійтесь зі мною» та «Смійтесь зі мною знов» (обидві появилися 1998 р.). Свої репортажі надрукувала в окремих книжкових збірках: «Їдьмо зі мною» (1965), «Їдьмо зі мною знов» (1990), «Мандри» (1994), «Навколо сіту» (1997), «Перо жарптиці» (2000), «Паралелі» (2009) та інші, з котрих можна довідатися про її подорожі, що здійснилися вздовж і поперек Перу, на Фіджі, морем на Панамському каналі, прозваним восьмим чудом світу та країнами Європи й Азії.

Влітку 1993-го року Ганна Черінь поїхала в Україну. Понад півстоліття тривала розлука з рідним Києвом, з яким пов'язане було все найкраще в її житті, передусім у школі, де почала римувати і складати вірші. Принципово до редакцій їх не висилала, бо в них не було згадки про «батька Сталіна». Батько, Іван Зосимович їй цього забороняв робити, бо сам був вихованцем духовної семінарії при Михайлівському золотоверхому монастирі та ще й колишнім петлюрівцем. Навчив донечку грати на гітарі, співати народні пісні та пошепки «Ще не вмерла Україна». Відвідала Байкове кладовище, де на могилу батьків поклала квіти. Опісля, екскурсіями побувала в Каневі, Львов та Полтаві. Потім реалізувала зустрічі та вечори у будинку Спілки письменників України (СПУ, 5 серпня), Державному музеї літератури України, на з'їзді учителів та деінде, на котрих збиралося чимало шанувальників творчості Ганни Черінь. Вечори закінчувалися пізно, бо розставатися з людиною багатогранного таланту, ніжною і ліричною поетесою, дорогою і вельми пошанованою гостею з Америки було важко. Тоді її прийняли до Національної СПУ.

Але час робив своє, минали дні, й настали дні прощання та повернення додому, недалеко міста Норт Порт, на Флориду, де з Чикаго вона переселилася 1988 р. Там також продовжувала займатися літературною творчістю та діяльністю в організації СУА та в Українському літературно-культурному осередку ім. св. Андрія.

З життя і літературної діяльності Ганни Черінь відомо, що вона багато своїх віршів присвятила дітям кожного віку, які друкувалися у журналі для дітей «Веселка» - місячнику УНС. Дванадцять її поетичних творів використано для збірника виховних матеріалів «Українське дошкілля», виданому у Видавництві «Добра книжка» в Торонто 1977 року. Її віршовані й дотепні рядки опинилися на сторінках українського гумористичного журналу «Всесміх» (Торонто, листопад 2002, березень 2003, липень 2006, червень 2007).

Наша невтомна поетеса брала участь у кількох літературних конкурсах СФУЖО уфундованих радною міста Детройт Марусею Бек, темою котрих інколи були оповідання для дітей, і відбувалися в різних містах Америки. У такі роки, як 1962-му, 1965, 1968, 1972 й 1973, поетеса і письменниця здобула перші нагороди.

Ганна Черінь упокоїлася 19 липня 2016 р. на 93-му році життя у Форт Шарлот (Fort Charlotte), Флорида, а була похоронена на цвинтарі Веніс Меморіал Гарденс у Веніс (Venice).

Павло ЛОПАТА.

ГРОМОВЕРЖЕЦЬ КИЙ

Михайло Грушевський без тіні сумніву стверджував: анти – предки українського народу. Візантійський історик і письменник Прокопій Кесарійський із VI ст. н. е. свідчить:

«Племена ці, Sclaveni й Antes, не управляються однією людиною, а зстародавна живуть у народовладді, і від того у них вигідні й не вигідні справи завжди ведуться спільно... вони вважають, що один з богів – творець блискавки – саме він є єдиний владар усього, і йому приносять у жертву биків і всіляких жертвних тварин».

Чи ж не так само в давньогрецькій міфології з юності людства Зевс – «творець блискавки»? «Єдиний владар» олімпійської сім'ї. «Батько богів і людей». «Божество погоди». Збирає хмари і насилає дощі. При всьому при цьому Прокопій поглиблює:

«Та й ім'я в старовину у Sclaveni й Antes було одне й те ж: у давнину обоє цих племен називалися спорами (розсіяними), думаю через те, що вони жили, займаючи країну «спораден» (розсіяно), окремими селищами. Тому їм і землі доводиться займати багато. Вони живуть на більшій частині берега Істру (Дунаю – В. П.) по той бік ріки». Це коли дивитися із заходу.

Московським законодавцям історичної моди, Б. Рибаківу й Д. Лихачову вдалося занурити українську національну свідомість у темін безпросвітну. Не один з їхніх учнів і послідовників у багатостраждальній Україні, а може, й у зарубіжжі, скрегоче зубами з жалем за незбутнє. Так звана еліта в Україні далека від того, щоб воскресити, по можливості відродити доісторичну пам'ять пращурів.

Кий, Щек, Хорив і сестра їхня Либідь – божества дохристиянських, язичницьких вірувань українських предків. Не страхаймося осудженого понад тисячолітньою «царицею світу» – Візантією – «дохристиянського язичництва». Головне те, що не хто інший, а саме Кий – «творець блискавки». Громовержець. І що його образ виплеканий уявою пращурів українського роду із такого ж давнього давня, як і Зевс давньогрецької міфології.

Літописні «Кий, Щек, Хорив і сестра їхня Либідь» понижені «візантійською ортодоксією» до рівня земних князів. Докладніше про це у виданій 2020 р. моїй книзі «Володар Грому».

Щек переправляє тлінне тіло в пекло, як «брудний, сивий, старець Харон» давньогрецької міфології через річку Ахерон. Українська народна творчість возносить праведні душі в небо. Вони змигують незгасними зірочками. А від грішних – ніякого сліду. Наче й не було їх на білому світі. Так українські предки дбали про совість майбутніх поколінь.

Хорив – пізніше перейменування життєдайного Сонця. Весняного – Ярила й літнього – Семиярила. Либідь – Ранкова Зоря. Вона оспівана в донесених до сучасності колядках і щедрівках, як ніхто інший із літописних «князів».

Ой за стіною, за кам'яною,
А за другою, за золотою,
Дівка Ланпушка вимивалася,
Вимивалася, наряжалася.
На себе брала все золотє,
А з себе скидала все голубє.

(Колядки та щедрівки. В-во «Наукова думка. // К. 1965. – С. 309).

Кому не втямки, що «за стіною, за кам'яною» – темна ніч. «А за другою, за золотою» – світаннячко раннє. Трави, квіти, дерева – усе, що росте – «вимивається» росою. Благословляється на новий день. Такою є символіка природного з вуст українських предків.

Певно, не випадкове й «дівка Ланпушка». Імовірно, Ланпушка означає в уяві одних із перших на третій від сонця життєдайній землі хліборобів не щось інше, як скородити, розпушувати лани й ниви, щоб сіяти жито-пшеницю та всяку пашницю й золоте збирати збіжжя. Дотепер збереглися подекуди вікопомні урочисті дійства відзначати зажинки та обжинки зі співами, які назавжди в душі предковичного роду-племени.

1596-го року до знаменитого міста над Дніпром навідався Рейнольд Гейденштейн, довірений секретар польських королів Стефана і Сигізмунда Вази. Поділився враженнями від побаченого:

«Упом'янувши Київ, таке славне й велелюдне місто, не зайвим буде коротенько нагадати про його розташування та пам'ятки давнини. Перед кількома віками князі київські були володарями всіх Росій. Як тієї, яка тепер називається Москвою, так і тієї, яка досі зветься Руссю. Владарювали князі до моря Чорного і Дунаю. Столицею їхньою був Київ. Коли його було побудовано, від якої давнини існує, чи не сягає, можливо, часів Колхиди й Енея – невідомо: закрили все далека старовина та байдужість істориків. Залишилися, одначе, сліди попередньої величі: стіна кругом міста. А в ній ворота старовинного ладу, суціль позолочені й такі високі, що два повози, поставлені один на другого, не дістануть до горішнього склепіння. У самому місті немало понищених храмів грецького обряду. Зостався дотепер один з них, святої Софії, але й той у такому жалюгідному стані, що богослужіння в ньому не проводяться... Є ще й інші пам'ятники та руїни. Величезні вали і стіни засвідчують, що місто, очевидно, колись було дуже багатолюдним і великим».

Видатний французький письменник Оноре де Бальзак шість разів відвідував Київ. Учащав до польської графині Евеліни Ганської, яка мала маєток на Печерську поблизу нинішньої вулиці Липської. Вражений величчю віковичного міста над Дніпром, залишив майбутнім поколінням запис у щоденнику:

«Після того, як я придивився до католицького Риму, я відчув щонайживіше бажання побачити Рим православний. Петербург – ще місто-немовля. Москва тільки-но вступає в мужній вік, але Київ – це вічне місто Півночі... Я побачив північний Рим, православне місто з трьомастами церков, багатства Лаври, Софії...»

Запроторений до в'язниці Джавахарлал Неру знайшов у собі сили написати надзвичайної ваги твір «Открытие Индии». Під таким заголовком не буденного значення працю видано в Москві 1955 р. обрізаним накладом у п'ять тисяч примірників. На те виходить, що для службового користування. Повного українського перекладу немає. Доступні лише фрагменти.

Неру переконав співгромадян, що не хтось інший, як арії з Подніпров'я, омиваючи Гімалаї, добувалися до узбережжя Індійського океану. Перший індійський і 138-й у світі космонавт Ракеш Шарма з високої орбіти мав сеанс зв'язку з прем'єр-міністром Індірою Ганді. На запитання, яка Індія з космічної висоти, відповів рядком з патріотичного вірша мовою хінді: «Прекрасніша від усіх на світі!» А ще мовив: «Така ж прекрасна й Україна, звідки приходили наші предки». З тієї ж височині також сказав: «Нарешті я побачив свою праматір».

До слова, на півдні Індії, особливо на узбережжі Бенгальської затоки, населення світліше. Відрізняється від монголоїдної раси. Можливо, то вплив пришельців із предковичної Матері-Землі пращурів українського народу. В Україні, не кажучи вже про РФ, заявлене Джавахарлалом Неру замовчується. А для освічених індій-

ців предковичне – ніяка не таїна. В Україні за інерцією від позавчорашньої влади від вчених та друкованих – ні пари з вуст. А в Індії вікопомне на слуху.

1981 р. в індійському селі Пахаргарх, приналежному до штату Мадх'я-Прадеш, було відкрито печери, кам'яні стіни яких прикрашені кольоровими малюнками, барельєфами й скульптурами, що добре збереглися, хоч вік їхній, як установлено дослідниками, – понад двадцять тисяч років. Ті зображення – ровесники насічок на кістках мамонтів та різьблених орнаментів з усесвітньо відомої Мізинської археологічної культури, матеріальні й духовні здобутки якої сповна успадкувала ще більше уславлена її наступниця Трипільська археологічна культура, що заслуговує на визнання – Трипільська цивілізація. Можливо, вікопомне залишили у спадок майбутнім поколінням вихідці з «праматері», як мовив про Україну Ракеш Шарма.

Відкриття в доти недоступних печерах Пахаргарху поставило перед наукою з-поміж іншого й таке запитання: серед тисячі з лишком наскельних начерків неодноразово зустрічаються зображення тварини з видимими ознаками оленя і вимерлого дикого бика-тура. Незнане раніше поєднання одного з другим. Такої прояви, такого мутанта не знайти в жодному зоологічному каталозі. Нам же неабиякий інтерес до незвичайного через те, що привіллям дотепер збережених щедрівок, мовби поза історією вселюдської цивілізації, тури-олені розгулюють собі, як живі, справдешні, увічнені невмирущим поетичним словом.

Стоїть ми стоїть світлонька нова,
А в тій світлоньці, гей, ґаздиненька,
Гей, ґаздиненька на ім'я Анна.
Вна собі ходить, з челяддю говорить,
З челяддю говорить, в квартиру ся дивить.
Дивить ся, дивить в чистеє поле,
В чистеє поле, під темний лісок.
Ой висмотріла дивнеє звіря,
Дивнеє звіря тура-оленя,
На голівці ж му дев'ять ріжечків.
Ой крикнула ж вна на свої слуги:
– Служеньки мої найвірнішіі,
Беріть же собі шовкові сіті,
Другі заберіть ясенькі стріли,
Ой виходіте в чистеє поле,
В чистеє поле під темний лісок.
Єдні ж завержете шовкові сіті,
Другі застрійте ясніі стріли,
Чей спіймаєте дивнеє звіря,
Дивнеє звіря тура-оленя.
Як спіймаєте, відразу вб'єте,
Відразу вб'єте, роги зщибите,
Роги зщибите, шубу здіймете,
Ой принесете та повісите,
Та повісите в новій світлоньці,
В новій світлоньці та на стіноньці.
Все ж тото буде, гей, газдиноньці,
Гей, ґаздиноньці на ім'я Анні.

(Записано в 1830-х роках у селі Глибокому, Галичина).

За мою згодою, «світлонька нова» – небозвід. А «газдиненька» – Ранкова Зоря. Воістину, диво з див – предковична й невмируща українська народна творчість. Та ще не прискіпуймося до того, що деякі слова набагато пізнішого походження. Скажімо, ім'я Анна могло появитися десь після хрещення киян у воді річки Почайни 988 р. Тільки ж маймо на мислі, що виспіване долетіло до сучасності крізь неміряні тисячоліття. Так джерельна вода б'є з бозна-якої глибини. Виринаючись на поверхню, вона збагачується цілющими мінералами. Так само й з колядками та щедрівками, а також з поезією календарно-обрядових дійств.

Вікопомне донесла до сучасності щедрівка з розквіту Трипільської археологічної культури часів неоліту – новокам'яної доби – і раннього енеоліту – кам'яно-мідної доби. Останнє визначення – від корінних грецьких слів: новий і камінь. Мовби за прозірливістю від Т. Шевченка:

...Найшли,
Несли, з чужого поля
І в Україну принесли
Великих слов велику силу,
Та й більш нічого.

1896 р. хворий на сухоти виходець із Чехії Вікентій Хвойка відкрив у селах Трипілля, Жуківці, Стайки на Київщині за 15 кілометрів від міста Обухів унікальні пам'ятки давньої археологічної культури. Указав час її виникнення – 4-3 тисячоліття до н. е. Нині конкретизовано – близько 5500 – 2750 роки до нової доби.

Найменування «Трипільська культура» з'явилося в праці В. Хвойки при розкопках поселень 1901 р. біля міст Канева та Ржищева. Прибулець із краю вільнішого мислення в задушливій атмосфері російської імперії відважувався доводити: перші землероби, себто хлібороби, на теренах Середнього Подніпров'я утримали «краї предків до сьогодні». Заявив у все тій же ординської закваски імперії: «народ, що створив ці пам'ятки, не міг зникнути безслідно».

Наприкінці XIX століття сліди Трипільської культури були виявлені на обширі між Карпатами і Дніпром у Румунії та Молдові. Казус беллі: в Румунії вжитку власна назва археологічного відгалуження – Кукутені.

Загалом же поширення Трипільської культури за підрахунками знавців – на площі 350 тисяч квадратних кілометрів. Найбільші міста налічували до 150 тисяч людей. А всього населення, за різними оцінками, – від 400 тисяч до двох мільйонів...

У кого серце не крається від того, що автор «Слова о полку Ігоревім» – безіменний? І автор «Історії Русів» через лихі обставини не відважився назвати свого прізвища. Бо мислив глибоко і прозоро:

«Але як ця країна, начеб створена або приречена на руїну од частих навал чужинців, а ще частіше наскоків та січей од народів сусідніх, зрештою, од ненастанних міжусобиць і побоїщ зазнала всіляких пљундрвань, згуби та всеспалення і, так би мовити, залита і напоєна кров'ю і посипана попелом, то в такій нещасній землі чи можливо було зберегти будь що цілим?»

Доморощені спеціалісти запевняють: «термін «Київська Русь» виник у XIX ст.» У безіменній «Історії Русів» сина українського народу вжитку винятково «Давня Русь». Не виключено, що від первини, а це з-понад XXII тисячоліття до н. е., про нашу праматір мовилося як про край «творця блискавки» Кия – Київська земля.

Звідтоді, а це з-понад XXII тисячоліття до нової доби, в Київській землі на віки-вічні залишили сліди тури, приречені вічністю на вимирання. В Адміністративно-територіальному довіднику України – незліченно найменувань поселень: Тур, Тур'є, Тури, Турильче, Туринка, Туриця, Туричани, Турівка, Турійське, Тур'я Реме-

ти, Турове, Туровець, Туровичі, Тур'я, Тур'я Бистра, Тур'я Пасіка, Тур'я Поляна, Турятка... Всього не перелічити.

Тури паслися й підступали на водопій не лише до Десни, Дніпра, Дунаю... А й до менших сестер з чарівними природними найменуваннями. Одвічно життєдайні річечки на всіх обширах рідної Матері-Землі більш промовисті, ніж відкрите археологами й істориками. Ось зразки прадавнього: Золотоноша, Лисичка, Мурашка, Джерельна, Звінка, Серебрянка, Теремша, Лючка, Яромирка, Яснівка, Ласка, Джурка, Нічлава... Лише переродженим на безпам'ятних Іванів невтямки, що український етнос із такої ж вічності, як і «сини Ізраїля» в Біблії.

Хай там що, на те виходить, що протягом десятків тисячоліть предки українського роду полювали на турів, як на винятково привабливу здобич. Село Ревушки Турійського району Волинської області розкинулось на березі річки Турія. Неподаляк село Туропин. Тамтешні мешканці від одного покоління до наступних передають прадавні спомини про те, що до річки Турії приходили на водопій стада найбільших, що плодилися на їхній землі, тварин. Звірі жахали тамтешніх мешканців таким ревищем, що люди лякалися й дивувалися. Саме від того страхливого – Ревушки.

Сама по собі земля береже предковічну пам'ять українського етносу, починаючи з Мізина і Трипілля. Ще б пак. Дикі бики сягали вздовж до трьох метрів. Заввишки – до двох. Важили найбільші понад тону. Велика голова. Довгі розвинені роги. Самиця трохи менших розмірів. За період лактації давала, як на нинішні виміри, 500-700 кілограмів молока. Підрахунки приблизні. В давнину про якісь там літри за добу чи за рік не йшлося.

Поza всяким сумнівом, пращури українського роду полювали на турів ще за вікування Мізинської археологічної культури. Жодний хижак не становив загрози потужному бикові з великою головою й міцніючими рогами для захисту, оборони й нападу. Уполювати тура вважалося героїчним учинком. В давніх похованнях удачливих мисливців знайдено роги велетенської тварини. За висновком фахівців, імовірно – засіб для самозахисту й нанесення згубних ударів. Вочевидь, таким знаряддям міг похвалитися далеко не кожний із велетнів чи то богатирів.

Не маю ні найменшого сумніву, що найбільшого звіра заганяли в пастки пращури українського роду в довготривалі періоди Мізинської і Трипільської археологічних культур. Єдина похибка невмирущих щедрівок із Трипільської археологічної культури в тому, що оспівуються царі природи, як чорні або гніді «грубі звірі». Насправді ж темно-брунатні, а через хребет ішло світле пасмо.

Приречені вічності на поголовне винищення тури відведеного їм періоду водилися на неоглядних пасовиськах в Європі, Центральній і Південно-Західній Азії, Північній Америці. Знаходили поживу в лісах, у лісостепу й у степах. Так само, як лев – цар прерій, могутній тур – цар лісів і неозорих степів. Сильний і життєздатний. А проти людини не встояв.

Дошкульного удару завдало природному середовищу існування турів масове промислове вирубування лісів у XIX-XX століттях нової доби. Непролазні перед тим пущі й неозорі лісостеги звужувалися, як шагренева шкіра. Невідворотна цивілізація що тільки не прикінчувала на очах у людства. «І нема тому почину і краю немає» – провіщав прозорливий Тарас Шевченко.

Київський князь Володимир Мономах у «поученні дітям» вважав за необхідне повідати нащадкам: «Два тури мене на рогах підняли з конем». Звичайно ж, вибирався на полювання не сам, а з «вірною дружиною». Було кому вразити списами й стрілами оскаженілих звірів. Відбувся, сказати б, легко – покаліченою ногою. Все життя шкутильгав. «Та й на ніжку припадає» – так образне народне слово вказувало пізніше на легендарного месника Олексу Довбуша.

Десь 1154 р. правитель Галицько-Волинської держави Ярослав Осмомисл, «той, у якого вісім розумів», полював на турів разом з візантійським царевичем – майбутнім імператором з титулом – Андронік Комнин.

Свого часу Герберштейн додав до своїх записок окремо малюнки тура і зубра. Наголосив: «Яє тур, неуки зубром мене називають». Зубри збереглися. Тури щезли.

Французький інженер Боплан, автор надзвичайно важливих свідчень про предковичну українську землю, не промовчав і про турів, яких він бачив на власні очі під час двадцятирічного перебування в осередді козаків та довготривалих мандрів...

У лісі на відстані 50 кілометрів од Варшави під охороною закону, як паркові тварини, утримувалися 24 особини турів. Згодом королівський ревізор повідомив, що остання туриця здохла 1627-го року. Лиха дата. Вважається, що якраз тоді тури вимерли.

Одначе їхні гени причаїлися в різних породах свійських порід. У 1920-х роках дослідники в Німеччині заповзялися схрещувати худобу, доки не вивели тварину, що генетично і зовнішньо схожа на тура. Запевняють, що віродився так званий бик Гека. Прозваний на честь братів, які займалися селекцією.

У двотисячних роках у Європі здійснюється проект Тур – 2.0. Мета – розселення в придатних для цього лісах віроджених турів. На Чернігівщині в парку природи «Беремицьке» появилися вирвані із небуття тварини, передані із Латвії. Вражаючий приклад добродчинної діяльності! Як він контрастує із божевільною маячнею претендента на довічну владу в московському кремлі путіна знищити предковичну Україну і її справіку волелюбний козацький дух, перед яким схилив голову в поклоні Гійом Левассер де Боплан...

Доісторична пам'ять українського етносу незнищенна. НАН України належалося б її воскресити – спростувати несосвітнену маячню кремлівських верховодів про «єдиний народ».

В Індії вшанування вогню до пізньої ночі дуже схоже на свято Купала в Україні. Не бояться, що обпече вогонь, бо відбувається вікопомне біля води, як і в нас. Котять з ближчого узвишся вогняне колесо. Учиняється прадавнє мовби за предковичною українською народною піснею:

Кругом Мариноньки
Ходили дівоньки.
Стороною дощик іде.
Стороною, та й на мою
Роженьку червону...

Віродити Кия з такою ж предковичною пам'яттю, як Зевс у давньогрецькій міфології, означає не що інше, як звеличити столицю незалежної Української Держави, примножити її славу в світі. Якби НАН України воскресила доісторичну пам'ять українського народу, то, може б, претендент на довічну владу в московському кремлі не товк воду в ступі про «єдиний народ».

Щоб переконатися в достовірності проголошеного мною, достатньо відкрити в Інтернеті – «Вічність українського етносу». За публікацією в «Голосі України» – як у дзеркалі – предковична пам'ять роду-племені українських предків. Глибшого не існує в природі.

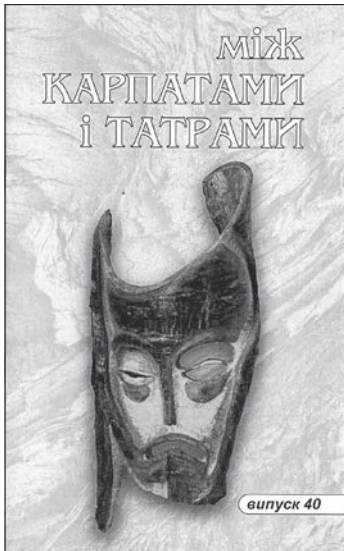
Греція, Ізраїль, Індія, Китай, Японія, країни Європи, як і всі інші держави на білому світі, докладають зусиль, щоб утверджуватися зі своєю доісторичною пам'яттю. Багатьом це вдається. Дай, Доле праведна, здобути на повнокровне віродження невмирущої пам'яті справіку рідної Матері-Землі.

Вадим ПЕПА.

РЕЦЕНЗІЇ

Петер Ярош українською мовою

Перекладач Іван Яцканин знов звернувся до творчості видатного словацького прозаїка Петра Яроша і переклав його чудове оповідання «Čert a drevorubač (Príbeh o nešťastnom človeku)» на українську мову, яке склало самостійну книжечку серії «Між Карпатами і Татрами», № 40 під назвою «Чорт і лісоруб. Історія про нещасливу людину». Іван Яцканин не вперше знайомить українського

читача з творчістю цього словацького прозаїка, як пише доцентка Ужгородського національного університету Т. Ліхтей у передмові до цієї книжечки. Вже у збірці словацької малої прози «Полегшуючі обставини», яка вийшла у Пряшеві 1994 року у його перекладі, знаходимо новелу «В снігу». Дещо пізніше в антології словацької малої прози, що вийшла під назвою «Таїна» (Ужгород, 2011) поміщено кілька перекладів, виконаних І. Яцканином Ярошових новел, як «Ліно і пентаграма», «Перо і чорнильниця», «Човен, вудка і дірява сітка», «Наш сусід – гусар» та, зрозуміло, ряд його оповідань було надруковано в журналі «Дукля».

Правда, український читач знає і капітальний роман П. Яроша «Тисячолітня бджола», який переклав відомий київський перекладач чеської, польської та словацької літератур, лауреат міжнародної літературної премії ім.

П. О. Гвездослава, заслужений діяч культури Польщі, лауреат премії ім. Максима Рильського, ім. Олени Пчілки, Дмитро Андрухів (1934-2009). До речі, Дмитро Андрухів – це колишній наш, тобто Ю. Дацка, Ф. Ковача, М. Штеця і мій однокурсник Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка (1953-1958), і ми його вперше знайомили зі словацькою мовою. Він потім так захопився нею, що протягом 5 років майже щодня підходив до нас і просив перекладати чи пояснення значень окремих словацьких слів. Він уже тоді почав перекладати із словацької мови на українську, як і я із словацької на українську роман Т. Фіша «У вогні» (1958). Ф. Ковач та я з ним після закінчення університету до кінця його життя утримували тісні контакти. Ф. Ковач навіть з ним разом переклали на українську мову повість П. Ілемніцького «Хроніка». Завжди, коли я був у Києві, то ми зустрічались і обговорювали різні літературні теми і твори, які треба перекласти на українську мову. Я йому приніс навіть кілька творів. Він потім нас всіх відвідав у Пряшеві, коли був на курсах словацької мови в рамках «SAS» та одержав згадану премію (1994). Він, між іншим, переклав на українську мову твори Г. Зелінової, А. Плавки, В. Замаровського, М. Фігулі (ряд питань консультував зі мною, коли перекладав її роман «Вавилон»), Л. Юріка, М. Дюрічкової, Ю. Шпітцера, П. Яроша та дальших словацьких письменни-

ків. Чимало творів він переклав на українську з чеської та польської літератур.

Але повертаємось до справи. І. Яцканин - досвідчений перекладач не лише із словацької мови на українську (в його доробку більше десяти книжних видань), але й із української на словацьку мову (він переклав твори української класичної літератури, перших модерністів-прозаїків початку ХХ ст., авторів розстріляного відродження та сучасних прозаїків, які складають майже десятку книг.

П. Ярош належить до його улюблених авторів. Ріднить їх обох не лише широка гама загадковості, чудодійства, казковості, прекрасна, багата мова, переткана народними порівняннями, метафорами, символами, діалектами, своєрідним нюансами душі персонажів рідного Ліптова П. Яроша і ряшівських околиць Бірдіївщини І. Яцканина. Все це, як на мене, І. Яцканин зумів чудово передати, перекласти українською мовою. Читаємо переклад вище наведеного оповідання у виконанні І. Яцканина, відчуваємо загадковий, казковий дух людини колишнього Ліптова, але й його орнаментику, гори, ліси, чудодійства.

Переконаний, що український читач буде мати таку насолоду як і я, коли буде читати український переклад І. Яцканина. Тому хочемо висловити подяку не лише перекладачу І. Яцканину, але й ініціаторці цього видання доц. Тетяні Ліхтей, кандидату наук, яка вже підготувала і відредагувала 40 таких номерів «Між Карпатами і Татрами» і збагатила так духовно словацьких, українських і польських читачів.

Це справжній діалог між нашими братніми літературами. Таку форму знайомства з літературою сусіднього народу, гадаємо, не має ні одна національна література Європи.

Михайло РОМАН.

На фонд журналу «Дукля»

Шановні читачі! Якщо Вам не байдужа дальша доля журналу «Дукля», просимо Вас підтримати її своїми пожертвами, які слід надсилати на рахунок:

VÚB Prešov, číslo účtu: SK46 0200 0000 0000 2843 4572

На фонд журналу «Дукля» пожертвували:
Лідія Ходанич (Ужгород, Україна) – 100 євро.

На обкладинці журналу твори художника

Василя Касіяна (1896-1976)

до творів Тараса Шевченка (за виданням – Тарас Шевченко: «Кобзар». – Київ: «Веселка», 1998).

Ціна 0,66 €

Індэкс EV 5881/20

ISSN 0419-8131

